SZEGED

Convietuirea
EGYÜTTÉLÉS

Revista românilor din Seghedin

- ISTORIE
- ANALIZE
- TRADIȚII
- SEMN DE CARTE

Anul 12* nr.1 – 4.* 2008

Revista trimestrială **Conviețuirea** *– Együttélés*
este editată de:
Catedra de limbă şi literatură română
a Universității din Seghedin
Autoconducerea Minorității Române din Seghedin
Asociația Culturală a Românilor din Seghedin
Parohia Ortodoxă din Seghedin

Apariția revistei este susținută financiar de:
Autoconducerea Minorității Române din Seghedin
*

Colegiul redacțional
TIBERIU BOCA, NICOLAE BOCŞAN, Bodó Barna, MIHAELA BUCIN redactor, AUREL CHIRIAC, PETRU CÎMPIAN, MIHAI COZMA, ŞTEFAN CRÂSTA, ANA HOȚOPAN, EVA IOVA, MISKOLCZY AMBRUS, VALERIU LEU
Coperta: ŞTEFAN OROIAN

Editor responsabil şi coordonator: Gheorghe Petruşan

Adresa redacției
Szegedi Román Kisebbségi Önkormányzat
6725 SZEGED, Szentháromság u. 75/E/5
Telefon/Fax: 62/441-142
E-mail: petrusangyorgy@yahoo.com
ISSN 1417-0078
*

Scrierile reflectă părerea personală a autorilor, păstrând ortografia originală a manuscriselor.
Kérjük szerzőinket, hogy floppyn, CD-n vagy csatolt file-ban küldjék el kéziratait!
Autorii sunt rugați să trimită materialele publicabile pe dischetă, CD-ROM ori ataşate la e-mail.

Tisza Press Nyomda
Szeged

Conviețuirea

Együttélés

Anul 12 * nr. 1– 4. * 2008

SUMAR

ISTORIE

Gheorghe Petruşan – Andrei Şaguna, politicianul 3

Diacon conf. univ. dr. Pavel Cherescu – Mitropolitul Andrei Şaguna – ctitor al reînviatei Mitropolii a Ardealului 10

Petru Weber – Rolul lui Andrei Şaguna în Revoluţia de la 1848 reflectat în istoriografia maghiară 24

ANALIZE

Vădean Mihai-Romulus – Stadiul relaţiilor bilaterale dintre România şi Ungaria 1990-2005 31

TRADIŢII

Kese Katalin – Ács Károly, a magyar-román irodalmi kapcsolatok úttörője 60

Mihaela Bucin – *Ungurenii* din Pustiniş – un film despre exodul românilor din Ungaria în perioada interbelică 73

SEMN DE CARTE

Weber Petru – Miskolczy Ambrus: Románok a történeti Magyarországon 80

Petrusán György – Többszörösen kisebbségben 90

GHEORGHE PETRUŞAN

ANDREI ŞAGUNA, POLITICIANUL

Un incontestabil dezavantaj al poporului român în perioada paşoptistă (1830-1867), de trezire la conştiinţă naţională era faptul că trăia dispersat în mai multe state, în Moldova, Muntenia, Ungaria, Transilvania şi Bucovina, ultimele trei fiind sub stăpînire austriacă, stînjenind închegarea lui în naţiune şi făcînd imposibil, deocamdată, formarea unui stat naţional unitar. Primii care trec cu succes acest examen sînt românii din Moldova şi Ţara Românească prin actul unirii din 1859. Conştiinţa naţională şi ideea de naţiune apar întîia dată la românii care au avut un statut minoritar faţă de naţiunea dominantă, deţinătoarea puterii statale. În condiţiile unei stăpîniri străine, afirmarea naţională, trezirea conştiinţei naţionale în proporţii de masă constituie, în lipsa unei elite intelectuale, un real impediment. Nu altfel stau lucrurile la românii din Ungaria şi Transilvania în ceea ce priveşte susţinerea intereselor naţionale şi participarea la bătăliile pentru egalitatea în drepturi, pentru dobîndirea unei autonomii politice şi culturale. În ambele ţări majoritatea românilor erau ţărani. În absenţa unei pături intelectuale solide şi a unor instituţii politice şi culturale, singurul cadru de viaţă comunitară şi de manifestare naţională îl ofereau confesiunile, Biserica Ortodoxă Română şi Biserica Unită (sau Greco-Catolică), în fruntea fiecăreia stînd cîte o mică elită intelectuală, vrednică de a-şi asuma susţinerea intereselor naţionale.[1] Asociaţiile culturale şi organele de presă apar într-un număr relevant în perioada postrevoluţionară. Numărul populaţiei româneşti din cele două ţări este aproape acelaşi. Statisticile epocii arată că în Ungaria trăiau 1.270.824 de români, în Ardeal 1.206.787, prin urmare, cca. 58-59 la sută a populaţiei era de naţionalitate română.[2]

Situaţia economică şi socială a românilor în părţile ungurene era mai favorabilă decît a celor din Transilvania. „Fie că relaţiile de drept cu noii proprietari erau definite mai precis, fie că însăşi condiţiile economice se dezvoltau neasemănat mai favorabil pe Cîmpia Crişurilor şi a Banatului, situaţia iobagului român din aceste regiuni nu a fost niciodată atît de degradată ca în Ardeal. Loturile de cultură ale iobagilor în judeţele ungureşti sunt ca întindere chiar mai mari şi pretutindeni mai productive".[3] Să mai amintim încă un fapt arhicunoscut: fără contribuţia considerabilă a macedoromânilor stabiliţi pe teritoriul Ungariei cu un secol în urmă în Pesta şi Buda nu ar fi devenit, la începutul secolului al XIX-lea, centre importante şi ale culturii româneşti; nu aici ar fi apărut o mulţime de opere istorice şi lingvistice, întîia revistă a noastră, „Biblioteca Românească" (1821), faimoasele calendare, ca să dăm doar cîteva exemple. Din această comunitate s-au

ridicat personalităţi ca Atanasie Grabovschi, Emanuil Gojdu, Andrei Şaguna, care au jucat un rol determinant în viaţa politică şi culturală a neamului românesc.[4] Ca peste tot în Europa, şi la noi, dezvoltarea economică şi ridicarea culturală au constituit temelia pe care înaltul cler al Bisericii Unite şi-a formulat „o nouă idee despre naţiune, bazată mai curînd pe etnicitate decît pe lege sau regurile de castă"[5], care a declanşat mişcarea ştiinţifică şi culturală transformată în armă politică, cunoscută sub numele de Şcoala Ardeleană. Ideologia naţională elaborată de corifeii ei a prins rădăcini pînă la mijlocul secolului al XIX-lea în toate ţinuturile locuite de români şi „a dat o nouă direcţie vieţii naţionale româneşti"[6]

Andrei Şaguna, născut în oraşul Mişcolţ din nordul Ungariei, la 20 decembrie 1808, în familia negustorului Naum Şaguna şi a soţiei sale Anastasia, tot de origine macedoromână, s-a socializat într-un climat politic şi cultural dominat nu numai de conflictele sociale şi confesionale, ci şi de ideile majore ale secolului naţiunilor: iluminism, romantism, liberalism, iar în casa unchiului Anastasie Grabovschi, loc de întîlnire a elitei româneşti, face cunoştinţe cu ideologia Şcolii Ardelene.[7] După ce îşi termină şcoala elementară „greco-valahă" din Mişcolţ şi studiile gimnaziale în oraşul natal şi Pesta, în 1826 se înscrie la Universitatea din Pesta, studiind filozofia şi dreptul. Între timp, la îndemnul mamei sale, femeie credincioasă şi statornică în legea părinţilor săi, îşi îndeamnă copiii să revină la legea lor strămoşească, de care s-a îndepărtat soţul ei, trecînd în 1814 la religia romano-catolică, probabil din consideraţii mercantile. Astfel, după ce împlini vîrsta de 18 ani, Anastasiu, ca şi fratele său Avreta, se întoarce în sînul bisericii ortodoxe.[8]

După terminarea studiilor universitare pleacă, în 1829, la Vîrşeţ, unde face studii de teologie ortodoxă, dedicîndu-se vieţii monahale. Datorită însuşirilor sale remarcabile tînărul teolog urcă fără dificultăţi dreptele ierarhiei bisericeşti. După ce în 1833 este uns în monahism cu numele de Andrei, în urma terminării studiilor, mitropolitul Ştefan Stratimirovici l-a numit profesor de teologie (1834) şi secretar al consistoriului Mitropoliei sîrbe din Carloviţ (1835), fiind hirotonit diacon (1834) şi preot (1837).[9]

O mare cotitură se produce în viaţa lui Andrei Şaguna în 1846, căci atunci îşi începe activitatea în mijlocul românilor din Transilvania în calitate de vicar general al Episcopiei Sibiului. El soseşte la Sibiu ca un om de încredere al Mitropoliei sîrbe din Carloviţ, care se bucura din 1690 de privilegiile Curţii de la Viena. Totatunci, este în conştiinţă de cauză încă din anii petrecuţi la Pesta că românii, în frunte cu Moise Nicoară, începuseră deja lupta pentru scuturarea jugului ierarhiei sîrbeşti. Sosind la românii transilvăneni, Andrei Şaguna are să se

izbească zilnic de două vechi prejudicii ale românilor din acest principat. 1. refuzul celor trei naţiuni privilegiate de a recunoaşte pe români ca a patra naţiune; 2. ortodoxia nefiind o religie receptă, „ortodoxismul nu putea sluji cauza drepturilor politice româneşti pentru că era lipsit de statutul legal şi nu avea un loc al său în cadrul sistemului strărilor"[10] Cu aceste probleme, Andrei Şaguna se va confrunta cu adevărat atunci cînd, în 1848, se implică în valvîrtejul luptelor politice ale românilor transilvăneni.

Dintre cei trei candidaţi propuşi, în decembrie 1847, de sinodul electoral al Episcopiei Sibiului, Andrei Şaguna este recunoscut de Curtea imperială ca episcop. Este hirotonit la Carloviţ, în aprilie 1848, de către mitropolitul Iosif Raiacici.[11]

Fiind necunoscut în Transilvania şi susţinut la alegerea de episcop de Carloviţ şi Viena, Andrei Şaguna este primit la Sibiu cu rezervă şi neîncredere de preoţimea locală. Teama devine şi mai mare cînd „subordonaţii săi preoţi" îşi dau seamă că din numeroasele circulare sosite de la Sibiu se încheagă o adevărată acţiune „de regenerare socială şi culturală", în centrul căreia Şaguna vrea să pună preoţimea: „de la preot să pornească toate îndemnurile bune, supravegherea lui părintească să îndrepte toţi paşii poporului, să-l ferească de calea ispitelor şi să-l îndrume pe cărările înaintării în cultură şi bunăstare".[12] Sînt idei despre care vorbiseră pentru întîia dată în catedrala Carlovităului, cu prilejul sfinţirii întru episcop al Ardealului. În cuvîntarea rostită cu acest prilej, Andrei Şaguna îşi defineşte scopul misiunii sale în felul următor: „pe românii ardeleni din adîncul lor somn să-i deştept şi cu voia către tot ce e adevărat, plăcut şi bun să-i trag."[13]

Mult timp pentru „mîntuirea poporului", Andrei Şaguna nu a avut, căci mişcarea revoluţionară avea nevoie de luptători politici în primul rînd, de intelectuali care înţeleg „spiritul epocii", de conducători naţionali iscusiţi. Cînd episcopul Andrei Şaguna, în ziua de 18/30 aprilie (Duminica Tomii) îşi ţinea cuvîntarea în catedrala din Carloviţi, românii se adunau la Blaj pentru a pregăti marea adunare naţională ce avea să urmeze peste două săptămîni, la 3/15 mai 1848. Aici apare alături de Simion Bărnuţiu, ideologul şi Avram Iancu, eroul spadei, Andrei Şaguna, nu numai ca un „iscusit diplomat", ci şi ca principalul conducător al românilor din Ardeal, care de la alungarea turcilor era sub guvernarea Habsburgilor, dar pe care ungurii doreau să-l reintegreze în regatul maghiar. Mulţimea a vrut să-l aibă în fruntea mişcării naţionale, atît pentru forţa mobilizatoare şi influenţa pe care o putea exercita asupra poporului cuprins de revoltă, cît şi „pentru distinsele calităţi ale personalităţii sale energice şi impunătoare în toate privinţele".[14]

La români, criteriul de autoidentificare, de deosebire de alte popoare a fost de-a lungul a mai multor secole religia. Unirea cu Roma „a avut un efect profund asupra evoluției politice a românilor" și a dat „o nouă direcție vieții intelectuale românești"[15], generînd și unele conflicte în cadrul românimii din Ungaria și Transilvania, dar în viața religioasă a românilor schimbări esențiale nu a adus. Mișcarea revoluționară patruzecioptistă aduce însă o schimbare politică esențială prin înlocuirea mobilizării poporului român pe criterii confesionale cu acela de unire pe un principiu național, chiar dacă adunarea națională de pe Cîmpia Libertății este prezidată de episcopii Ioan Lemeni, din partea uniților, și Andrei Șaguna, din partea ortodocșilor. Ideea unității în gîndire și simțire se dovedi a fi mai solidă decît efortul guvernului de a-i constrînge pe români să țină două adunări, una pentru greco-catolici la Blaj și una pentru ortodocși la Sibiu. Acesta este primul și cel mai important pas spre închegarea poporului român în națiune, decizie fundamentală concretizată în programul național elaborat la Blaj. Ideea depășirii identității religioase pentru a îmbrățișa ideea de națiune, de națiune română autonomă apare prima dată la intelectualii uniți,[16] concept care la Blaj iese biruitor, devenind pentru toți românii transilvăneni, fără deosebire confesională, o idee călăuzitoare, care oferea poporului român o nouă cale de dezvoltare. Semnificația fundamentală a noii idei de națiune iese la iveală cînd românii transilvăneni își formulează principalele revendicări: autonomia Ardealului și recunoașterea lor ca națiune, respectiv ca națiune română de sine stătătoare, între care este o perfectă corelație. Conform concepției kossuthiste „o țară, o națiune" sau „una și indivizibila națiune maghiară", membrilor unei naționalități trebuie să li se asigure aceleași drepturi personale civice și culturale, dar nu și drepturi colective, politice, acestea din urmă fiind un privilegiu al națiunilor dominante. Ridicarea naționalităților la statutul de națiuni ar fi însemnat, pînă la urmă, transformarea Imperiului Habsburgic într-un stat federativ, idee preferată în rîndul intelectualilor nemaghiari, dar de care nici Pesta, nici Viena nu vroiau să audă. Prin urmare, revendicările politice ale românilor transilvăneni și ale celorlalte naționalități sînt respinse de la bun început de guvernul revoluționar maghiar, deoarece contracarau tendințele de refacere a Ungariei istorice și de construire a unei națiuni politice maghiare unitare.

În acest context politic și național devin explicabile atît izbînzile cît și eșecurile revoluționarilor români, în fruntea cărora stătea Andrei Șaguna, adept devotat al Curții vieneze. Să remarcăm înainte de toate caracterul complicat, confuz și imprevizibil al evenimentelor revoluției și situația instabilă a Imperiului Habsburgic. Principatul transilvănean era sub stăpînire politică austriacă, iar românii erau cetățenii a acestei țări independente de Ungaria care dorește însă să-l încorporeze, conform legilor reformatoare aprobate în dietele Ungariei și a celor

12 puncte elaborate de un român după origine, de Irinyi József, fratele soției lui Iosif Vulcan, şi aprobate de Kossuth cu vreo 2-3 săptămîni înainte de 15 martie 1848. Să mai adăugăm încă o circumstanță importantă pentru românii transilvăneni: de jure ei depindeau de Viena şi aşteptau indeplinirea revendicărilor lor de la Împăratul, de facto de unguri şi într-o măsură mai mică de saşi, de fapt de cele trei națiuni privilegiate, din care românii nu făceau parte. În caz că din lupta pentru indenpendență ungurii ar ieşi învîngători şi Ardealul anexat Ungariei, românii ar ajunge sub stăpînire politică maghiară, ceea ce, aşa cum reiese din programul național aprobat la Blaj şi, mai ales, din cuvîntarea lui Simion Bărnuțiu, ar anula revendicările lor esențiale. Românii nu au încredere în unguri. După Bărnuțiu unirea ar da „ungurilor o putere nemărginită peste Ardeal", iar legea lor „nu cunoaşte alte națiuni"[17]. Scopul urmărit de unguri era bine cunoscut de celelalte minorități naționale, căci din anii 1830 în dieta maghiară sînt aprobate legi care urmăresc maghiarizarea naționalităților, iar naționalitățile nemaghiare caută şi găsesc adăpost la Împărat, fără să ştie că acest stăpîn în care şi-au pus încrederea are să le arunce, prin pactul încheiat în 1867, în brațele ungurilor. Acuzațiile aduse liderilor minoritari, îndeosebi lui Andrei Şaguna, aparțin miturilor, stereotipiilor şi pejudecăților etnice şi nu au nimic comun cu realitatea istorică. Istoria nu se scrie pe baza unor principii morale, firul ei se deapănă după interesele momentane ale indivizilor şi ale comunităților, în fond ale popoarelor şi națiunilor, pe care conducătorii lor le reprezintă bine sau rău, urmărind atît interese personale cît şi comunitare, care se schimbă de la o zi la alta. Ulterior e uşor să fii deştept, în toiul luptelor patruzecioptiste era uşor însă să „greşeşti", să nu fii capabil să prevezi deznodămîntul încăierărilor austro-ungare, de care depindea soarta celolrlalte popoare din Imperiu. Cei care fac reproşuri la adresa politicienilor minoritari din epoca despre care vorbim, o fac din perspectiva națiunii şi naționalității pe care o reprezintă. Or, ştiut este faptul că interesele politice ale ungurilor şi românilor (şi nu numai) în 1848-49 au fost pur şi simplu ireconciliabile, conflictele de ambele părți se țineau lanț, atît la maghiari cît şi la români. În relațiile româno-maghiare şi în general ale ungurilor cu celelalte minorități se produce o ruptură în urma refuzului lui Kossuth şi al liberalilor maghiari de ale recunoaşte dreptul la o viață națională proprie. Legile ungureşti din 11 aprilie 1848 nu reglementează chestiunea naționalităților. Şaguna, Lemeni, Bohățel şi încă cîțiva revoluționari români participă la începutul lunii iulie 1848 la lucrările parlamentului ungar care vizau reglementarea definitivă a unirii transilvaniei cu Ungaria. Românii se retrag din comisia aşa-zisă regnicolară, declarînd că vor să rămînă credincioşi hătărîrilor cuprinse în cele 16 puncte ale programului de la Blaj. Cu atît mai mult cu cît dieta din Cluj votează la 29 mai, fără să țină seamă de cererea Adunării de la Blaj, unirea pe care Ferdinand I. o sancționează la numai 10 zile (10 iunie), act politic care striveşte ultimele speranțe ale luptătorilor români într-o conciliere cu ungurii. La 11 septembrie începe lupta

pentru independență a ungurilor, în frunte cu generalul polonez Bem. Majoritatea orașelor transilvanene sînt ocupate de armata maghiară, iar la 14 aprilie 1849, Dieta națională maghiară, întrunită la Debrețin, votează detronarea Habsburgilor și proclamă Ungaria stat liber și independent.

Șaguna, în timpul luptelor, a stat mult timp la Viena, Olmütz și Praga, a înaintat o mulțime de petiții Curții de la Viena, stăruind pe lîngă personalitățile cele mai influente, dar în viforul războiului civil cu petiții rezultat nu se mai putea obține. Andrei Șaguna, care era de la bun început un filomonarh, se apropie tot mai mult de sceptrul împărătesc, iar la adunarea națională de la Sibiu din 28 decembrie 1848, spulberă orice dubii cu privire la apartenența sa politică. Peste cîteva zile are să comită, probabil, cea mai mare greșală politică a vieții sale, mergînd la București să solicite intrarea trupelor rușești în Transilvania, fără să fie sprijinit de membrii comitetului permanent. Această „iscusință diplomatică" a lui Andrei Șaguna a fost etichetată de Kossuth Lajos, într-o scrisoare trimisă în aprilie 1849 lui Avram Iancu, drept trădare de patrie. Evident, „trădarea" lui Andrei Șaguna este un efect și nu o cauză. Înalta trădare îi aparține aceluia/acelora care nu au respectat independența și egalitatea în drepturi a tuturor popoarelor din Ungaria și, înainte de toate, Curții de la Viena, care în 1867 a încheiat un pact odios în detrimentul românilor, sîrbilor, slovacilor, cehilor etc., națiuni care au susținut-o în lupta cu unguri.

Andrei Șaguna nu a fost un politician avizat. Meritele lui incontestabile trebuie căutate în altă parte: în reorganizarea vieții bisericești ortodoxe a românilor din Transilvania și Ungaria, precum și în remarcabilile succese obținute în ridicarea culturală a poporului său. Vicarul, episcopul și apoi mitropolitul Șaguna apare la românii din Transilvania cînd „Totul s-a pus în mișcare, toate rezervele s-au înșiruit pe cîmpul de bătaie în marele examen al neamului. Această revărsare de energii însă trebuia ordonată, ținută în frîu și valorizată cu un obiectiv politic bine determinat. Se cerea deci o operă de chibzuință cerebralitate, se cerea spiritul creator și intuiția de geniu care stăpînește vîltoarea tulbure, se cerea *omul excepțional*. Înțelegînd din primele momente că milioanele de țărani români din vremea lui sunt predestinați unei conduceri teocratice, el a făcut din cîrja vlădicească un sceptru de îndrumare politică. Deosebitele sale însușiri îl impuneau în fruntea trebilor. Minte de o comprehensiune cu totul particulară pentru toate situațiile politice, om de tact și fin diplomat, spirit cizelat de cultură și perfect echilibrat, pregătit deopotrivă pentru speculațiunile abstracte ca și pentru acțiunile pozitive, urmașul de scaun al blagocestivului Vasile Moga, aducea cu sine și un element psihologic nou, linia de avînt și îndrăzneală, temperamentul de

revoluționar și conspirator, o reminiscență atavică, cine știe, din sufletul agitat al Macedoniei."[18]

Note

1. Keith Hitchins, Românii, 1774-1866, Edit. Humanitas, București, 1998, p. 246-247.

2. Nemzetiségi kérdés: Kossuth és kortársai szemében, Belvedere, Szeged, 2003, p. 102.

3. Silviu Dragomir, Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-49, vol. V. Tip. Cartea Românească, Cluj, 1946, p. 7.

4. Vezi Maria Berenyi, Istoria Fundației Gojdu (1870-1952), Budapesta, 1995.

5. Keith Hitchins, op. cit., p. 247.

6. Ibidem, p. 245.

7. Mitropolitul Andrei Șaguna. Scriere comemorativă la serbarea centenară a nașterii lui, Sibiu, 1909. p. 20-22. (Dr. Ioan Lupaș, Viața și faptele metropolitului Andrei Șaguna.)

8. Ibidem, p. 25.

9. Dr. Mircea Păcurariu, Istoria Bisericii Române, Buc., 1987, p. 332.

10. Keith Hitchins, op. cit., p. 251.

11. Dr. Mircea Păcurariu, op. cit., p. 333.

12. Mitropolitul Andrei Șaguna, p. 49.

13. Ibidem, p. 65.

14. Ibidem, p. 65.

15. Keith Hitchins, op. cit., p. 250.

16. Ibidem, p. 253.

17. Cornelia Bodea, 1848 la români, vol I, Buc. 1998, p. 463.

18. Ioan Slavici, La groapa lui Șaguna, Opere complete, I-V, Buc., 2003.

DIACON CONF. UNIV. DR. PAVEL CHERESCU

MITROPOLITUL ANDREI ŞAGUNA – CTITOR AL REÎNVIATEI MITROPOLII A ARDEALULUI

Preliminarii

Este cunoscut faptul că în anul 1701 – datorită Unirii unei părţi a Bisericii ortodoxe româneşti transilvănene cu Biserica Romei – vechea Mitropolie ortodoxă a Ardealului a fost suprimată, locul ei fiind luat de o episcopie unită, dependentă de arhiepiscopia romano-catolică de Esztergom.[1]

Ca urmare a acestui eveniment, clerul şi credincioşii ortodocşi - rămaşi fără un cârmuitor sufletesc vreme de 60 de ani - au desfăşurat ample acţiuni pentru restaurarea Ortodoxiei. Astfel, ei au înaintat memorii la Curtea imperială vieneză, la cea a ţarilor din Petersburg sau la Mitropolia ortodoxă sârbă din Karlowitz, sau au luptat cu arma în mână împotriva autorităţilor de stat şi a celor bisericeşti greco-catolice (unite), documentele vremii oferind numeroase mărturii despre răscoalele conduse de călugării Visarion Sarai (1744) şi Sofronie de la Cioara (1759-1761).[2]

Pentru a curma violenţele interconfesionale, autorităţile de la Viena au hotărât să-l numească administrator (exempt) în fruntea Bisericii ortodoxe române din Ardeal pe Dionisie Novacovici, episcop al eparhiei sârbeşti de Buda (Ungaria). A păstorit în condiţii dificile, până în anul 1767. Lui i-au urmat, apoi, episcopii sârbi Sofronie Chirilovici (1770-1774), Ghedeon Nichitici (1783-1788) şi Gherasim Adamovici (1789-1796) şi – după o lungă sedisvacanţă – episcopul, de neam român, Vasile Moga (1811-1845).

---

[1] Pavel Cherescu, Unire religioasă şi Ortodoxie în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, în vol. Contribuţii la studiul istoriei Bisericii Ortodoxe Române (secolele XVIII-XIX), Editura Adsumus, Oradea, 2001, p. 7- 49 (cu bibliografia aferentă temei, indicată de autor).

[2] ***Ibidem,*** p. 15-26.

În anul 1783 Episcopia Ardealului şi Episcopia Bucovinei au fost supuse, în chestiunile spirituale şi dogmatice, Mitropoliei ortodoxe sârbe din Karlowitz. Apoi, în anul 1786, şi în problemele administrative, cele două episcopii ortodoxe româneşti ajungând astfel sufragane ale Mitropoliei din Karlowitz.

În primul deceniu al secolului al XIX-lea , românii din Ardeal, Banat şi Crişana au început lupta pentru alegerea de episcopi români în scaunele eparhiilor ortodoxe de la Sibiu, Vârşeţ - Caransebeş, Timişoara şi Arad. Această acţiune s-a desfăşurat cu deplină izbândă pe parcursul a patru decenii, între fruntaşii mişcării aflându-se cărturarii Paul Iorgovici, Dimitrie Ţichindeal, Constantin Diaconovici-Loga, Moise Nicoară, Eftimie Murgu ş.a.

În această perioadă de profunde transformări ce se petreceau în viaţa bisericească a românilor ortodocşi a venit în Transilvania, în 1846 - ca vicar general al eparhiei rămase vacante după moartea episcopului Vasile Moga – tânărul arhimandrit Andrei Şaguna care, după alegerea sa ca episcop titular, în 1848, a început lupta pentru restaurarea vechii Mitropolii ortodoxe a Ardealului.

Aceasta s-a desfăşurat pe mai multe planuri – atât pe teren politic, cât şi bisericesc – între cei implicaţi în mod direct aflându-se autorităţile imperiale vieneze, ierarhii Mitropoliei sârbe din Karlowitz şi (pentru sau împotriva acţiunilor lui Şaguna) diferiţi episcopi români, ortodocşi şi uniţi. [3]

1. Memorii adresate Curţii de la Viena.

Revoluţia din 1848 a oferit credincioşilor români transilvăneni şi bănăţeni prilejul începerii luptei pentru reînfiinţarea Mitropoliei şi obţinerea autonomiei depline a Bisericii ortodoxe ardelene. Drept urmare, fruntaşii românilor au stipulat,

[3] Demersurile intreprinse de mitropolitul Andrei Şaguna pentru reînfiinţarea Mitropoliei Ardealului şi obţinerea autonomiei bisericeşti, au fost evidenţiate şi prezentate de: Mircea Păcurariu, ***100 de ani de la reînfiinţarea Mitropoliei Ardealului,*** în rev. "Mitropolia Ardealului", anul IX, 1964, nr. 11-12, p.814-840 (studiu reprodus, cu adăugirile de rigoare, sub titlul ***Reînfiinţarea Mitropoliei ortodoxe a Transilvaniei în 1864,*** în vol. ***Studii de istorie a Bisericii Ortodoxe Române,*** Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005, p. 243-263); Keith Hitchins, ***Andreiu Şaguna and the Restoration of the Rumanian Orthodox Metropolis in Transilvania, 1846-1868,*** în rev. „Balkan Studies", anul VI (1965), p. 1-20.

în memoriul întocmit la Adunarea de pe Câmpia Libertății din Blaj, din 3/15 mai 1848, că *„Națiunea română pretinde ca Biserica română fără distincțiune de confesiune, să fie și să rămână liberă, independentă de oricare altă Biserică – egală în drepturi și foloase cu celelalte Biserici din Transilvania. Ea cere restabilirea Mitropoliei române și a sinodului general anual după vechiul drept, în care sinod să fie deputați bisericești și mirenești. În același sinod să se aleagă și episcopii românești – liber, prin majoritatea voturilor, fără candidațiune."* [4]

Totodată, în Adunarea ținută de românii bănățeni la Lugoj, în 15/27 iunie 1848, s-a cerut separarea ierarhică de Biserica sârbească și refacerea vechii Mitropolii ortodoxe românești a Timișoarei.[5]

În acest context, în deplin consens cu năzuințele și dezideratele păstoriților săi, episcopul Andrei Șaguna a început lupta „pentru emanciparea Bisericii ortodoxe și egalitatea ei cu celelalte confesiuni, pentru despărțirea ierarhică de Biserica sârbească, pentru reînființarea vechii Mitropolii autonome a Ardealului și organizarea ei pe baze constituționale."[6]

Aflat la Olmütz în fruntea delegației trimise să prezinte împăratului Franz Joseph doleanțele națiunii române, episcopul Andrei Șaguna a înaintat mai multe memorii – la 13/25 februarie 1849, 5 martie 1849, 20 iulie 1849 – în care cerea, între altele, alegerea unui „cap ecleziastic de sine stătătoriu..." pentru români, permisiunea întrunirii unui congres în care aceștia să se poată organiza din punct de vedere bisericesc, să își aleagă episcopi și un mitropolit, precum și interzicerea oricărui amestec din partea patriarhului Iosif Raiacici în problemele Bisericii ortodoxe române.[7]

La 12/24 octombrie 1849 delegații români – în fruntea cărora iscălea protopopul Ioan Popasu – au adresat Ministerului cultelor din Viena un amplu memoriu în care prezentau o serie de argumente de ordin istoric și juridic –

---

[4] Nicolae Popea, Vechea Mitropolie ortodoxă română a Transilvaniei. Suprimarea și restaurarea ei, Sibiu, 1870, p. 155-156; Ilarion Puşcariu, Mitropolia românilor ortodocşi din Transilvania şi Ungaria, Sibiu, 1910, p. 10 (Colectiunea actelor); Teodor V. Păcățianu, Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale Românilor de sub coroana ungară, vol. I, ed. II, Sibiu, 1904, p. 330.

[5] Nicolae Popea, ***op. cit.***, p. 156; Teodor V. Păcățianu, ***op. cit.***, p. 350-353.

[6] Mircea Păcurariu, ***art. cit.,*** p. 818.

[7] Nicolae Popea, ***op. cit***, p.157; Ilarion Puşcariu, ***op. cit***, p. 12, 18 și 24-25 (Colectiunea Actelor).

constituțional, cerând *„un mitropolit cu totul independent de supremația sârbească"*, ales *„într-un congres convocat de națiunea română"*.[8]

Apoi, problema reînființării Mitropoliei ortodoxe a Ardealului a fost dezbătută pe larg și în cadrul celor două sinoade eparhiale , alcătuite din clerici și credincioși mireni, care s-au întrunit la Sibiu (12 martie 1850, prezidat de episcopul Andrei Șaguna) și la Arad (23 iulie 1850, prezidat de episcopul Gherasim Raț).

De asemenea, a fost menționată și în memoriile ce cuprindeau doleanțele românilor, adresate spre soluționare Curții de la Viena.[9]

Neprimind răspuns la memoriile înaintate , episcopul Andrei Șaguna a ales o nouă cale de a face cunoscute dezideratele credincioșilor ortodocși români. Astfel, a redactat și tipărit în limbile română și germană, trei broșuri – *Promemorie despre dreptul istoric al autonomiei bisericești naționale a românilor de relegea răsăriteană* (Sibiu, 1849, 15 p); *Adaos la Promemoria despre dreptul istoric al autonomiei bisericești naționale a românilor de relegea răsăriteană* (Sibiu, 1850, 23 p.); *Memorial, prin care se lămurește cererea românilor de relegiunea răsăriteană în Austria pentru restaurarea metropoliei lor din punct de vedere al sfintelor canoane* (Sibiu, 1851, 23 p.) – pe care le-a adresat acelorași autorități imperiale vieneze.

În *Promemorie...*, bazat pe argumente extrase din operele istoricilor Al. Geanoglu-Lesviodax (Istoria bisericească), H. Cr. Engel (Istoria Ungariei) și Petru Maior (Istoria bisericească), Andrei Șaguna a încercat să ofere cercurilor conducătoare vieneze dovezi certe despre existența vechii Mitropolii ortodoxe a Bălgradului (Alba-Iulia), cerându-le *„să se îndure a slobozi un Sinod pentru toți Românii din Episcopiile Aradului, Bucovinei, Timișoarei, Ardealului și Verșețului"*.[10]

În *Adaos la Promemoria...*, Andrei Șaguna aducea mărturii noi privitoare la vechimea Mitropoliei Ardealului, la existența unui ierarh ortodox român încă din secolul al XV-lea. Urmează un istoric sumar al vieții bisericești a românilor

---

[8] Nicolae Popea, ***op. cit.***, p. 157-161; Ilarion Pușcariu, ***op. cit.,*** p. 25-28 (Colecțiunea Actelor); Teodor.V. Păcățianu, ***op. cit.***, vol. I, p. 623-627.

[9] ***Actele soboarelor Bisericei Greco-răsăritene din Ardeal din anii 1850 și 1860,*** Sibiu, 1860, p. 38-41; Gheorghe Lițiu, ***Eparhia Aradului și a Bihorului. 1848-1860,*** Editura Universității din Oradea, Oradea, 2003, p. 70-73 și 211-229 (protocolul sinodului arădean).

[10] Promemorie...p. 15.

transilvăneni în sec. XVI-XVII, broşura încheindu-se cu o listă incompletă a mitropoliţilor Ardealului, până în 1698 (Ioanichie, Ştefan I, Ioan, Ghenadie, Ilie, Ştefan II, Daniil, Sava III, Iosif, Ioasaf, Sava IV, Varlaam, Teofil şi Atanasie) şi a episcopilor ortodocşi (Ghedeon Nichitici, Gherasim Adamovici, Vasile Moga, Andrei Şaguna).[11]

În *Memorial...*, episcopul Andrei Şaguna completează argumentele istorice oferite în broşurile anterioare, cu argumente canonice pentru reînfiinţarea Mitropoliei Ardealului. El cere Curţii de la Viena să îngăduie românilor „*...ca trebile lor bisericeşti să se organizeze şi orânduiască în înţelesul canoanelor Bisericii răsăritene şi al învăţăturilor ss. părinţi – ca prin urmare Biserica lor să se ridice la demnitatea cuvenită în Stat şi să se coordineze în privinţa jurisdicţiunii ierarhice asemenea sârbilor. Împlinirea acestei cereri drepte şi cuviincioase a românilor de religiunea ortodoxă răsăriteană, nu numai va contribui îndeobşte foarte mult la pacea Bisericii şi va avea urmările cele mai binecuvântate pentru cultura religioasă şi morală a pomeniţilor români, ci şi asupra stării lor materiale ar revărsa o îmbunătăţire favorabilă .*"[12]

Aflat la Conferinţa ierarhilor ortodocşi din Austria, întrunită la Viena între 15 octombrie 1850 şi 3 iulie 1851, episcopul Andrei Şaguna a adresat alte memorii autorităţilor imperiale, de la care fie nu a primit niciun răspuns, fie a primit răspunsuri evazive. Apoi, în următorii cinci ani a adresat alte 11 memorii, care au stârnit acelaşi dezinteres al Curţii de la Viena, respectiv al ministrului cultelor şi instrucţiunii publice, Leo Thun.

În cele din urmă, prin bunăvoinţa guvernatorului Schwarzenberg al Ardealului, Şaguna a adresat împăratului, la 1 decembrie 1855, un memoriu în care arăta atitudinea duşmănoasă a ministrului Thun faţă de Biserica ortodoxă română şi în 9 puncte a prezentat situaţia Bisericii sale, cerând reînfiinţarea Mitropoliei ortodoxe. Cu amărăciune – datorită faptului că mitropolitul Alexandru Sterca Şuluţiu afirmase că prin înfiinţarea noii mitropolii unite de Alba Iulia şi Făgăraş se restaurase vechea mitropolie de Alba Iulia - episcopul Andrei Şaguna scria că, în timp ce greco-catolicii se bucură pentru înfiinţarea unei noi Mitropolii şi a două episcopii, ortodocşii transilvăneni simt în toate zilele că religia lor este doar tolerată.[13] Din nefericire, nici acest memoriu nu a avut rezultatul scontat de

[11] Adaos la Promemoria..., p. 22-23.

[12] ***Memorial...***, p. 22-23. Vezi textul integral şi la Ilarion Puşcariu, ***op.cit.,*** p.88-96. (Colecţiunea Actelor)

[13] Nicolae Popea, Arhiepiscopul şi Metropolitul Andreiu baron de Şaguna, Sibiu, 1879, p.88-102 (traducere în limba română); Ilarion Puşcariu, ***op. cit.***, p.122-151 (Colecţiunea Actelor, versiunea în limba germană).

ierarhul sibian. Refuzul autorităţilor vieneze de a răspunde la memoriul episcopului Şaguna l-a determinat pe guvernatorul Schwarzenberg, la 4 octombrie 1856, să adreseze el însuşi ministrului Thun un memoriu în care a luat apărarea Bisericii ortodoxe române, *incontestabil prima şi cea mai veche confesiune din Transilvania* (unstreitig die erste und älteste in Siebenbürgen)[14]

II. Demersurile episcopului Andrei Şaguna pe lângă ierarhii Mitropoliei de Karlowitz, pentru obţinerea autonomiei bisericeşti

Format în mediul bisericesc al Mitropoliei ortodoxe sârbe de la Karlowitz, unde s-a bucurat de aprecierea mitropoliţilor Ştefan Stratimirovici (1790-1837), Ştefan Stancovici (1837-1842) şi Iosif Raiacici (1842-1861), care l-au sprijinit să urce treptele ierarhiei bisericeşti până la rangul de episcop al Ardealului, Andrei Şaguna părea să fie cea mai potrivită persoană care să reorganizeze Biserica ortodoxă română din Transilvania şi să stingă stările conflictuale generate de antagonismul naţional dintre români şi sârbi, contribuind astfel la păstrarea unităţii Bisericii ortodoxe în monarhia habsburgică.[15]

Acest fapt răzbate cu claritate din memoriul adresat în 15 noiembrie 1845 Cancelariei Transilvaniei din Viena, prin care Iosif Raiacici îl recomanda pe Şaguna, evidenţiindu-i „capacitatea intelectuală,...iscusinţa sa administrativă şi devotamentul, atât faţă de biserică, cât şi faţă de tron."[16]

Ales episcop al românilor ortodocşi din Transilvania, cu sprijinul lui Raiacici şi al Curţii de la Viena, Şaguna a ţinut să sublinieze în discursul rostit la Karlowitz , la 18/30 aprilie 1848, cu prilejul hirotoniei sale întru arhiereu, că se angajează „în sacra misiune" de a reînvia „dieceza noastră transilvană" în conformitate cu legea canonică, nevoile poporului şi spiritul vremii.[17] După cum apreciază cunoscutul istoric american Keith Hitchins, profund cunoscător al epocii şaguniene, jurământul noului ierarh ortodox transilvănean constituie „o

[14] Ilarion Puşcariu, ***op.cit.,*** p.155-160 (Colecţiunea Actelor).
[15] Keith Hitchins, Andrei Şaguna şi Iosif Raiacici: Bisericile sârbă şi română în deceniul absolutismului, în vol. Conştiinţă naţională şi acţiune politică la românii din Transilvania (1700-1868), vol. I, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987, p. 192.
[16] Idem, Ibidem.
[17] Idem, Ibidem, p. 193; Nicolae Popea, Arhiepiscopul şi Metropolitul Andreiu ...p. 38.

declarație de independență față de Biserica sârbă, deoarece respectul pentru legea canonică cerea, în opinia lui Șaguna, reînființarea unei mitropolii române separate, iar spiritul epocii necesita concesii substanțiale sentimentului național."[18]

Identificându-se cu aspirațiile de autodeterminare ale propriilor popoare, în contextul revoluțiilor europene de la 1848 drumurile celor doi lideri spirituali și politici naționali s-au despărțit, relațiile dintre ei devenind tot mai tensionate.[19] Raiacici ajunsese patriarh al națiunii sârbe, iar Șaguna președinte al Adunării naționale române de la Blaj, din mai 1848 și principalul reprezentant al românilor la Curtea din Viena.

Pentru a împlini idealul reînființării istoricei mitropolii transilvănene, la 16/28 martie 1849 episcopul Andrei Șaguna a adresat patriarhului Raiacici o scrisoare, în care îl ruga să îngăduie separarea Bisericii românești de cea sârbească, cele două Biserici urmând să păstreze neștirbită unitatea de credință, unitatea dogmatică a Bisericii răsăritene. Într-un gest de „captatio benevolentiae", Șaguna îi scria ierarhului sârb, rugându-l să binevoiască *„a promova independența națiunei române"*, pentru că *„acum a sosit timpul cel mai de pe urmă, în care Fericirea Ta să te enunții* (pronunți n.n.) *categoric pentru independența neamului românesc, atât bisericească, cât și politică"*. Pentru a-l determina să-i împlinească rugămintea, Șaguna îi scria în continuare: *„Să nu cugeți, rogu-te, că prin așa o faptă loială vei desbina Biserica; nu, nu o vei desbina, ci prin aceasta o vei lega cu mult mai tare decât își poate cineva închipui. Eu sub autonomia românilor în privința religiei nimic alta nu înțeleg decât regimea sau guvernarea cea din lăuntru a ierarhiei române de tot independentă de cea sârbească, iar ierarhiile acestea amândouă să fie o Biserică după religie, după credință și după dogme, așa cât în privința acestora, care compun ființa Bisericii răsăritene, o ierarhie fără de cealaltă nimica să nu judece nici să nu decidă, și ca urmare a legăturii aceștia bisericești și a armoniei să fie împreunarea credinței și împărtășirea Sf. Duh pentru care noi chemați și datori suntem a lucra. În privința stării politice, doresc ca și neamul meu cel românesc să capete existența sa în politică, după principiul egalității.*

[18] Keith Hitchins, ***op. cit.,*** p. 193.

[19] Vezi, în acest sens: Silviu Dragomir, ***André Saguna et Joseph Rajacic,*** în rev. „Balcania", anul VI, 1943, p. 242-282. Keith Hitchins, ***Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania. 1846-1873.*** Prefață prof. univ. dr. Pompiliu Teodor, Traducere Pr. prof. dr. Aurel Jivi, Ed. Univers enciclopedic, București, 1995, p. 207-216.

Jur pe Dumnezeul cel viu că îndemnul acestei scrisori a mele nu e oarecare deşărtăciune, ci singura strădanie care o am ziua-noaptea, ca să folosesc Bisericii şi creştinătăţii noastre întregi, fără deosebire de limbă şi seminţie."

Spre finalul scrisorii, Şaguna îi scria lui Raiacici: „încă o dată Te rog să binevoieşti a mângâia ierarhia română cu o rânduială grabnică, care să răspundă spiritului timpului şi lipsei (cerinţei n.n.) Bisericii şi a recunoaşte independenţa Bisericei noastre române şi a sădi prin aceasta piatra cea din capul unghiului, piatra frăţietăţii creştine, cele neputincioase în Biserica noastră a le întări şi cele necovârşite a le covârşi." [20]

Rândurile adresate cu atâta înflăcărare de Şaguna lui Raiacici, reprezintă o adevărată mărturisire de conştiinţă, alcătuiesc un crez ce prevesteşte că Biserica şi Neamul românesc sunt coordonatele fundamentale pe care se va desfăşura întreaga activitate a ierarhului transilvănean - bisericească, naţional-politică şi culturală - în timpul îndelungatei sale arhipăstoriri.

Dar argumentele lui Şaguna nu au fost suficient de puternice pentru a-l determina pe patriarhul de la Karlowitz să renunţe atât de uşor la prerogativele ce fuseseră conferite Bisericii sârbe asupra celei româneşti în anii 1783 şi 1786, şi nici la avantajele materiale ce decurgeau din această situaţie insolită. De aceea, Raiacici s-a opus în continuare, cu vehemenţă, iniţiativelor reformatoare ale episcopului Andrei Şaguna, aşa cum s-a întâmplat la Conferinţa ierarhilor ortodocşi, întrunită la Viena, între 15 octombrie 1850 şi 3 iulie 1851, unde nu a îngăduit participanţilor să discute despre reînfiinţarea Mitropoliei Ardealului. Mai mult, când episcopul Eugen Hacman al Bucovinei a ridicat această problemă, în sesiunea din 23 martie 1851, Raiacici a înlăturat-o de pe ordinea de zi a conferinţei, iar sinodalii au dezbătut alte probleme.[21]

Antagonismele dintre Şaguna şi Raiacici au continuat mocnit, manifestându-se în diferite momente, dar cei doi ierarhi au dat dovadă de

---

[20] Nicolae Popea, ***Arhiepiscopul şi Metropolitul Andreiu...,*** p. 126-128; Ilarion Puşcariu, ***op. cit.***, p. 38-39 (Colecţiunea Actelor); Mircea Păcurariu, ***Reînfiinţarea Mitropoliei ortodoxe a Transilvaniei...*** în ***vol. cit.*** p. 250

[21] Andreas Schaguna, ***Tagebuch über die bischöflichen Berathungen in Wien,*** în Ilarion Puşcariu, ***Documente pentru limbă şi istorie,*** vol. I, Sibiu, 1889, p. 293-294. Referitor la însemnările făcute cu acest prilej, Şaguna scria: *„Ziarul ce am dus eu despre acele conferinţe episcopeşti, îl includ sub Nr. 35, spre veşnică pomenire ca un învederat document despre degenerarea ierarhiei sârbeşti, care m-a întărit pe mine şi despre necesitatea ridicării mitropoliei noastre naţionale române, dacă vrem să susţinem şi pe viitor în aceste părţi ale Ungariei şi ale Ardealului Biserica noastră răsăriteană"* (Andrei Şaguna, ***Memorii din anii 1846-1871,*** Sibiu, 1923, p. 56.)

prudență, evitând cu înțelepciune să ajungă la o stare conflictuală deschisă.[22] Probabil şi din această cauză episcopul sibian nu l-a mai abordat pe patriarh în problema Mitropoliei ortodoxe a Ardealului, el continuând însă să apeleze la Raiacici pentru sfaturi şi ajutor.

III. Restaurarea Mitropoliei Ardealului

Instaurarea „regimului liberal", în locul „regimului absolutist de stat", în 1860, a oferit episcopului Andrei Şaguna un cadru favorabil continuării acțiunilor sale în vederea restaurării vechii Mitropolii a Ardealului. Astfel, la 21 august 1860, împreună cu Alexandru Mocioni şi Nicolae Petrino (reprezentanți ai românilor din Ardeal, Banat şi Bucovina în Senatul de la Viena), Şaguna a adresat împăratului un nou memoriu în care cerea restaurarea Mitropoliei Ardealului, sub a cărei jurisdicție canonică să intre şi credincioşii ortodocşi români din eparhiile Timişoarei, Vârşeţului şi Aradului".[23] Tot în acest memoriu au cerut aprobarea convocării unei adunări alcătuite din clerici şi mireni din Bucovina, pentru a reglementa problemele acestei eparhii, păstorită de episcopul Eugenie Hacman.

În acest context Curtea din Viena a adoptat rezoluția imperială din 27 septembrie 1860 – cel dintâi răspuns la cererile şi memoriile adresate de românii ortodocşi împreună cu episcopul Andrei Şaguna, timp de 12 ani, pentru restaurarea Mitropoliei Ardealului. Rezoluția imperială permitea convocarea unui sinod al episcopilor ortodocşi din Monarhie, la care să participe şi ierarhii ortodocşi din Ardeal şi Bucovina, ca să facă propuneri pentru rezolvarea problemelor bisericeşti din cele două eparhii.[24]

Drept urmare Şaguna a convocat, în spiritul rezoluției imperiale, în zilele de 24-26 octombrie 1860, un sinod eparhial la Sibiu. Ierarhul ortodox sibian a făcut celor prezenți o dare de seamă despre demersurile întreprinse pentru restaurarea mitropoliei ortodoxe ardelene. Totodată a fost redactat un amplu memoriu în care - invocând trecutul istoric al Bisericii ortodoxe române din Ardeal şi canoanele bisericeşti care conferă Bisericilor naționale dreptul de a fi conduse de proprii ierarhi, nesubordonați altora străini – participanții la sinod au

---

[22] Keith Hitchins, Andrei Şaguna şi Iosif Raiacici...în vol. cit., p.195-202; Idem, Ortodoxie şi naționalitate..., p. 211-216.

[23] Nicolae Popea, ***Vechea Mitropolie...***p.185-187; Ilarion Puşcariu, ***op.cit.*** p.166-167 (Colecțiunea Actelor).

[24] Ilarion Puşcariu, ***op. cit.,*** p. 167-168 (Colecțiunea Actelor).

cerut cu fermitate restaurarea Mitropoliei Ardealului.[25] De asemenea, a fost adresat un memoriu[26] asemănător şi către sinodul mitropolitan din Karlovitz în care se cerea în mod imperios separarea ierarhică a celor două Biserici şi restaurarea Mitropoliei Ardealului, pentru *„ca apoi amândouă mitropoliile ca două surori bune să funcţioneze spre binele vremelnic şi veşnic al creştinilor săi..."*[27]

Participanţii la Sinodul din 1860 au adresat şi episcopului Eugenie Hacman al Bucovinei o scrisoare,[28] pentru a-l convinge că, în baza canoanelor bisericeşti, ar trebui să existe o singură mitropolie pentru credincioşii români din graniţele imperiului, respectiv Mitropolia Ardealului.[29]

Trecerea la cele veşnice a patriarhului sârb Iosif Raiacici, în 1862, a deschis noi perspective pentru dobândirea autonomiei Bisericii ortodoxe române din Transilvania, Banat şi Bucovina. Astfel, în lunile februarie şi martie 1862, o delegaţie alcătuită din clerici şi credincioşi români, în frunte cu episcopii Andrei Şaguna de la Sibiu şi Procopie Ivaşcovici de la Arad, au adresat autorităţilor de la Viena mai multe memorii în care au cerut reînfiinţarea Mitropoliei Ardealului.

Cel mai important memoriu a fost adresat în 3/15 martie 1862. În el era reliefat dreptul istoric al ortodocşilor români de a avea o Mitropolie şi se cerea despărţirea de ierarhia sârbească de la Karlowitz. De asemenea, se cerea întrunirea unui congres bisericesc, convocat şi condus de Andrei Şaguna şi alcătuit din 40 de preoţi şi 60 de credincioşi mireni din Ardeal, Bucovina, Arad şi Banat, pentru organizarea bisericească şi alegerea unui mitropolit.[30]

La 25 iunie 1863 împăratul a emis un rescript – drept răspuns la memoriile românilor din 1862 – în care îşi dădea acordul pentru separarea de ierarhia sârbească şi restaurarea Mitropoliei ortodoxe a Ardealului. Totodată, cerea să i se

---

[25] ***Ibidem***, p. 168 -173. (Colecţiunea Actelor).
[26] ***Ibidem,*** p. 173- 176. (Colecţiunea Actelor).
[27] ***Ibidem,*** p. 176. (Colecţiunea Actelor).
[28] ***Ibidem,*** p. 178-180. (Colecţiunea Actelor).
[29] Pentru disputele dintre Şaguna şi Hacman pe această temă, vezi: Mircea Păcurariu, ***Reînfiinţarea Mitropoliei ortodoxe a Transilvaniei...*** în ***vol. cit.*** p. 254

[30] Nicolae Popea, ***Vechea Mitropolie...***p.185-187; Ilarion Puşcariu, ***op.cit.*** p. 200 – 205 (Colecţiunea Actelor).

răspundă la mai multe întrebări legate de reşedinţa viitoarei mitropolii, de numărul episcopiilor sufragane şi locul de reşedinţă al acestora.[31]

În amplul răspuns trimis la 26 iulie 1863 ministrului Nadasdy, conducătorul Cancelariei aulice transilvane, Şaguna preciza – în baza prevederilor canoanelor bisericeşti – că doreşte înfiinţarea unei singure mitropolii, cu reşedinţa la Sibiu, pentru toţi românii ortodocşi din graniţele imperiului. De asemenea, propunea ca pe lângă episcopiile Aradului şi Bucovinei să se înfiinţeze trei noi episcopii sufragane, la Timişoara, Caransebeş şi Cluj. [32]

Dar Cancelaria aulică transilvană nu a fost de acord cu înglobarea ortodocşilor bucovineni în viitoarea mitropolie şi la 28 martie 1864 a trimis lui Şaguna noi precizări, cerând ca Sinodul eparhiei ardelene să se pronunţe asupra organizării administrativ-teritoriale şi asupra jurisdicţiei canonice a acesteia, insistând ca aceasta să se extindă doar asupra credincioşilor ortodocşi români din Ardeal.[33]

Sinodul s-a întrunit însă la Sibiu la 22 martie 1864, înainte de a fi date dispoziţiile mai sus amintite. Lucrările sinodului au fost conduse de Şaguna, care a prezentat demersurile făcute pentru reînfiinţarea Mitropoliei. Sinodul a înaintat împăratului un nou memoriu, cerând *„a ne concede cât mai curând reînfiinţarea mitropoliei noastre cu estinderea acum îndată asupra tuturor conaţionalilor şi coreligionarilor noştri din ţările amintite* (Ardeal, Banat, Ungaria şi Bucovina , n.n.), *ca aşa să ne putem şi noi constitui odată bisericeşte, în sensul canoanelor bisericei noastre".*[34]

Câteva luni mai târziu, lucrările Sinodului întrunit la Karlowitz, începând cu 1 august 1864, pentru alegerea unui nou patriarh sârb, au fost un bun prilej pentru reprezentanţii credincioşilor ortodocşi români arădeni şi bănăţeni pentru a înainta noi memorii către autorităţile imperiale în cauza restaurării Mitropoliei.[35]

---

[31] Ilarion Puşcariu, ***op.cit.*** p. 208-209 (Colecţiunea Actelor).
[32] ***Ibidem,*** p. 210-216 (Colecţiunea Actelor).
[33] ***Ibidem,*** p. 216-218 (Colecţiunea Actelor).

[34] ***Ibidem,*** p. 218-221 (Colecţiunea Actelor). Memoriul este reprodus şi în: ***Actele sinodului Bisericii greco-răsăritene în Ardeal din anul 1864,*** Sibiu, 1864, p. 276-283; Nicolae Popea, ***Vechea Mitropolie...,*** p. 243-247;
[35] La 1 august 1864 au adresat un memoriu către împărat şi un alt memoriu către generalul Iosif Philippovici de Philippsberg, care conducea lucrările congresului de la Karlowitz. Vezi: Nicolae Popea, ***Vechea Mitropolie...,*** p. 249-271; Ilarion Puşcariu, ***op.cit.,*** p. 222-235 (Colecţiunea Actelor);

Dar, cel mai favorabil moment pentru împlinirea deziderateloromâneşti l-a constituit Sinodul episcopilor ortodocşi din Austria, întrunit la 13 august 1864, la scurt timp după ce pe scaunul patriarhal de la Karlowitz a ajuns Samuil Maşirevici (fost episcop al Timişoarei). Chiar în ziua de 13 august 1864 împăratul a adresat patriarhului sârb o scrisoare, în care cerea ca la Sinod să se discute şi problema Mitropoliei ortodoxe române. Noul patriarh era un ierarh cu vederi progresiste şi s-a arătat dintru început favorabil acestei idei. Ba chiar în timpul Sinodului el a sfătuit şi a reuşit să-i convingă şi pe ceilalţi episcopi sârbi să susţină cauza românilor.

Episcopului Andrei Şaguna i s-a oferit acum prilejul ca, în faţa participanţilor la Sinodul de la Karlowitz, să expună motivele pentru care credincioşii ortodocşi români cereau şi erau îndreptăţiţi să aibă propria lor Mitropolie, scoasă de sub jurisdicţia canonică a ierarhiei sârbeşti. În sprijinul afirmaţiilor sale, Şaguna a dat citire hotărârii Sinodului eparhial întrunit la Sibiu la 22 martie 1864.

Convinşi de justeţea cauzei pentru care Şaguna luptase de aproape două decenii, de veridicitatea argumentelor istorice şi canonice bisericeşti prezentate de acesta, participanţii la Sinodul episcopilor ortodocşi din Austria au aprobat înfiinţarea Mitropoliei românilor ortodocşi din Ardeal, Banat şi Ungaria. S-a propus, de asemenea, ca Episcopia Aradului să devină sufragană a noii Mitropolii şi să se înfiinţeze noi episcopii la Caransebeş, Ineu şi Oradea, însă episcopul Procopie Ivaşcovici al Aradului a cerut ca viitorul mitropolit – ce urma să fie numit de către împărat - să hotărască în legătură cu eparhiile ce vor fi înfiinţate. S-au făcut şi propuneri de constituire a unui Sinod permanent, alcătuit din patriarhul sârb şi din mitropolitul român, cu sufraganii lor, pentru a discuta probleme de natură dogmatică, liturgică şi canonică, de care depinde unitatea şi identitatea religiei ortodoxe, îmbrăţişată şi mărturisită de naţiunile română şi sârbă.[36] Dar cea din urmă hotărâre nu a fost niciodată dusă la îndeplinire.

I.D.Suciu şi Radu Constantinescu, ***Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului***, vol. II, Timişoara, 1980, p. 842-852.

[36] Pentru hotărârile Sinodului episcopilor ortodocşi din Austria (Karlowitz, 13, 14 şi 17 august 1864), vezi: ***Acte oficioase privitoare la înfiinţarea Mitropoliei gr. răsăritene a românilor din Transilvania, Ungaria şi Banat,*** Sibiu, 1867, p. 3-22, Nicolae Popea, ***Vechea Mitropolie...,*** p. 272-277, Ilarion Puşcariu, ***op. cit.,*** p. 285-295 (Colecţiunea Actelor).

Trebuie să precizăm faptul că jurisdicţia canonică a noii Mitropolii se întindea doar asupra românilor ortodocşi din Ardeal, Banat şi Ungaria, deoarece episcopul Eugenie Hacman a propus sinodalilor de la Karlowitz să accepte înfiinţarea Mitropoliei Bucovinei, prin aceasta subminând planurile lui Şaguna şi dorinţa credincioşilor săi care cereau ca toţi românii ortodocşi din Austria să se afle sub ocârmuirea unui singur mitropolit.[37]

Hotărârile Sinodului de la Karlowitz, referitoare la înfiinţarea Mitropoliei Ardealului, au fost trimise Curţii de la Viena. Drept urmare, la 12/24 decembrie 1864, împăratul Francisc Iosif I anunţa printr-un autograf imperial că – în acord cu rezoluţiile sale din 27 septembrie 1860 şi din 25 iunie 1863 – a încuviinţat ca *„să se înfiinţeze o mitropolie independentă, coordinată cu cea sârbească, şi ca Biserica episcopească din Transilvania să se ridice la demnitatea mitropolitană"*, numindu-l pe Andrei Şaguna *„arhiepiscop şi mitropolit al românilor gr.or.* (ortodocşi n.n.) *din Transilvania şi Ungaria."* [38]

Bucuria lui Şaguna a fost nemărginită[39], motiv pentru care în ziua întâia a Naşterii Domnului, (25 decembrie 1864) a adresat credincioşilor o pastorală în care le-a adus la cunoştinţă vestea înălţării Episcopiei Ardealului la treapta de Mitropolie, având ca sufragane eparhiile Aradului şi Caransebeşului, precum şi numirea sa ca „arhiepiscop şi mitropolit".[40]

Astfel, anul 1864 a adus cu sine împlinirea strădaniilor episcopului Andrei Şaguna şi ale păstoriţilor săi care, timp de aproape două decenii, au depus eforturi considerabile pe lângă Curtea de la Viena şi Patriarhia sârbă de la Karlowitz pentru ca românii ortodocşi din Transilvania şi Ungaria să redobândească dreptul istoric – curmat cu brutalitate la 1700 – de a fi iarăşi o „turmă şi un păstor" în vechea Mitropolie a Ardealului.

În lumina înfăptuirii acestui măreţ deziderat românesc, mitropolitul *Andrei Şaguna* apare, peste veacuri, drept *ctitor al reînviatei Mitropolii a Ardealului,*

---

[37] Vezi scrisoarea credincioşilor ortodocşi bucovineni către Eugeniu Hacman la: Nicolae Popea, ***Vechea Mitropolie...,*** p.280-291; Ilarion Puşcariu, ***op. cit.,*** p.295-305 (Colecţiunea Actelor).

[38] Nicolae Popea, ***Arhiepiscopul şi Metropolitul Andreiu...,*** p. 146; Idem, ***Vechea Mitropolie...,*** p. 295-296; Ilarion Puşcariu, ***op. cit.,*** p. 305 (Colecţiunea Actelor).

[39] În memoriile sale , Şaguna consideră anul 1864 „an al mângâierii şi al bucuriei supreme"..."de cea mai mare însemnătate şi epocală".***Memoriile lui Şaguna,*** Sibiu, 1923, p. 95-96.

[40] Nicolae Popea, ***Vechea Mitropolie...,*** p. 304-307; Ilarion Puşcariu, ***op. cit.,*** p. 312-314 (Colecţiunea Actelor); Gheorghe Tulbure, ***Mitropolitul Şaguna***, Sibiu, 1938, p.235-238.

căreia s-a străduit să-i dea o organizare constituțională modernă[41], profund democratică, în care clerul şi credincioşii împreună – în baza principiului sinodalității – să păstreze şi să promoveze valorile perene ale Bisericii strămoşeşti şi ale Ortodoxiei.

[41] Vezi: Paul Brusanovski, Reforma constituțională din Biserica Ortodoxă a Transilvaniei între 1850-1925, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007.

PETRU WEBER

ROLUL LUI ANDREI ŞAGUNA ÎN REVOLUŢIA DE LA 1848 REFLECTAT ÎN ISTORIOGRAFIA MAGHIARĂ

Cei 160 de ani scurşi de la evenimentele revoluţionare ale anului 1848 au lăsat o bogată istoriografie atât de partea maghiară cât şi de partea românească. Evenimentele petrecute au fost strâns legate de personalitatea celor care au fost actorii principali ale lor, astfel încât o cunoaştere cât mai obiectivă a celor întâmplate implică fără îndoială cunoaşterea gândirii, conduitei şi chiar al caracterului psihologic al protagoniştilor lor.

Una dintre aceste personalitaţi a fost şi Andrei Şaguna, despre care unii au scris de bine, alţii de rău, depinzând de propriile impresii şi bineînţeles şi de angajamentul politic pe care fiacare dintre formatorii de istorie scrisă le-a avut faţă de primul mitropolit al românilor ortodocşi din Ardealul şi Ungaria epocii moderne. Deşi părerile şi aprecierile pozitive sau negative la adresa sa nu s-au diferenţiat în mod exclusiv după criteriul apartenenţei naţionale, totuşi prisma prin care Andrei Şaguna a fost înregistrat pentru generaţiile posterioare a depins în bună măsură de criteriul naţional. În termeni generali, partea româna şi mai ales istoricii de orientare naţional-ortodoxă au scos în evidenţa meritele pe care Şaguna şi le-a adunat punându-se în fruntea mişcării naţionale într-o perioadă de risc major pentru un asemenea angajament dar mai ales activitatea sa de întemeietor de şcoli româneşti, de promotor al educării şi ridicării sociale a românilor din Transilvania. Pe de altă parte, tot istorici români, dar de orientare greco-catolică, fără a avea în mod implicit atitudini pro-maghiare, nu au ezitat să-l critice, să-l caracterizeze la modul negativ, să-i exagereze unele slăbiciuni şi chiar să-l condamne pe Şaguna pentru activitatea sa paşoptistă. Fără îndoială, Andrei Şaguna a fost o personalitate controversată, un om pe care nici mulţi dintre contemporanii săi nu au reuşit să-l înţeleaga.

Istoriografia maghiară privitoare la acest subiect, încă de la începuturile ei, la sfârşitul secolului al 19-lea, pe lângă sursele subiective care au stat la dispoziţia şi predispoziţia autorilor ei, a recurs în bună măsură tocmai la aceste caracterizări şi descrieri negative citând adesea din Gheorghe Barițiu, August Treboniu Laurean sau chiar din Nicolae Iorga. Cu timpul, şi printre istoricii maghiari, felul în care au fost interpretate actele şi atutudinea lui Şaguna, a început să se diferenţieze în

funcție de cât de conciliator s-a dovedit un autor sau altul față de disputele istoriografice româno-maghiare. O biografie a lui Andrei Şaguna sau un volum dedicat exclusiv persoanei sale nu a fost scris de vreun autor maghiar. Singurul care a scris despre Şaguna, dar din prisma unui fidel apărător al ideii de stat national maghiar în Bazinul Carpatic, a fost Grigore Moldovan sau Moldován Gergely care a publicat tocmai în timpul Primului Război Mondial un studiu referitor la activitatea lui Şaguna în revista pestana "Budapesti Szemle", ceea ce a putut servi deasemenea ca sursă pentru cei care au atins acest subiect în volume dedicate istoriei românilor sau a evenimentelor din 1848-1849 din Ardeal, cum ar fi Makkai László, Gáldi László, I. Tóth Zoltán Egyed Ákos ş.a. Despre 1848 în istoria românilor ardeleni s-a scris în istoriografia modernă maghiară şi înainte de studiile lui Grigore Moldovan, cum ar fi lucrerea lui Jancsó Benedek *Szabadságharczunk és a dako-román törekvések* sau Kővári László *Erdély története 1848-49-ben* dar articolele lui Moldován au creat o bază a legitimizării presupusei obiectivități a autorilor ulteriori când s-au bazat pe cele scrise de "românul" G. Moldovan. În mod ciudat însă, tocmai lucrea lui Moldován este cea care descrie cu cele mai negative epitete rolul jucat (la proriu şi la figurat) de Andrei Şaguna în timpul revoluției.

Înainte să ne aplecăm asupra acestei lucrări, remarcăm la Jancsó Benedek primele acuzații care îl prezintă pe Andrei Şaguna ca un personaj controversat în tabăra românilor şi repudiat pentru trădarea de patrie în rândul maghiarilor. Fiind născut la Miskolc şi petrecându-şi anii copilăriei la Pesta, autorul sugerează că Şaguna ar fi fost cel mai dator dintre capii românilor din Ungaria şi Transilvania să rămână fidel Ungariei, aşa cum a fost episcopul Ioan Leményi. Păcatul cel mare imputat lui Şaguna de catre istoriografia maghiară este chemarea trupelor țariste în Transilvania cu scopul înfrângerii revoluției kossuthiste. Acest "păcat" apare însă la Jancsó Benedek destul de obiectiv explicat (ceea ce la autorii ulteriori despre aceste evenimente se va estompa) şi anume, că nu Andrei Şaguna a chemat armata țarista, adică nu a fost inițiativa lui acest lucru ci el a dus la îndeplinire, şi nu singur (!) un plan al Cartierului General Imperial condus de gen. Puchner, de a "invita" armata țaristă să ajute la restabilirea ordinii constituționale şi a protejării locuitorilor Ardealului. Jancsó nici nu stăruie prea mult aspra acestui aspect evidențiind doar că Şaguna şi încă un alt reprezentat al Comitetului au fost de acord cu această misiune, în ciuda opoziției mai multor membri, inclusiv a lui Simion Bărnuțiu. Pe Jancsó îl dojeneşte cel mai mult presupusa dorință de parvenire ("stréber szelleme") a lui Şaguna din care s-ar trage întreaga poveste de trădare a revoluției ungare.[42] Jancsó aduce ca argument în susținerea afirmațiilor

[42] Jancsó Benedek, Szabadságharczunk és a dako-román törekvések, Budapest, 1895, p. 107

sale chiar acuzaţiile lui Alexandru Treboniu Laurean expuse în lucrarea *Die Romaenen der österreichischen Monarchie*, infirmate dealtfel de biograful lui Şaguna, Nicolae Popea, conform cărora în iunie 1848 la întoarcerea de la Innsbruck, unde Şaguna a înmânat un memorand împaratului, acesta ar fi rămas mai multe zile la Pesta pentru a negocia cu miniştrii lui Kossuth în detrimentul românilor pentru propriile sale avantaje. Nu sunt conoscute exact aceste negocieri dar nu trebuie să scăpăm din vedere faptul că la acea dată partida lui Kossuth activa încă legal din puctul de vedere al fidelităţii faţă de împărat iar Şaguna nu avea cum să intuiască cum vor evolua evenimentele. Însă chiar în timpul acestei şederi la Pesta Şaguna era privit cu suspiciune, că ar fi agentul ţarului Rusiei. Tocmai în timpul acestei şederi are loc şi ultimul contact dintre Şaguna şi Kossuth, ocazie cu care Kossuth îl îndeamnă pe Şaguna să rămână fidel cauzei revoluţiei maghiare[43], presimţind parcă ruptura ce a şi urmat ulterior. Istoriografia maghiară, şi mai ales cea din perioada dualismului, evidenţiază faptul că Şaguna s-ar fi situat o perioadă pe poziţiile fidelităţii faţă de revoluţia ungară, aşa cum au făcut şi episcopul Leményi şi deputatul în Dieta transilvană Alexandru Bohăţel care au votat unirea Ardealului cu Ungaria persupunând că şi Şaguna ar fi făcut acelaşi lucru ca deputat regnicolar în Dietă, dacă s-ar fi aflat în acel moment la Cluj, presupunere care însă nu poate furniza nici o certitudine asupra acestui aspect. Momentul trecerii lui Şaguna în tabăra duşmanilor revoluţiei ungare este considerat cel al circularei din 19 octombrie 1848 când, odată cu izbucnirea conflictului direct dintre tabăra lui Kossuth şi imperiali Transilvania va fi pusă sub directa guvernare a Cartierului Militar General Imperial. În acel manifest Şaguna recunoaşte legitimitatea acestui guvern şi îşi sfătuieşte enoriaşii în acelaşi sens chemându-i la apărarea lui "faţă de oricare duşman", adică faţă de susţinătorii revoluţiei ungare. Acest act însă, privit din perspectiva evoluţiei evenimentelor, nu a însemnat "marea trădare", Şaguna chiar ar fi putut beneficia de proclamaţia de amnestie dată de Kossuth în aprilie 1849 în momentul apogeului victoriilor ungare dar în umbra unei ofensive masive ruseşti. Istoricii maghiari chiar evidenţiază acest fapt, mai ales, că în proclamaţia cu pricina Şaguna este nominal amintit ca unul care nu va fi iertat , tocmai pentru aportul său la chemarea trupelor ţariste în februarie 1849 în Transilvania.

Această idee a trădării a fost inoculată şi mai puternic în istoriografia maghiară după seria de articole ale lui Grigore Moldovan din revista "Budapesti Szemle". De fapt Moldovan se straduieşte să demonstreze cum şi această "trădare" nu ar fi fost altceva decât o manifestare tipică a lipsei de caracter a lui Şaguna, a moravurilor sale "greceşti" prin care scopul scuză mijloacele atunci când e vorba de interesul personal. Este o caracterizare atât de veninoasă, la care nici autorii

[43] Idem, p.89

maghiari de dinainte sau de după publicarea articolului lui Moldovan nu au recurs.[44] El împarte intreaga carieră a lui Şaguna în trei mari perioade coraspunzătoare "slugărniciei" cu care Şaguna i-ar fi slujit pe rând pe cei care i-ar fi oferit o şansă de afirmare: Şanuga în slujba ungurilor (capturarea Ecaterinei Varga în 1847, introducerea benevolă a limbii maghiare în şedinţele consistoriale şi la întocmirea proceselor verbale chiar în ianuarie 1848); Şaguna în slujba sârbilor (încrederea de care s-a bucurat în cercurile ecleziastice sârbe, folosirea excesivă a limbii sârbe) şi Şaguna în slujba Curţii de la Viena (circulara din 19 octombrie; "trădarea" din decembrie 1848; recompensele, inclusiv titlul de baron) . Pentru Moldován, rolul lui Şaguna în revoltuţia de la 1848 nu a însemnat altceva, decât tocmai o oportunitate să îşi revendice pe de o parte rolul de conducător supraconfesional al românilor ardeleni iar pe de altă parte să câştige simpatia celor mai puternici, adică a Curţii de la Viena. Astfel, Moldovan exclude faptul că Şaguna ar fi acţionat şi din afecţiune pentru români şi spre binele lor. Dimpotrivă, atunci când situaţia era încă incertă, care dintre tabere (cea a lui Bărnuţiu sau cea kossuthistă) se va impune, el ar fi preferat să stea la o parte decât să se angajeze în sprijinul românilor. Drept argument este adusă absenţa lui Şaguna de la a doua adunare naţională de la Blaj din 15-17 mai, sugerând că prelatul ortodox şi-ar fi ales el însuşi data oficierii la Carlovăţ a numirii sale oficiale ca episcop tot la mijlocul lui aprilie, evitând o posibilă compromitere a sa în faţa guvernului ungar. Aici Moldován recurge la un citat din Gh. Barițiu în care acesta vorbeşte într-un articol din *Neamul românesc literar* din 1909 depsre "păcatele" lui Şaguna care aproape au periclitat cauza românească lăsând impresia că ar fi trecut de partea adversarului politic. Şaguna, ales în fruntea delegaţiei ce trebuia să ducă un memoriu Împăratului despre revendicările adunării naţionale de la Blaj, ar fi amânat intenţionat efectuarea acestei audienţe tocmai pentru a câştiga timp, pentru a tatona căreia dintre tabere să-i fie fidele. [45] După G. Moldovan, în această perioadă, Şaguna ar fi fost cel mai de încredere om al lui Kossuth. Ne întrebăm atunci, care a fost situaţia cu episcopul Leményi? Nu trebuie omis faptul că prin statutul său, Andrei Şaguna era la acea dată demnitar regnicolar, membru al Comisie pentru Unire, ce avea sarcina de a adapta legislaţia transilvană la cea ungară, odată cu proclamarea unirii de către Dieta din Cluj în mai 1848. Deci, chiar şi involuntar Şaguna avea unele obligaţii faţă de forurile politice ungare. Până la finele lui septembrie 1848 el a activat în această Comisie care însă nu a luat în vedere la modul cuvenit doleaţele românilor şi chiar prin compoziţia sa în care dominau maghiarii, aducea un afront mişcării naţionale române. După repetate încercări zadarnice chiar ale lui Şaguna de a asigura o reprezentanţă mai echitabilă în acest for, el a decis la finele lui septembrie să se retragă din Comisie,

[44] Moldován Gergely, Ságuna András, Budapesti Szemle, nr. 451, octomrie 1917, p. 215
[45] Idem, p. 243

tocmai din cauza dialogului surzilor dar şi ca urmare a precipitării evenimentelor politice. Moldovan pune angajamentul lui Şaguna în favoarea doleanţelor şi a reprezentativităţii româneşti pe seama presiunilor din partea Comitetului Naţional Român de la Sibiu, care ar fi început să se îndoiască de fidelitatea lui Şaguna faţă de cauza românească.[46] Dovada lui Moldovan ar fi circulara de la finele lui august pe care episcopul ortodox o redactase la Pesta în aşa manieră încât aceasta să-i fie pe placul lui Kossuth. Totuşi, acea circulră care vorbeşte despre necesitatea convieţuirii interetnice paşnice în Ardeal şi nu confirmă dar nici nu infirmă supoziţia lui Moldovan însă cu atât mai puţin faptul că Şanuga s-ar fi pregătit să ramână la Pesta în preajma şi sub oblănduirea guvernului ungar până la limpezirea situaţie politice delicate. Faptul că Şaguna nu a rămas la Pesta, ci s-a întors la enoriaşii săi la sfârşitul lui septembrie 1848 este prezentat de Moldovan ca o evadare. Şi totuşi lui Moldovan îi lipsesc tocmai aici argumentele convingătoare, de ce ar fi fost nevoit Şaguna să "fugă" de la Pesta.

Din cunoştintele de ansamblu despre acele evenimente cât şi dintr-o coroborare şi analiză complexă a informaţiilor furnizate de către diverşii participanţi la ele iese în evidenţă simplicismul şi subiectivismul cu care G. Moldovan a abordat la timpul său acest subiect.

Istoriografia maghiară din perioada interbelică evită detaliile legate de modul de acţiune a românilor din Ardeal în revoluţia paşoptistă limitându-se la formulări ce pot crea cu uşurinţă o distorsionare a înţelegerii situaţiei reale, situaţie ce a influenţat nemijlocit conduita politică a conducătorilor români din Ardeal. Astfel în volumul lui Gáldi şi Makkai László, *A románok története különös tekintettel az erdélyi románokra* Şaguna este prezentat drept cel care a chemat trupele ţariste în ţară pentru a înăbuşi revoluţia ungară.[47] O formulare atât de simplistă ce lasă loc interpretărilor tendenţioase nu găsim nici la Moldovan sau la Jancsó. Chiar dacă volumul nu are scopul detalierii momentelor de la 1848, o formulare mai adecvată ar fi putut preciza că nu a fost vorba de dorinţa şi iniţiativa personală a lui Şaguna în această chestiune. Totuşi, afirmaţiile belicoase la adresa episcolului ortodox sunt evitate, ba chiar îi sunt recunoscute calităţile sale de "iscusit şi excelent diplomat" iar pentru perioada de după 1849 este apreciat drept "naţionalist înflăcărat" ceea ce în acest context trebuie înţeles la modul pozitiv, în opoziţie cu injuriile şi desconsiderarea la adresa sa venite din partea lui G. Moldovan.[48]

---

[46] Idem, p. 245

[47] Gáldi L. ; Makkai L., A románok története különös tekintettel az erdélyi románokra, Budapest, p. 309

[48] Idem, p. 315

După al Doilea Război Mondial modul de abordare în lucrările istoricilor maghiari despre istoria românilor a căpătat o conduită conciliantă manifestându-se mai multă înțelegere față de atitudinea și acțiunile poltice ale românilor împotriva supremației politice maghiare. Unul dintre acești autori a fost I. Tóth Zoltán, care a scris la începutul anilor 50' când ideologia internaționalistă de solidaritate a statelor comuniste își lasă amprenta și asupra acestui subiect. În mod ciudat, intenționat sau nu, I. Tóth nici nu amintește de rolul lui Șaguna în revoluția din 1848 și cu atât mai puțin de "trădarea" sa, probabil pentru a evita detalii legate de intervenția rusă în înăbușirea revoluției maghiare, fapt ce se va repeta în 1956 și în care însuși autorul își pierde viața. Makkai revine însă cu un nou volum în 1989 *Magyar – román közös múlt* atribuindu-i din nou lui Șaguna paternitatea chemării trupelor țariste în Transilvania din cauza victoriilor lui Bem, care i-ar fi putut periclita viața.[49] În 1986 apare o lucrare de sinteză a istoriei Transilvaniei editată sub egida Academiei Maghiare. În capitolul referitor la 1848, mai exact la rolul lui Andrei Șaguna lipsește analiza profesională în favoarea afirmațiilor inexacte. Șaguna este aici politicianul în expectativă care apoi sub amenințarea generalului Puchner, șeful Cartierului Militar Imperial ar fi trecut de partea austriecilor.[50] Totuși, textul privitor la chemarea trupelor țariste este formulat sugerând că Șaguna nu a acționat din proprie inițiativă și că majoritatea celor din Comitetul Național a fost împotriva acestui demers. Spre deosebire de aceste formulări duplicitare, lipsite de analizarea surselor, a aparut în 1995 cartea istoricului Varga János *Románok és magyarok 1848-ban – 1849-ben.* Ca arhivist Varga a avut cu siguranță acces la multe documente din care ni se poate reconstitui istoria acelor vremuri. Printr-o analiză atentă și formulări lucide, lipsite de tendențiozitate sau sugestii subtile, Varga tratează cauzele războiului civil din Transilvania. Numele lui Șaguna apare rar, aproape deloc, dar cu atât mai des cel al altori membrii ai Comitetului Național. Pentru că, în ciuda implicării sale politice din considerente diverse, Andrei Șaguna nu a fost conducătorul de oști și nici factorul absolut de decizie în privința politicii de urmat al românilor. De fat, el s-a angajat la 1848-49 să înfrunte prin diplomație și circumspecție obstacolele care îi mențiuse pe români în situația de popor subordonat și segregat teritorial.

Iată așadar câteva aspecte legate de interpretarea rolului jucat de episcopul iar ulterior mitropolitul ortodox al Ardealului, Andrei Șaguna în istoriografia maghiară. Numărul publicațiilor maghiare în care apare numele său este suficient de mare pentru a nu permite detalierea fiecăreia în spațiul limitat al acestei prezentări. Totuși, nu există diferențe esențiale în acele abordări față de cele prezentate pe parcursul comunicării mele. Interesant pare felul în care Andrei

[49] Makkai L., Magyar – román közös múlt, Budapest, 1989, p.236
[50] Erdély története, III. kötet, Akad. Kiadó, Budapest, 1986

Şaguna a fost prezentat cititorilor maghiari într-o revistă pestană *Vasárnapi Újság,* contemporană mitropolitului ortodox din octombrie 1856: despre subiectul cu "tradarea" *Vasárnapi Újság* preferă să aşterne cu "mare benevolenţă voalul uitării" recunoscând însă în Şaguna o personalitate plină de merite pentru ceea ce a făcut şi face pentru poporul din care se trage, admirat pentru puterea de muncă de care dă dovadă şi apreciat pentru încrederea de care se bucură în rândul guvernanţilor ţării.

VĂDEAN MIHAI-ROMULUS

STADIUL RELAȚIILOR BILATERALE DINTRE ROMÂNIA ŞI UNGARIA 1990-2005

I. Introducere

În urma prăbuşirii sistemelor ideologice totalitare, democrația a penetrat în regiuni caracterizate de un grad înalt de diversitate etnoculturală, regiuni în care stabilitatea a fost asigurată până nu demult prin metode dictatoriale. În aceste societăți, care şi-au redobândit independența în condiții sperate şi aşteptate, tranziția spre democrație se loveşte de nenumărate obstacole, multe dintre acestea fiind de natură etnică, lingvistică sau culturală. Se poate vorbi deja în acest sens de un decalaj sensibil între unele state din Europa Centrală şi de Est, caracterizate de un grad mai redus de diversitate culturală, lingvistică, şi celelalte țări din regiune, în care diversitatea este accentuată, funcționând ca o frână în calea democratizării, menținând totodată focare ale instabilității regionale.

Accentuarea conflictelor etnopolitice, numărul relativ mare al mişcărilor secesioniste, revendicările autonomiste, exemplele de devoluție sau tensiunile existente între comunitățile care vorbesc limbi diferite ne demonstrează că sistemul de garantare a drepturilor universale ale omului nu este suficient pentru a oferi sentimentul securității colective de care minoritățile etnice şi culturale au nevoie.

După căderea comunismului, relațiile dintre România şi Ungaria au evoluat cu precădere sub influența unor considerente de ordin geopolitic, în funcție de convergența unor interese comune. Iar aceste considerente au fost percepute în decursul ultimilor ani în mod diferit de o parte sau de alta, din diverse perspective.

Prezența diversității etnoculturale în România este o realitate ce nu poate fi ignorată. În România există o minoritate etnică maghiară (cca. 7% din totalul populației) în unele localități din Transilvania reprezentând peste 50% din totalul populației[51].

Trecutul istoric al României, caracterizat de numeroase conflicte, de multe ori extrem de

[51] Maghiarii din România reprezintă una dintre cele mai numeroase minorități etnice din Europa. Conform datelor oficiale ale recensământului din 2002, 1.431.807 persoane, 6,6% din populația României, s-au declarat a fi de etnie maghiară;

sângeroase, este strâns legat de relaţiile dintre populaţia majoritară şi minoritatea etnică maghiară, precum şi de relaţiile pe care România le-a stabilit de-a lungul timpului cu vecinii săi, în special cu Ungaria[52].

Problema relaţiilor româno-ungare este o problemă foarte importantă atât pentru pacea în regiunea Europei Centrale, cât şi pentru securitatea din Europa.

De-a lungul secolelor au existat numeroase exemple de cooperare şi conflict între cele două popoare.

Istoria relaţiilor româno-ungare în secolul XX dovedeşte că problemele prezentului şi ale viitorului nu pot fi soluţionate prin amplificarea conflictelor.

Actualul context internaţional, caracterizat de lupta statelor pentru a evita conflicte de natură etnică şi-a pus amprenta şi asupra relaţiilor bilaterale dintre România şi Ungaria, soluţionarea diferendelor existente între aceste două ţări fiind o condiţie esenţială a existenţei lor în cadrul structurilor europene şi euro-atlantice.

România şi Ungaria au dovedit în ultimii ani că sunt conştiente de nevoia unei coexistenţe paşnice în acest spaţiu aflat la marginea Europei şi care a fost secole în şir un izvor de conflicte armate. De asemenea, cele două state au arătat că sunt conştiente de vocaţia lor europeană şi de apartenenţa lor de drept la această civilizaţie[53].

Fără a ignora importanţa unor etape deja încheiate cu succes, se pune întrebarea dacă drumul parcurs nu este cumva insuficient, dacă apropierea dintre cele două ţări şi cele două naţiuni nu este încă un capitol deschis, cu multe posibilităţi, resurse, cerinţe neexplorate

II. Scurt istoric al relaţiilor româno-ungare în secolul XX

Finele anului 1918, a constituit o nouă realitate născută din dorinţa şi prin lupta naţiunilor în virtutea unor circumstanţe politico-militare favorabile. Această realitate a fost obiectivă, iar Conferinţa de la Paris[54] nu a putut schimba decizia

[52] Ungaria a avut, de asemenea un trecut plin de conflicte de acest gen;
[53] Ungaria este membră a Uniunii Europene începând cu 01.05.2004, iar România din 01.01.2007. De asemenea ambele state sunt membre ale Organizaţiei Tratatului Atlanticului de Nord (NATO), Ungaria din 12.03.1999, România din 29.03.2004;
[54] 18 ianuarie 1919;

popoarelor şi realităţilor palpabile. După Tratatul de la Trianon (4 iunie 1920)[55], Ungaria a pierdut aproape două treimi din teritoriul administrat de Imperiul Austro-Ungar, în beneficiul statelor învingătoare[56]. România şi-a desăvârşit unitatea statală prin unirea Transilvaniei şi Bucovinei cu Vechiul Regat.

Tratatul de la Trianon este principala axă în jurul căreia gravitează istoriografia relaţiilor dintre cele două ţări, respectiv România şi Ungaria. În general, acest tratat este scos din contextul general al sistemului de tratate de la Versailles (1919-1920), care a a schimbat cu adevărat geografia politică a celei mai disputate regiuni a Europei secolului XX – Europa Centrală şi de Sud-Est. Dacă studiile istorice româneşti, jugoslave sau cehoslovace prezintă efectele pozitive ale Tratatului de a Trianon, istoriografia ungară este departe de a accepta rolul său benefic, respectiv recunoaşterea Ungariei ca un stat naţional independent şi suveran. Mai mult, un număr constant de studii ale cercetătorilor unguri în domeniul Tratatului de la Trianon, privesc acest tratat dintr-o singură perspectivă: prevederile privind modificarea graniţelor noilor entităţi politice care au dus la ruinarea Imperiului Austro-Ungar. Punctul de vedere ungar prin care Tratatul de la Trianon a reprezentat o mare injusiţie pentru Ungaria, idee ce a fost amplificată de istorici, precum şi în plan politic, a făcut ca interesele statelor Europei Centrale să nu poată fi armonizate pentru o perioadă de 80 de ani, aspect menţionat, în cadrul simpozionului internaţional de la Satu Mare din mai 1998 – „1918 – Sfârşitul şi începutul unei epoci" - de un analist al acestei perioade, istoricul ungur Tibor Hajdu: „În periodicele din Ungaria a existat o perioadă de opt decade de polemici fără sens referitoare la responsabilităţile partidelor politice din Ungaria privind prevederile Tratatului de la Trianon. Se pare că acum principiile ştiinţifice pot înlocui pasiunile..."[57].

Între cele două războaie mondiale, filosofia politică ungară a fost dominată de principiul revizionismului total („totul înapoi"). Esenţa acestei strategii a fost

[55] În 1920, Tratatul de la Trianon prevedea alipirea Transilvaniei, a Partiumului şi a unei părţi a Banatului la România. Pe lângă români şi saşi, în jur de 1,3 milioane maghiari trăiau în teritoriul nou format, în suprafaţă de 102.200 km^2. Mai mult, tratatului i-a fost anexată o convenţie a naţionalităţilor, semnată la Paris în 1919, pentru a stabiliza situaţia atât de multor naţionalităţi. Articolul 11 al convenţiei menţiona că România era de acord ca secuii şi saşii din Transilvania să aibă autonomie în probleme de învăţământ şi religie, sub control de stat, dar convenţia nu a fost ratificată;

[56] Conferinţa de Pace de la Paris din 1919-1920 şi tratatele de pace încă prezintă interes în special datorită schimbărilor geografiei politice ce au avut loc în urma „dezintegrării" Ceholslovaciei şi Jugoslaviei. Fenomenul a avut loc în paralel cu un proces de integrare a fostelor ţări socialiste în structurile europene. Pri prisma unor analize din ultima perioadă – făcute de analişti politici nu de istorici – separarea paşnică a Cehiei şi Slovaciei şi criza violentă din Jugoslavia îşi au originea în prevederile teritoriale stipulate la Paris în 1919-1920, şi sunt o rezultantă a dezintegrării Austro-Ungariei, considerată un factor de stabilitate în centrul Europei. Este important de menţionat că autorii acestor studii nu iau în calcul faptul că, dacă Austro-Ungaria ar fi fost un factor de stabilitate nu ar fi fost primul stat care a dat startul Primului Război Mondial. Mai mult, aceste analize ignoră faptul că, şi Cehoslovacia şi Jugoslavia, au fost state federale, iar în urma „dezintegrării" lor nu a rezultat altceva decât o serie de state naţionale: Cehia, Slovacia, Croaţia, Macedonia. Jugoslavia federală de astăzi – formată din Serbia şi Muntenegru – are o componentă etnică pronunţată. Oricum, prin integrarea europeană nu se doreşte o limitare regională, aceea a fostei Austro-Ungarii. La fel, nici reconstrucţia Imperiului Otoman nu este o soluţie pentru rezolvarea disensiunilor interetnice şi inter-religioase din Balcani;

[57] Ghişa, Alexandru – Romania & Hungary at the Begining of the 20th Century – Establishing Diplomatic Relations (1918-1921), Romanian Culturl Institute, Cluj-Napoca, 2003, pag. 14;

găsirea de alianţe cu state care ar fi putut susţine cât mai bine pretenţiile teritoriale revendicate de Ungaria. Relaţiile dintre România şi Ungaria în perioada interbelică au fost reduse, tensiunile fiind cauzate de politica agresivă şi revizionistă coordonată de guvernele ungare.

Pe de altă parte, în scena politică a României după 1918 apare un nou domeniu de speculaţie referitor la statutul minorităţilor naţionale.

Constituţia votată în anul 1923 de Adunarea Naţională a României, stipulează că România este „un stat naţional, unit şi indivizibil" (art. 1) şi stabileşte drepturile politice fundamentale după principiul egalităţii în drepturi a tuturor cetăţenilor[58]. În acelaşi plan, Constituţia din 1938 a adoptat principiul „egalităţii în drepturi" referitor la tratamentul minorităţilor etnice.

„Statutul minorităţii" completează principiile stabilite prin „Tratatul pentru protecţia minorităţii" şi conţine indicaţii precise pentru soluţionarea conflictelor.

În 30 august 1940, Germania şi Italia au „arbitrat" relaţiile dintre România şi Ungaria, obligând Bucureştiul să cedeze o mare parte a Transilvaniei, Ungariei, respectiv o suprafaţă de 43472 km^2 şi o populaţie compusă din 50,2% români, 37,1% unguri şi saşi, plus germani, evrei şi alte minorităţi etnice.

Faptul că în timpul celui de-al doilea război mondial, România şi Ungaria au fost de aceeaşi parte nu a diminuat problemele, românii pierzând cea mai mare parte a teritoriului în favoarea Ungariei.

Criza dintre cele două state a devenit tot mai intensă, fiind în fapt o prelungire a crizei interbelice.

Tratatul de Pace încheiat de Naţiunile Unite în 10 februarie 1947 la Paris a stabilit că Dictatele de la Viena din 2 noiembrie 1938 şi 3 august 1940 erau nule şi neavenite, Ungaria fiind obligată să restituie toate teritoriile încorporate în perioada 1938-1940. În felul acesta frontierele Ungariei reveneau la cele din 1 ianuarie 1938.

---

[58] În art. 5 găsim: „Românii fără deosebire de etnie, limbă sau religie se bucură de dreptul presei, asocierilor şi de toate libertăţile şi drepturile stabilite de lege", iar art. 7 specifică: „deosebirile de credinţă şi confesiuni religioase, origini etnice şi limbă, nu reprezintă o posibilitate de a obţine drepturi civile şi politice şi a le practica". Acelaşi principiu de bază a fost stabilit şi de art. 8, care spune: „toţi românii, fără deosebire de etnie, limbă sau religie sunt egali în faţa legii";

Instaurarea comunismului a dus la o schimbare mult mai complexă, iar rolul jucat de „problema minorităților" în acest proces a influențat tratarea acestei probleme în perioada respectivă într-un mod deosebit.

Între 1945-1948 liderii minorității maghiare au considerat că marxismul este principala garanție pentru viitorul comunității etnice şi şi-au concentrat forțele în sprijinirea comunismului.

Astfel, sub îndrumarea comisarilor sovietici a luat ființă „statul democrat-popular" care soluționează problema națională atât în România cât şi în Ungaria.

După 1960, guvernul ungar condus de János Kadar s-a opus politicii de totală subordonare față de URSS[59], adoptând pe plan intern o liberalizare graduală politică şi economică[60]. Totuşi, în domeniul minorităților, liberalismul promovat de Kadar a însemnat o revenire la naționalismul ungar interbelic.

În contrast, România s-a izolat de URSS (opunându-se invadării Cehoslovaciei), dar a manifestat o mare rezistență față de orice schimbări în politica internă.

Ungaria şi România au reînnoit „Tratatul de prietenie, cooperare şi ajutor reciproc" (din 1948), pentru încă douăzeci de ani, în februarie 1972.

Mai mult, la mijlocul anului 1977, preşedintele român Nicolae Ceauşescu a avut întâlniri cu János Kadar (Oradea şi Debreczen), când cele două părți au convenit că problema minorităților era o „problemă internă", iar existența ungurilor în România „era rezultatul dezvoltării istorice de-a lungul secolelor".

Refuzul de-a fi discutată problema minorității la un nivel interguvernamental, a creat nelinişte în cadrul minorității maghiare.

După 1982, relațiile româno-ungare s-au tensionat pe acest fond, Ungaria luând atitudine față de politica României referitoare la minoritatea maghiară. Chiar dacă ministerele de externe ale celor două state au convenit în martie 1978 că problema va fi soluționată pe cale diplomatică, polemicile pe această temă au evoluat, fiind semnale ale unor dezbateri critice pe această temă.

---

[59] Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice;
[60] denumită în literatura de specialitate „gulaş comunist";

Se poate spune, cu certitudine, că situaţia drepturilor omului pentru maghiari s-a îmbunătăţit de la evenimentele din 1989. Există condiţii, deşi uneori limitate, de a învăţa în limba maghiară; există instituţii culturale maghiare; există ziare şi alte publicaţii în limba maghiară; şi s-au redus problemele ridicate de introducerea în ţară a materialelor tipărite în limba maghiară.

După o perioadă de tensiune şi izolare diplomatică intensă, din 1994 relaţiile politice dintre cele două state s-au îmbunătăţit, România şi Ungaria dezvoltând relaţii politice şi militare speciale.

Până prin anul 1994, relaţiile dintre România şi Ungaria au fost mai curând ezitante. Venirea la putere, la Budapesta, a unui guvern socialist şi exprimarea tot mai evidentă de către Bucureşti a dorinţei de a se integra în structurile europene şi euro-atlantice au dus la o schimbare evidentă a raporturilor dintre cele doua ţări[61]. Ideea de a fi acceptate sub umbrela structurilor occidentale de securitate şi alternativa izolării au determinat guvernele celor două ţări să încerce depăşirea punctelor divergente. În acest context semnarea unui tratat bilateral devenea obligatorie.

Primul pas semnificativ în procesul de reconciliere bilaterală l-a constituit semnarea „Tratatului de Înţelegere, Cooperare şi Bună Vecinătate", la 16 septembrie 1996. Tratatul include prevederea că ambele ţări îşi vor sprijini eforturile de integrare în NATO şi Uniunea Europeană „pe baze nediscriminatorii" şi a fost însoţit de „Declaraţia Politică Comună Româno-Ungară" şi de un „Acord de Reconciliere şi Parteneriat".

În sfârşit, un pas major în istoricul relaţiilor româno-ungare a fost făcut în 1996 când Ion Iliescu (Preşedintele României între 1989-1996 şi între 2000-2004) şi Partidul Democraţiei Sociale din România au pierdut puterea în faţa lui Emil Constantinescu şi a Convenţiei Democratice. Pentru prima dată partidul reprezentativ al maghiarilor (Uniunea Democratică a Maghiarilor din România – UDMR) a fost parte la guvernare, deţinând în Parlament o voce puternică.

---

[61] Perioada de tensiune care a caracterizat relaţiile romano-ungare în timpul guvernării PDSR şi a Forumului Democrat Maghiar (MDF) a fost urmată de o uşoară "încălzire" după 1994, ca urmare a câştigării alegerilor de către socialiştii unguri şi a presiunilor internaţionale exercitate asupra fostului partid de guvernământ din România. După noiembrie 1996, ca urmare a schimbării de optică politică a noii coaliţii guvernamentale din România – formată din PNŢCD, PD şi UDMR (Partidul Naţional Ţărănesc Creştin-Democrat, Partidul Democrat şi Uniunea Democrată a Maghiarilor din România) – şi pragmatismului dovedit de fostul cabinet ungar, relaţiile dintre cele două ţări au cunoscut o îmbunătăţire sensibilă, concretizată prin câteva acorduri de colaborare în domeniile politic şi militar;

Relaţiile diplomatice dintre România şi Ungaria s-au intensificat continuu. Practic, există acorduri bilaterale în toate domeniile de colaborare.

Totuşi, tensiunile persistă între minoritate şi majoritate la nivel local în unele zone, iar învăţământul în limba maghiară va rămâne o problemă pentru viitor. Controversa istorică mai poate fi auzită uneori, deşi puţini sunt cei din rândul majorităţii sau al minorităţii care se mai preocupă să găsească răspuns la întrebarea „cine a fost aici primul". Problema istoriei duale devine treptat o temă de dezbatere academică[62].

UDMR se bucură de libertate de expresie şi implicare şi două din cele 40 de judeţe ale României au avut prefecţi de etnie maghiară, instalaţi după alegerile din 1996. După alegerile din 2000, UDMR a intrat în Parlament[63], formaţiunea etnicilor maghiari fiind o prezenţă vie în viaţa politică românească, semnând anual protocoale de colaborare cu formaţiunile aflate la guvernare. De asemenea, acest fenomen s-a repetat şi la alegerile parlamentare din anul 2004.

Astfel, la alegerile din 2004, UDMR a obţinut, atât la cele parlamentare, cât şi la prezidenţiale, locul 4. Aceste rezultate confirmă faptul că este considerată de către comunitatea maghiară o organizaţie legitimă şi eficientă de apărare şi reprezentare publică a intereselor sale. Încrederea acordată Uniunii a fost reflectată şi în rezultatele alegerilor locale din 2004, pe listele sale fiind aleşi 189 primari, 111 consilieri judeţeni şi 2488 consilieri locali. În prezent cinci consilii judeţene (Bihor, Covasna, Harghita, Mureş şi Satu Mare) sunt prezidate de reprezentanţii UDMR, iar candidaţii ei au fost aleşi primari în mai multe localităţi cu populaţie majoritară românească, ca, de exemplu, Satu Mare, Reghin sau Jimbolia.

În acest context, UDMR a devenit din nou o forţă politică cu putere de decizie în Guvernul României, având următorii reprezentanţi în forul executiv: Markó Béla –

---

[62] Totuşi în ultima perioadă se remarcă o revigorare a curentelor naţionaliste şi revizioniste, încercându-se fundamentarea acestora pe baza unor curente federaliste europene;

[63] La alegerile locale din luna iunie 2000, un mare număr de persoane aparţinând minorităţilor naţionale au obţinut mandate de primari şi consilieri la nivel de comune, oraşe municipii şi judeţe. În ceea ce priveşte UDMR, pe listele sale au fost aleşi 148 de primari şi 2586 de consilieri de comune, oraşe municipii şi judeţe. În afara UDMR-ului, alte organizaţii aparţinând cetăţenilor de etnie maghiară au obţinut 33 de mandate de consilieri. De asemenea, în oraşe precum Miercurea Ciuc, Carei, Satu Mare, etc. au fost aleşi primari aparţinând minorităţii maghiare, care au candidat ca independenţi;

ministru de stat fără portofoliu, pentru coordonarea activităţilor în domeniul culturii, educaţiei şi integrării europene, Nagy Zsolt – ministrul Comunicaţiilor şi Tehnologiei Informaţiilor, Borbély László – ministru delegat pentru Lucrări Publice şi Amenajarea Teritoriului, Winkler Iuliu – ministru delegat pentru Comerţ[64].

După restructurarea guvernamentală din luna martie a.c., UDMR şi-a consolidat reprezentarea la nivel politic, desemnând 4 miniştri, respectiv: Markó Béla – ministru de stat fără portofoliu, pentru coordonarea activităţilor în domeniul culturii, educaţiei şi integrării europene, Nagy Zsolt – ministrul Comunicaţiilor şi Tehnologiei Informaţiilor, Borbély László – ministrul dezvoltării, lucrărilor publice şi locuinţelor şi Korodi Attila – ministrul mediului şi dezvoltării durabile.

2.1. Scurtă prezentare a Uniunii Democrate a Maghiarilor din România[65]

În urma căderii dictaturii comuniste, la data de 25 decembrie 1989 s-a înfiinţat Uniunea Democrată Maghiară din România (UDMR) care s-a angajat în apărarea şi reprezentarea intereselor comunităţii maghiare din România. În prezent, conform principiului pluralismului intern, UDMR are în componenţă organizaţii teritoriale, platforme (grupuri de opinii), respectiv membrii asociaţi. Membrii asociaţi sunt grupări sociale, ştiinţifice, culturale şi profesionale.

Uniunea funcţionează pe baza principiului autoadministrării interne, separând sferele decizionale, executive şi de control. Organul decizional suprem al Uniunii este Congresul. În perioada dintre două congrese, organele de conducere ale Uniunii sunt: Consiliul Reprezentanţilor Unionali, Consiliul de Coordonare al Uniunii, respectiv Consiliul Operativ al Uniunii. Pe lângă activitatea decizională în probleme politice, Consiliul Reprezentanţilor adoptă decizii privind funcţionarea

---

[64] De asemenea, UDMR a desemnat şi un număr de 9 secretari de stat, în cadrul unor ministere importante, astfel: Cseke Attila Zoltán - Secretariatul General al Guvernului, Csutak István - Ministerul Integrării în U.E., Bogos Zsolt - Ministerul Economiei şi Comerţului, Jakab István - Ministerul de Finanţe, Korodi Attila - Ministerul Mediului şi Gospodăririi Apelor, Kötő József - Ministerul Educaţiei şi Cercetării, Markó Attila - Departamentul Pentru Relaţii Interetnice, Niculescu Anton - Ministerul Afacerilor Externe, Székely Ervin - Ministerul Sănătăţii;

[65] http://www.rmdsz.ro/script/mainframe.php?lang=ro;

Uniunii. Consiliul de Coordonare este forul de reprezentare, de coordonare şi de consiliere al membrilor asociaţi, care adoptă decizii în cadrul atribuţiilor proprii, înfăptuindu-se astfel pluralismul de valori şi de interese a sferei civile maghiare din România. Consiliul Operativ al Uniunii (C.O.U.) este un organ permanent, compus din 11 membri, care se reuneşte ori de câte ori se impune în perioada dintre două şedinţe a C.R.U. Deciziile acestui organ se supun ulterior aprobării C.R.U.

Reprezentarea supremă şi coordonarea politică a UDMR sunt asigurate de Preşedintele Uniunii.

Prezidiul Executiv este organul executiv care aplică deciziile Congresului şi Consiliului Reprezentanţilor, având, totodată, competenţa de a lua decizii în conformitate cu acestea. Liderul acestui organ este Preşedintele executiv, care reprezintă Uniunea conform atribuţiilor prevăzute în statut. Departamentele Prezidiului Executiv sunt conduse de vicepreşedinţii executivi, care răspund de diferite domenii de activitate (organizaţii teritoriale, activitatea guvernamentală, administraţie publică locală, cultură şi culte, învăţământ, probleme sociale şi de tineret, economie şi integrare europeană).

Controlul activităţii este asigurat de Comisia de Supraveghere a Statutului, Comisia de Etică şi Disciplină şi Comisa de Cenzori.

Sfera decizională şi cea executivă se sprijină în activitatea sa pe Consiliul Consultativ al Preşedinţilor Organizaţiilor Teritoriale, Consiliul Consultativ al Platformelor şi Consiliul Naţional al Primarilor şi Consilierilor UDMR

Ca urmare a rezultatelor obţinute la alegerile din 1990, 1992, 1996, 2000, UDMR a devenit un factor important al vieţii politice din România. Poziţia şi rolul ei au fost reconfirmate de alegerile locale şi parlamentare din anul 2004. Organizaţia de apărare a intereselor maghiarilor din România, pentru a doua oară (după perioada 1996-2000) este membră a coaliţiei guvernamentale, fiind reprezentată în Parlamentul României de 10 senatori şi 22 de deputaţi.

Uniunea Democrată Maghiară din România este membră a Uniunii Democrate Europene (EDU), a Uniunii Federale a Comunităţilor Etnice Europene (FUEV), a Organizaţiei Naţiunilor şi Popoarelor Nereprezentate (UNPO) şi are statutul de membru asociat al Partidul Popular European (EPP).

2.2. Românii din Ungaria

Existența românilor pe teritoriul de astăzi al Ungariei trebuie analizată în strânsă legătură cu câteva elemente definitorii pentru o minoritate, în acest caz cele mai iportante fiind limba şi religia. Vorbitorii de limbă română, precum şi instituții în care se vorbeşte româneşte – biserică, şcoală, instituții culturale – se găsesc în prezent cu precădere în următoarele localități din Ungaria (denumiri în limba română): Aletea, Apateu, Bătania, Bedeu, Bichiş, Bichişciaba, Budapesta, Cenadul Unguresc, Ciorvaş, Crîstor, Chitighaz, Darvaş, Giula, Jaca, Leta Mare, Leucuşhaz, Micherechi, Otlaca Pustă, Peterd, Pocei, Săcal, Seghedin, Vecherd.

Deşi există o serie de documente care atestă prezența românilor pe aceste locuri încă de la sfârşitul secolului al XIII-lea, stabilirea românilor în localitățile pomenite a început după secolul al XV-lea, iar o populație românească semnificativă numeric se înregistrează aici către sfârşitul secolului XVII.

Cele mai recente date cu privire la numărul românilor din Ungaria sunt cifrele rezultate în urma recensământului din 2001. Aceste date au apărut în publicația Oficiului Central de Statistică din Ungaria în anul 2002. Astfel, în urma acestui recensământ reiese că persoanele care s-au declarat şi au fost înregistrate ca având religie ortodoxă, aparțin în marea lor majoritate Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria.

Din datele furnizate de recensământ se relevă o scădere continuă a numărului etnicilor români din Ungaria. Astfel, dacă în 1949 proporția românilor ortodocşi era în localitatea Micherechi de 86,9% din totalul populației, iar la Citighaz de 50,3%, datele din 2001 indică o reducere semnificativă a acestor proporții. La Micherechi românii sunt astăzi în proporție de 59,9%, în timp ce la Citighaz au mai rămas doar 15,1% din totalul populației.[66]

În prezent, atât reprezentanții Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria, cât şi unii lideri ai autoguvernărilor româneşti din această țară estimează că în Ungaria trăiesc aproximativ 20000 de etnici români[67]. Totuşi, datele oficiale rezultate în urma recensământului menționat arată că numărul românilor din Ungaria este de 7995.

[66] Datele sunt preluate din volumul *Românii din Ungaria* - MATEI, Ioan, Institutul Cultural Român, Bucureşti, 2004;

[67] Cei care avansează aceste cifre o fac pe baza propriilor evidențe, dar şi în virtutea faptului că trăiesc în comunități româneşti pe care le cunosc bine şi, în plus, au cunoştință de ambiguitățile din chestionarele de recensământ, acolo unde este vorba despre minorități;

2.2.1. Organizaţii şi asociaţii ale românilor din Ungaria

La fel ca şi celelelate minorităţi din Ungaria, comunitatea românească din această ţară este organizată şi funcţionează pe principiul autoguvernărilor locale şi centrale[68].

Conform legii ungare, „minorităţile naţionale şi etnice sunt acele grupuri etnice autohtone care sunt aşezate pe teritoriul Republicii Ungaria de cel puţin un secol, se află în minoritate numerică în cadrul populaţiei statului, membrii lor sunt cetăţeni unguri care se deosebesc de restul populaţiei prin propria lor limbă şi cultură, prin tradiţii şi dau dovadă de o conştiinţă a unităţii îndreptată spre păstrarea acestor valori, spre exprimarea şi apărarea intereselor proprii constituite istoric". Legea are patru capitole şi recunoaşte ca minorităţi etnice: armenii, bulgarii, croaţii, germanii, grecii, polonezii, românii, ruşii, sârbii, slovacii, slovenii, ţiganii şi ucrainienii.

Autoguvernările minorităţilor sunt constituite pe principiile autoguvernărilor locale deja existente în Ungaria[69] şi sunt incluse în mecanismul organizării statale având statut juridic conferit prin lege şi legitimitate dobândită prin alegeri la fiecare nivel.

În ceea ce priveşte reprezentarea minorităţilor în Parlamentul ungar, potrivit legii ungare menţionate anterior, articolul 20 prevede că „minorităţile au dreptul la reprezentare parlamentară şi acest drept va fi stabilit printr-o lege separată"[70].

Principalul for de conducere şi reprezentare a comunităţii româneşti din Ungaria este Autoguvernarea pe Ţară a Românilor din Ungaria (AŢRU)[71] cu sediul în oraşul Giula (Gyula). Pe lângă autoguvernări şi uneori sub tutela acestora, comunitatea românească din Ungaria s-a constituit în diverse uniuni culturale şi civice, fundaţii şi asociaţii, scopul principal al acestora fiind păstrarea identităţii culturale şi lingvistice. Cele mai multe dintre acestea îşi au sediul în oraşul Gyula, dat fiind faptul că acolo comunitatea românească este foarte puternică, dar pot fi întâlnite astfel de organizaţii şi în Budapesta ori în zonele rurale. Fondurile necesare funcţionării acestor organizaţii provin în principal de la statul ungar, sumele solicitate fiind stabilite pe baza unor proiecte de către Comisia Parlamentară pentru

---

[68] Dreptul minorităţilor de a se constitui în autoguvernări este prevăzut şi garantat de *Legea LXXVII privind drepturile minorităţilor naţionale şi etnice din Ungaria*, adoptată de Parlamentul ungar la 07 iulie 1993;

[69] Echivalent al sistemului consiliilor locale, comunale, orăşeneşti, municipale şi judeţene;

[70] Până în prezent nu a apărut încă o lege care să reglementeze reprezentarea minorităţilor în Parlamentul ungar;

71 Autoguvernarea pe Ţară a Românilor din Ungaria (AŢRU) cuprinde un număr de 54 de membri. Este forul de reprezentare la nivel naţional, fiind consultat de structurile guvernamentale în problemele considerate de interes pentru comunitate. AŢRU administrează publicaţia lunară "Cronica";

Drepturile Omului, Minorităţi şi Culte şi aprobate apoi de plenul Parlamentului.

Conform unor date publicate de sptămânalul *Foaia Românească* (18 aprilie 2003), în anul 2000 statul ungar a alocat 7,2 milioane forinţi[72], pentru 8 asociaţii româneşti, în anul 2001 au fost subvenţionate 12 asociaţii româneşti cu 5,4 milioane fornţi, iar în 2002 s-au asigurat 6,3 milioane forinţi pentru 13 organizaţii. În prezent, alături de AŢRU, principalele organizaţii româneşti sunt: Uniunea Culturală a Românilor din Ungaria[73], Uniunea Românilor din Bichişciaba, Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria[74], Societatea Culturală a Românilor din Budapesta, Comunitatea Cercetătorilor şi Creatorilor Români din Ungaria, Comunitatea Românilor din Pocei, Asociaţia Românilor din Apateu, Asociaţia Română din Budapesta, Asociaţia Culturală a Românilor din Chitighaza, Asociaţia Culturală Penticostală a Românilor din Ungaria, Asociaţia Românilor din Micherechi, Asociaţia „Pentru Micherechi", Asociaţia Românilor din Otlaca-Pustă, Fundaţia „Pro Muzica" din Giula, Fundaţia „Lucian Magdu" din Bătania[75].

2.2.2. Învăţământul în limba română în Ungaria

Pregătirea şcolară pentru elevii proveniţi din comunităţile româneşti este asigurată în şcoli româneşti – acolo unde comunitatea este semnificativă numeric – şi în şcoli cu clase de predare în limba română în localităţile în care numărul copiilor de etnie română este mai redus.

Şcolile generale româneşti din învăţământul public ungar au fost înfiinţate în 1946, în prezent existând şase astfel de instituţii cu statut autonom. De asemenea, în mai multe localităţi locuite de comunităţi româneşti există secţii cu predare în limba română.

---

[72] Pentru perioada 2000-2003 cursul forint-dolar se poate calcula la o valoare medie de 270 forinţi egal 1 USD;

[73] Uniunea Culturală a Românilor din Ungaria (UCRU) - organizaţie civilă compusă din 12 asociaţii şi societăţi culturale afiliate. Uniunea are drept scop principal reprezentarea valorilor culturale ale românilor din Ungaria. Sediul UCRU este la Gyula. UCRU administrează editura de carte "Noi" şi publicaţia săptămânală "Foaia Românească";

[74] Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria a fost înfiinţat în anul 1993 de către Comunitatea Cercetătorilor şi Creatorilor din Ungaria în scopul derulării unei activităţi ştiinţifice pentru identificarea valorilor culturale care asigură existenţa şi continuitatea românilor pe meleagurile ungare. Institutul cu sediul în clădirea care aparţine UCRU, în Gyula, funcţionează cu trei secţii: etnografie, lingvistică-literatură şi istorie. Institutul organizează în fiecare an un simpozion în cadrul căruia, timp de două zile, cercetători şi colaboratori ai institutului prezintă lucrări în domeniu, pe baza rezultatelor cercetărilor efectuate, publicate ulterior în volume;

[75] Datele sunt preluate din volumul *Românii din Ungaria* - MATEI, Ioan, Institutul Cultural Român, Bucureşti, 2004;

Conform unor date deținute de Uniunea Culturală a Românilor din Ungaria, în anul școlar 2000-2001 în Ungaria au fost înscriși 1045 elevi la școlile și secțiile cu predare în limba română.

Școlile românești din Ungaria sunt finanțate de la bugetul de stat cu fonduri alocate comunității, directorii acestor școli fiind aleși dintre etnicii români cu acordul autoguvernării românești din localitate, iar legea învățământului permite ca programa școlară să fie stabilită de conducerea școlii[76].

III. Stadiul relațiilor bilaterale dintre România și Ungaria

3.1. Tratatul de înțelegere, cooperare și bună vecinătate între România și Republica Ungară

Relațiile de după 1989 dintre cele două state au la bază *Tratatul de înțelegere, cooperare și bună vecinătate între România și Republica Ungară*, semnat la Timișoara, la 16 septembrie 1996 și intrat în vigoare la 27 decembrie 1996, care definește cadrul instituțional pe baza căruia se vor desfășura relațiile viitoare dintre cele două țări.

Referitor la importanța Tratatului de înțelegere, cooperare și bună vecinătate între România și Republica Ungară pentru dezvoltarea ulterioară a bunelor relații între cele două țări, se relevă că, în cadrul Articolului 4 al acestuia a fost stipulat clar că *"Părțile Contractante, în conformitate cu principiile și normele dreptului internațional, precum și cu principiile Actului Final de la Helsinki, reconfirmă că vor respecta inviolabilitatea frontierei lor comune și integritatea teritorială a celeilalte Părți. Ele reafirmă, de asemenea, că nu au pretenții teritoriale una față de cealaltă și că nu vor ridica astfel de pretenții nici în viitor"*, definind astfel un nou context al relațiilor bilaterale.

Tratatul în sine a constituit obiect de negociere în cadrul Pactului de Stabilitate[77], lansat de Uniunea Europeană și finalizat în martie 1995[78]. Încheierea până la acea

---

[76] Cu toate că legea permite folosirea limbii române, majoritatea materiilor se predau în limba maghiară. Cauza acestei practici este nivlul scăzut de cunoștințe de limbă română cu care copiii vin din familie;

[77] Pactul de stabilitate a fost o inițiativă lansată de primul-ministru al Franței, Eduard Balladur, în aprilie 1993;

dată a tratatelor româno-ungar şi ungaro-slovac era o condiţie esenţială a includerii acestor ţări în planificarea politică pentru integrarea lor in Uniunea Europeană, dar şi în NATO. Numai că negocierile dintre Bucureşti şi Budapesta au durat foarte mult, cu implicaţii negative îndeosebi pentru România. Semnificaţia pe care cele două părţi o dădeau tratamentului minorităţilor şi garantării statutului legal al graniţei comune a împiedicat multă vreme ajungerea la un acord. România a insistat asupra ideii că orice tratat trebuie să conţină o clauză care să interzică Ungariei revizuirea paşnică a graniţei.

Concomitent, Ungaria, deşi respingea ideea unei revizuiri forţate a frontierei, refuza să accepte acest tratat atâta timp cât minoritatea maghiară nu se bucura de toate drepturile civile. În cele din urmă, în urma presiunilor comunităţii internaţionale, s-a ajuns la un compromis. Compromisul a fost necesar îndeosebi în privinţa *Recomandării 1201* a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, pe care România refuzase să o includă în textul unui tratat bilateral, pentru că aceasta înclina înspre a aproba ideea unei autonomii politice pentru minorităţi. Bucureştiul şi-a retras obiecţiile cu condiţia să se specifice - într-o notă la *Anexa* tratatului - că interpretarea comună a *Recomandării 1201* nu va face referire nici la drepturile colective, nici nu va obliga cele două părţi să garanteze un statut de autonomie pe criterii etnice.

Aşa s-a ajuns ca, la 16 septembrie 1996, la Timişoara, miniştrii de externe de atunci, Teodor Meleşcanu, respectiv László Kovács, să semneze tratatul comun, document care constituia prima încercare de normalizare a relaţiilor dintre România şi Ungaria, după căderea cortinei de fier[79].

---

[78] Pactul de stabilitate sau „Planul Balladur" a fost expresia dorinţei ţărilor Uniunii Europene de a promova stabilitatea şi securitatea în Europa de Est, încurajând relaţiile de bună vecinătate prin acorduri bi- şi multilaterale care să instituie o cooperare regională eficientă, la care UE a adăugat măsuri economico-financiare de susţinere. (în ZĂPÂRŢAN, Liviu-Petru, *Relaţiile Internaţionale,* Editura *Studia,* Cluj-Napoca, 2001, pag. 46);

[79] având ca model tratatul de reconciliere dintre Franţa şi Germania, tratatul dintre România şi Ungaria urma să definească câteva probleme foarte importante:
respectarea reciprocă a frontierelor – art. 4 din Tratat, referitor la frontierele dintre România şi Ungaria, stabileşte că părţile nu au pretenţii teritoriale în prezent şi nici în viitor;
reglementarea drepturilor minorităţilor – confirmarea acestor drepturi se înscrie în Convenţia Cadru pentru Protecţia Minorităţilor Naţionale, document menţionat în Tratat, în primul paragraf;

Semnarea tratatului a avut două efecte imediate. Întâi de toate, a dus la detensionarea relațiilor romano-maghiare în timpul campaniei electorale pentru alegerile din 1996. Față de campaniile din 1990 și 1992, campania din 1996 nu a avut ca motiv central "problema maghiară". Pe de altă parte, fără semnarea tratatului este aproape sigur că UDMR nu ar fi fost invitată să participe la guvernare. Faptul că în campania electorală nu au existat accente naționaliste, respectiv formarea coaliției cu UDMR după alegerile electorale din 1996, din România, au fost apreciate pozitiv de NATO și Uniunea Europeană. Privitor la efectele Tratatului, se poate spune că acesta a creat un mediu favorabil pentru îmbunătățirea relațiilor româno-maghiare. Tratatul bilateral încheiat în 1996 se dorea un mijloc de a realiza o armonizare și o modalitate de colaborare între cele două țări vecine. Până atunci aceste lucruri s-au întâmplat într-o mai mică măsură decât era de dorit.

Modul în care cele două state au încercat o reconciliere istorică prin semnarea *Tratatului de înțelegere, cooperare și bună vecinătate între România și Republica Ungară* poate duce la o concluzie pe cât de simplă, pe atât de importantă pentru existența viitoare a celor două țări, și anume: importanța Tratatului bilateral româno-ungar constă în primul rând în simpla existență a lui. Fără semnarea tratatului șansele Ungariei și României de a fi invitate să adere la NATO ar fi fost minime. Ambele guverne aveau nevoie de acest tratat, și părțile erau dispuse să facă chiar și sacrificii în vederea adoptării lui.

3.2. Legea Statutului și implicațiile acesteia pentru relațiile bilaterale România-Ungaria

Un punct de cotitură în relațiile bilaterale dintre România și Ungaria l-a constituit adoptarea la 19 iunie 2001, de către Parlamentul de la Budapesta a *Legii Statutului Maghiarilor din Afara Granițelor Ungariei* sau, mai pe scurt, a *„Legii Statutului"*.

---

sprijinul reciproc pentru integrarea în structurile europene și euro-atlantice – art. 7 menționează că părțile acceptă să promoveze contacte și acțiuni de cooperare în cadrul organizațiilor internaționale, inclusiv cele regionale și subregionale. Părțile acceptă o cooperare pentru integrarea în UE și NATO. De asemenea, tratatul româno-ungar stipulează și cooperarea reciprocă în domeniul cercetării, pentru eliminarea poluării, reglementarea traficului naval pe Dunăre, cooperare în domeniul educației și culturii, presă, sănătate și asigurări sociale;

Declarația finală a celei de-a doua reuniuni MÁÉRT[80] din noiembrie 1999 cuprindea recomandarea adresată guvernului ungar[81] de a analiza posibilitatea reglementării normative a statutului maghiarilor din afara granițelor Ungariei. Pe baza unei hotărâri guvernamentale, Ministerul Ungar de Externe şi Oficiul Maghiarilor din Afara Granițelor Ungariei a pregătit o lege în acest sens, luând în considerare recomandările comisiilor de specialitate ale MÁÉRT.

Aria ajutoarelor asigurate pe baza legii[82] cuprinde facilitățile acordate pe teritoriul Ungariei şi sprijinul obținut, pe bază de concurs, din partea organizațiilor de utilitate publică.

Potrivit normelor de aplicare adoptate de Guvernul Ungariei, legea a intrat în vigoare de la 01 ianuarie 2002, iar posesorii legitimațiilor de maghiar beneficiază de facilitățile oferite de la 01 aprilie 2002.

---

[80] Conferința Permanentă Maghiară - acronim în ungureşte: MÁÉRT - (i.e.: UDMR, Partidul Coaliției Ungureşti, Alianța Ungurilor din Voievodina, Partidul Democrat Maghiar din Voievodina, Asociația Culturală Maghiară din Subcarpatia, Comunitatea Democrată a Maghiarilor din Croația şi Comunitatea Autoguvernarii Naționale Ungureşti din Muravidek; MÁÉRT este reprezentanta cu legitimitate democratică a comunităților naționale maghiare din diferitele țări şi coordonatoarea politică legitimă a colaborării maghiaro-maghiare;

[81] „Pe baza Constituției, fiecare guvern ungar este răspunzător față de soarta minorităților maghiare care trăiesc dincolo de frontierele noastre. Politica națională ungară doreşte să promoveze păstrarea identității naționale şi a tradițiilor specifice ale minorităților maghiare de dincolo de frontiere, exercitarea drepturilor lor minoritare pe pământul lor natal. În sprijinul realizării acestui obiectiv acordă facilități şi ajutoare, pe baza legii privind maghiarii din țările vecine, intrate în vigoare la 1 ianuarie 2002" – declarație a Oficiului pentru Maghiarii din Afara Granițelor Ungariei, organism guvernamental abilitat în probleme privind relațiile cu minoritățile maghiare din țările învecinate cu Ungaria – www.htmh.hu;

[82] Cunoscut sub numele de Legea Statutului Maghiarilor din Afara Granițelor Ungariei, ACTUL LXII/2001, prevedea următoarele facilități:
permise de muncă pe o perioadă de trei luni, eliberate în fiecare an calendaristic, fără a se consulta situația pieței de muncă. Persoanele care lucrează pe teritoriul Republicii Ungare au obligația de a-şi plăti, conform legislației ungare în vigoare, contribuția la sistemul de asigurări sociale;
servicii sociale şi pensie îndreptățite prin plata contribuțiilor sociale;
reduceri de preț la călătoriile pe mijloacele de transport local şi interurban. Copiii care nu au împlinit vârsta de 6 ani şi persoanele care au depăşit 65 de ani au dreptul la un număr nelimitat de călătorii gratuite;
oamenii de ştiință de naționalitate maghiară pot deveni membri sau membri corespondenți ai Academiei Ungare (reiterare a acestei oportunități). Totodată, cadrele didactice care predau în şcoli din țările vecine vor avea dreptul la instruire de specialitate în Ungaria, statul ungar suportând cheltuielile de înscriere, transport şi cazare;
stimularea înființării în țările vecine Ungariei a unor instituții de învățământ superior cu predare în limba maghiară;
părinții cu cel puțin doi copii minori care învață în clase cu predare în limba maghiară vor beneficia de subvenționarea manualelor şi a rechizitelor şcolare.

La momentul adoptării legii, de aceste facilităţi urmau să beneficieze 3,5 milioane de etnici maghiari din Croaţia, Jugoslavia, Slovenia, Slovacia, Ucraina şi România[83].

Legea a fost aprobată cu o largă majoritate (92%) de către Parlamentul de la Budapesta, împotriva ei votând doar liberalii (SZDSZ - Alianţa Liber-Democrată, dar şi aceştia, mai târziu, au acceptat, în public, destule dintre prevederile legii).

Organizaţiile membre ale Conferinţei Permanente Maghiare (MÁÉRT) au semnat, la Budapesta, o Declaraţie, la data de 27 iunie 2001, considerând că "the Act contributes to the stability of the region of the Carpathian Basin, as it intends to reduce the discrimination of Hungarian communities living in minority"[84].

Reglementarea ungară a provocat un interes internaţional major. Majoritatea ţărilor vecine cu Ungaria au avut o poziţie neutră faţă de adoptarea legii. Croaţia şi Ucraina şi-au exprimat acordul cu obiectivele legii. În schimb, România şi Slovacia - ţările în care trăieşte cea mai mare parte a maghiarilor de peste hotare - au exprimat obiecţii referitoare chiar la bazele principiale şi scopurile legii.

În acest context, în urma unor intense contacte bilaterale şi a implicării Comisiei de la Veneţia[85], România şi Ungaria au reuşit să ajungă la un acord[86] privind aplicarea *Legii Statutului Maghiarilor din Afara Graniţelor Ungariei*, premierul român şi cel ungar semnând, la sfârşitul anului 2001, la Budapesta, un *"Memorandum de Înţelegere Privind Legea Maghiarilor din Afara Graniţelor Ungariei şi Chestiuni Legate de Cooperarea Bilaterală"*. Adrian Năstase şi Viktor Orbán au convenit, prin acest document, modul în care cetăţenii români vor putea beneficia de „Legea Statutului".

În baza acestui acord au fost stabilite în mod clar criteriile de aplicare a „Legii Statutului", documentele care atestă calitatea de beneficiar al prevederilor legii, precum şi instituţiile abilitate în procesul punerii în aplicare a legii.

---

83 Potrivit datelor oficiale, dintre cei 3,5 milioane de etnici maghiari vizaţi de această lege, în România trăiesc 1,6 milioane, în Slovacia 600 000, în Jugoslavia 350 000, în Ucraina 200 000, în Croaţia 22 000 şi în Slovenia 10 000;

84 Aspect ce a suferit numeroase critici având în vedere că, în multe dintre discursurile naţionaliştilor unguri, prin sintagma „Bazinul Carpatic" se vizează, de fapt, refacerea „Ungariei Mari";

85 Comisia Europeană pentru Democraţie prin Drept - al cărei raport are totuşi doar un caracter consultativ, însă - în special datorită dorinţei statelor din această parte a Europei de a adera la Uniunea Europeană - este recomandabil să se ţină cont de sugestiile sale;

86 În orice caz atât Ungaria cât şi România sperau că acele concesii pe care le-au făcut vor fi în realitate concesii de scurta durată. Ungaria a devenit, în 2004, membră a Uniunii Europene, ceea ce a dus la revizuirea radicală a circulaţiei forţei de muncă dinspre România către Ungaria, iar România spera, la rândul său că odată cu intrarea Ungariei în UE avantajele economice acordate etnicilor unguri din România vor fi sancţionate de dispoziţiile antidiscriminatorii ale Uniunii Europene;

3.3. Dubla cetățenie pentru etnicii maghiari din afara granițelor Ungariei

În 2004, chestiunea dublei cetățenii s-a transformat într-un important subiect de dezbatere în Ungaria, după ce a devenit evident că menținerea legăturilor dintre Budapesta şi comunitățile etnice maghiare care trăiesc în statele învecinate, care nu sunt membre UE, este mai dificilă după integrarea Ungariei în Uniune la 1 mai 2004.

Problema privind adoptarea unei legi de acordare a dublei cetățenii a apărut încă din perioada fostului guvern FIDESZ (de centru dreapta), care a şi creat un act normativ ce să raspundă acestei probleme. Legea a fost însă refăcută de guvernul socialist, aflat la putere, pentru a se adapta astfel la cerințele Uniunii Europene şi ale statelor vecine.

În cele din urmă, Federația Mondiala a Maghiarilor (MVSZ) – o organizație civică fondată în 1938 cu intenția de a apăra interesele maghiarilor de pretutindeni - a adunat 200.000 de semnături în favoarea dublei cetățenii, iar Parlamentul de la Budapesta a votat în unanimitate organizarea unui referendum pentru data 13 septembrie 2004. Curtea Constituțională a respins mai multe moțiuni la hotarârea Parlamentului şi a aprobat referendumul. În cele din urmă data acestuia a fost stabilită pentru 5 decembrie, a aceluiaşi an..

Pentru ca rezultatele referendumului să fie obligatorii, era nevoie ca cel puțin 25% dintre alegători să voteze în acelaşi fel, indiferent dacă votau "da" sau "nu". Sondajele de opinie considerau că opiniile favorabile erau cele mai numeroase, însă rata de participare era estimată mult sub 50%. Conform institutului de sondare a opiniei publice Capital Research, 55% dintre cei cu drept de vot susțineau acordarea dublei cetățenii.

Acordarea dublei cetățenii ar fi schimbat în mod radical situația, întrucât o masă importantă de etnici maghiari ar fi devenit cetățeni cu drepturi depline, ceea ce ar fi modificat structura socială, politică şi demografică a țării, cu consecințe serioase pentru dezvoltarea Ungariei.

Pe de altă parte, faptul că cineva deține cetățenie maghiară implică ceva mai mult decât libera circulație. Intră în joc în mod deplin conferirea tuturor drepturilor politice şi civice pe care orice cetățean maghiar le deține: dreptul de stabilire pe teritoriul Ungariei pe o perioadă nedeterminată, dreptul de a avea proprietăți

mobiliare şi imobiliare, dreptul la muncă şi la educaţie, la asistenţă medicală şi securitate socială, dreptul de vot etc[87].

Chestiunea dublei cetăţenii a iscat dispute politice foarte aprinse în Ungaria. În vreme ce Partidul Socialist Maghiar (MSZP) nu a fost în totalitate de acord cu problema dublei cetăţenii, principalul partid de opozitie FIDESz i-a încurajat pe votanţi să se exprime în favoarea acordării dublei cetăţenii.

Într-un interviu acordat la 20 noiembrie ziarului londonez *Times*, primul-ministru ungar, Gyurcsány Ferenc, a subliniat că dacă maghiarii din ţările învecinate Ungariei ar primi cetăţenie dublă, urmarea concretă ar fi că ei ar părăsi ţinuturile natale. Emigrarea, pe fondul unei scăderi constante a numărului maghiarilor, a fost percepută drept o problemă foarte serioasă la Budapesta, iar rezolvarea ei a constituit una din ideile care au stat la baza elaborarii Legii Statutului în 2001. În acelaşi timp, ceea ce constituie un aspect important, Ungaria nu poate să nu fie interesată să "menţină pe poziţii" maghiarii din ţările vecine atâta timp cât în acest mod şi-ar rezolva problema deficitului permanent de personal calificat la modul cel mai ieftin şi fără a crea mari probleme de adaptare prin atragerea profesioniştilor[88].

Executivul ungar a lansat însă o campanie intensă pentru a convinge alegătorii să respingă propunerea de acordare a dublei cetăţenii pentru maghiarii din străinătate, la referendumul din 5 decembrie. Evaluarea consecinţelor unui eventual răspuns pozitiv la referendum, în special în domeniul asigurărilor medicale, pensiilor şi altor servicii sociale, este delicată pentru statul ungar. După estimările autorităţilor ungare, între 120.000 şi 275.000 de maghiari din ţările învecinate ar fi dorit să se stabilească într-o primă etapă în Ungaria dacă li s-ar fi acordat dubla cetăţenie. Stabilirea în ţară şi a numai 100.000 de persoane ar fi "distrus echilibrul delicat" al economiei şi ar fi costat bugetul Ungariei circa 160 de milioane de euro, a argumentat cabinetul de la Budapesta. Afluxul masiv de etnici maghiari în Ungaria

[87] www.divers.ro - buletin informativ pentru minorităţile naţionale din România;

[88] Oricum, dezbaterea politică din Ungaria a fost animată pe acest subiect, argumente viabile prezentând atât cei care au susţinut că în cazul în care maghiarii din ţările vecine pot călători fără restricţii deosebite în Ungaria, atunci mai puţine persoane vor opta pentru părăsirea locurilor natale, dar şi oponenţii acestei idei. Argumentele celor din urmă se bazau pe ideea că oferind avantaje în Ungaria, în condiţiile în care acolo nivelul de trai este mai ridicat iar salariile mai mari, tentaţia de a se stabili în Ungaria va fi cu atât mai pronunţată;

ar fi destabilizat bugetul alocat serviciilor sociale şi piaţa muncii. Un asemenea fenomen ar fi determinat creşterea şomajului şi scăderea salariilor.

La mijlocul lui noiembrie 2004, la sesiunea anuală a Conferinţei Permanente Maghiare (MÁÉRT), primul ministru ungar Gyurcsány Ferenc a vorbit despre fondurile care vor fi alocate pentru a-i tine pe etnicii maghiari în locurile lor de baştină[89]. El a adaugat că dubla cetăţenie ar implica o alocare de înca 500 de milioane de forinti de la buget[90].

Pentru a contracara iniţiativa susţinătorilor dublei cetăţenii, guvernul ungar a înaintat la 19 noiembrie 2004, Parlamentului proiectul Legii ţinutului natal. Programul prevăzut ar sprijini rămânerea maghiarilor din afara graniţelor pe pământurile lor natale. Banii din fondul de un miliard de foriţi destinat acestui proiect ar urma să fie alocaţi autoguvernărilor şi organizaţiilor sociale ale maghiarilor din afara Ungariei şi nu partidelor politice. Proiectul "Patria" anunţat de premierul ungar Gyurcsány Ferenc, care permite etnicilor maghiari să îşi viziteze familiile din Ungaria şi care are drept obiectiv crearea de locuri de muncă în zonele cu populaţie maghiară din statele vecine, constituie însă "un program minim" în opinia episcopului reformat László Tőkés, cunoscut susţinator al ideii dublei cetăţenii.

După ce multă vreme autorităţile de la Bucureşti au evitat subiectul referendumului pentru acordarea dublei cetăţenii, premierul de la acel moment, Adrian Năstase, aflat la Alba-Iulia la sarbatoarea „Zilei Naţionale a României" (1 Decembrie 2004), a calificat problema referendumului drept o temă de campanie electorală lansată de FIDESZ. Primul ministru a acuzat că Viktor Orbán a readus pe tapet acest subiect controversat pentru a creşte popularitatea formaţiunii sale politice cu doi ani înaintea alegerilor parlamentare din Ungaria.

---

[89] Întilnirea s-a incheiat cu o declaraţie care nu a fost semnată de partidele de guvernământ din Ungaria. Potrivit declaraţiei semnate de celelalte 14 organizatii participante, dubla cetăţenie reprezintă instrumentul de reunificare a naţiunii, fără modificarea frontierelor. Semnatarii le solicitau cetăţenilor ungari cu drept de vot să participe în numar cât mai mare la referendumul de la 5 decembrie şi să voteze acordarea dublei cetăţenii cu "da";

[90] Cu această ocazie, guvernul ungar a expus programul cu privire la rămânerea pe pământ natal, adică un "pachet de măsuri" de sprijinire a bunăstării maghiarilor de dincolo de frontiere. De altminteri, necesitatea adoptării acestui program a fost singurul aspect asupra căruia s-a ănregistrat un consens la reuniune;

"Problema este absurdă", a spus liderul PSD, în contextul în care ne pregătim pentru o Uniune Europeană în care toți suntem cetățeni europeni. Năstase a afirmat că problema adoptării unei astfel de legi nu are nici un fundament în dreptul internațional, o astfel de formulă fiind mai aproape de secolul XIX. "Cetățenia se acordă pe bază individuală, nu pe una comunitară, etnică, iar România va reacționa foarte dur la orice încercare de introducere a dublei cetățenii pe criterii etnice pentru cetățenii maghiari din România", a mai spus Năstase[91].

Pe de altă parte, Ministerul de Externe al României a anunțat (2 decembrie 2004), prin purtătorul său de cuvânt, Cătălin Ioniță, că primul ministru de la acel moment, Mircea Geoană i-a trimis, în luna noiembrie 2004, o scrisoare omologului său ungar Ferenc Somogyi, care făcea referire, printre altele, şi la problema dublei cetățenii[92].

În Transilvania, părerile au fost (şi sunt) aproape în unanimitate în favoarea acordării unei astfel de legi. Deşi la vremea când s-a avansat pentru prima oară ideea dublei cetățenii, pe vremea Guvernului condus de Viktor Orbán, UDMR a fost împotrivă, gândindu-se la posibila migrație în masă a maghiarilor către Ungaria, ulterior, părerile sale s-au mai nuanțat, devenind, în favoarea acestei chestiuni[93].

Markó Béla, preşedintele UDMR, a admis totuşi că există îngrijorări privind emigrația, că mulți maghiari din Transilvania ar profita de dubla cetățenie ca să plece din Romania.

Şi alte organizații ale maghiarilor din Romania au susținut explicit ideea acordării dublei cetățenii. Spre exemplu, Uniunea Civica Maghiară (UCM) a organizat în seara zilei de 22 noiembrie 2004, în marile oraşe din Transilvania, un marş cu torțe

---

[91] "Între România şi Ungaria există un acord de evitare a dublei cetățenii şi, pe baza acestui acord, vom interveni în tot ceea ce ține de suveranitatea României. Nu ne place ca FIDESz sau alte forțe politice din Ungaria să se joace pe teritoriul României. Dacă vor să se joace de-a alegerile în Ungaria este în ordine, dar neimplicând şi cetățeni români indiferent de etnia acestora" – declarația lui Adrian Nastase cu privire la dubla cetățenie;

[92] Potrivit lui Ioniță, „autoritătile române urmăresc cu atenție dezbaterile din Ungaria referitoare la dubla cetățenie şi împărtaşesc viziunea guvernului ungar față de aceasta inițiativă, pe care nici Executivul de la Budapesta nu o susține;

[93] "La referendumul din 5 decembrie, din Ungaria, electoratul trebuie să voteze pentru acordarea dublei cetățenii; UDMR îndeamnă la acest lucru" - a declarat într-un interviu acordat la 18 noiembrie 2004 pentru BBC Markó Béla;

şi lumânări pentru autonomie şi obţinerea dublei cetăţenii pentru maghiarii din afara graniţelor Ungariei[94].

Organizatiile civice ale maghiarilor din Transilvania au iniţiat o serie de demersuri care să sensibilizeze electoratul maghiar din Ungaria. Consiliul Tinerilor Maghiari (MIT), cu sediul in Cluj-Napoca, a tipărit, cu sprijinul Episcopiei Reformate a Ardealului, 10.200 de afişe în care au fost expuse patru motive pentru care ungurii ar trebui să spună "da" la referendum, acestea fiind trimise la Pécs, oraş infratit cu Cluj-Napoca.

În urma demersurilor întreprinde de Executivul ungar, votul cetăţenilor ungari în ceea ce priveşte obţinerea dublei cetăţenii de către maghiarii din afara graniţelor Ungariei, a fost unul negativ[95].

Urmarea imediată a votului negativ a fost crearea unei stări tensionate între minoritatea maghiară din România şi cetăţenii ungari. Imediat după anunţarea votului negativ comunitatea maghiară din România a luat poziţie afirmând că statul ungar neglijează în mod intenţionat doleanţele maghiarilor din afara graniţelor. În acest context, au existat inclusiv acţiuni violente la adresa cetăţenilor ungari aflaţi pe teritoriul României, concretizate în distrugerea unor maşini cu numere de Ungaria, precum şi prin interzicerea accesului unor etnici ungari în localuri deţinute de oameni de afaceri maghiari (Miercurea Ciuc, Covasna, Satu Mare).

De asemenea, o reacţie dură a comunităţii maghiare din România a avut loc cu ocazia primei vizite întreprinse în România, după referendumul din 5 decembrie 2004, de către un reprezentant al coaliţiei aflate la guvernare la Budapesta. Astfel, deputatul Alianţei Liber-Democrate din Ungaria, Eörsi Mátyás, a fost impiedicat, în 05.03.2005, să susţină la Cluj-Napoca o conferinţă pe tema integrării României în Uniunea Europeană. Protestatarii, membri ai organizatiei "Tinerii Maghiari din

---

[94] "Uniunea noastră urmăreşte cu îngrijorare situaţia creată în politica internă din Ungaria, atitudinea iresponsabilă a partidelor aflate la guvernare care îndeamnă electoratul ungar să voteze împotriva dublei cetăţenii pentru maghiarii din afara graniţelor, modul în care sunt dispuse să sacrifice interesele naţionale pe altarul scopurilor politice de termen scurt", arătau liderii UCM;

[95] Pentru validarea referendumului ar fi fost nevoie de votul a cel puţin un sfert dintre cele 8 milioane de maghiari cu drept de vot. Raspunsurile pozitive, cu toate că au obţinut majoritatea, au rămas cu aproape 500.000 sub cota minimă stabilită de legea ungară, în consecinţă rezultatul referendumului fiind nul;

Ardeal", au blocat intrarea în sala de conferinţe a Universităţii "Sapienţia" şi l-au catalogat pe deputatul ungar "trădător de ţară".

O altă reacţie dură a minorităţii maghiare din România la adresa statului ungar a avut loc în contextul manifestărilor organizate în Transilvania cu ocazia sărbătoririi „Revoluţiei Ungare de la 1848-1849" (15 Martie 2005) sau cu ocazia manifestărilor organizate la Arad, în 06.10.2005 pentru comemorarea celor 13 generali unguri ucişi în Revoluţia Ungară de la 1848-1849, când reprezentanţii diplomatici ai statului ungar şi reprezentanţii particâdului de guvernământ din ţara vecină au fost huiduiţi de publicul prezent la aceste manifestări, etnicii maghiari din România dorind astfel să-şi arate nemulţumirea faţă de votul negativ la referendumul din 5 decembrie 2004[96].

3.4. Restabilirea unui cadru favorabil dezvoltării relaţiilor bilaterale

Pentru a da o nouă perspectivă cooperării bilaterale, Guvernul României şi Guvernul Republicii Ungare, s-au întrunit pe 20 octombrie 2005, la Bucureşti, în prima lor şedinţă comună.

Acest eveniment este o premieră în relaţiile bilaterale româno-ungare. De asemenea, este pentru prima dată când Guvernele a două ţări vecine din regiune se întâlnesc pentru a creşte convergenţa dintre Planurile lor Naţionale de Dezvoltare. Exerciţiul de coordonare între cele două administraţii este menit să permită şi o capacitate mai bună de absorbţie a fondurilor europene. Iniţiativa dovedeşte angajamentul celor două ţări de a coopera, pentru a-şi accelera dezvoltarea şi modernizarea, potrivit standardelor europene.

Şedinţa a fost condusă de premierii român şi maghiar, Călin Popescu Tăriceanu şi Ferenc Gyurcsány. Cei doi au deschis reuniunea, amintind că cele două

[96] În cadrul sărbătorii organizate la Cluj-Napoca, consulul general adjunct al Consulatului Ungariei din municipiu, Szentpetery István, a fost huiduit, inainte de a transmite mesajul premierului ungar Gyurcsány Ferenc, un incident similar avind loc si la Miercurea Ciuc. La Miercurea Ciuc, reprezentantul Ambasadei Ungariei la Bucureşti, Zákony Botond, a fost şi el huiduit şi fluierat, în momentul în care a incercat să citească mesajul Guvernului ungar in cadrul festivitatilor dedicate comemorarii eroilor Revolutiei Ungare de la 1848-1849;

administrații sunt hotărâte să continue cooperarea și că într-o democrație contează ca cetățenii să respecte legea și să se implice în dezvoltarea comunității, fără ca etnia sau religia acestora să conteze. Ei au apreciat că o astfel de ședință constituie o nouă bază pentru dezvoltarea cooperării europene dintre România și Ungaria[97].

Istoria relațiilor dintre cele două state a fost evocată de către ministrul de stat Markó Béla, care a amintit că dorința României și Ungariei de a reveni la valorile europene și de a-si redobândi identitatea națională a condus aparent, la începutul anilor '90, la o competiție – dacă nu o confruntare – între cele două țări vecine și chiar la încercari de a declanșa un tragic conflict interetnic, în martie 1990. "Nu putem afirma că deja ne-am rezolvat toate controversele și avem aceeași viziune despre trecutul, prezentul și viitorul nostru. Ne așteaptă, probabil, încă un drum lung cu suișurile și coborâșurile sale, până ce vor dispare toate umbrele trecutului. Dar avem scopuri comune pe care numai împreuna putem să le atingem și avem și instrumentele necesare pentru o astfel de conlucrare", a spus Markó.

Acesta a arătat că situația maghiarilor din România și a românilor din Ungaria depinde în mare masură de colaborarea dintre cele două țări și de efortul comun pentru dezvoltarea normelor internaționale în domeniul drepturilor minorităților. La ședința comună de guvern româno-ungară au participat peste 60 de demnitari din cele două țări și mai mult de 200 jurnaliști români sau straini[98]. La ședință au fost invitați și președinții Consiliilor Județene din zonele în care trăiesc importante comunități maghiare, precum Maramureș, Satu Mare, Bihor, Arad, Timiș, președinții Autoguvernărilor din mai multe județe ungare, președintele Autoguvernării Minorităților Române din Ungaria.

Ședința de guvern comună constituie o premieră atât pentru relațiile romano-ungare, cât și în regiune, fiind pentru prima dată când guvernele din această zonă a Europei se întilnesc în ședință comună și adoptă împreună decizii pe teme de interes reciproc.

---

[97] Șeful Executivului român a accentuat: „Ședința comună de azi mai are o semnificație simbolică. Ne arată direcția către care ne orientăm. Suntem două țări care privesc spre viitor. Iar viitorul nostru este legat de Uniunea Europeană. Este un viitor liber de umbrele trecutului!" Despre viitorul comun a vorbit și premierul ungar Gyurcsány Ferenc: „Eu cred că astăzi avem înțelepciunea și puterea să înțelegem, la nivelul conducerii celor două țări, că nu ne putem schimba soarta, nu ne putem schimba istoria… Nici nu dorim să facem acest lucru, pentru că oricum este imposibil. Dar avem înțelepciunea și curajul să facem tot ceea ce ne stă în putință ca să conturăm un nou viitor pentru popoarele noastre";

[98] 17 miniștri ungari, 25 de miniștri români și o serie de oficiali, printre care s-a aflat și reprezentantul comunității românești din Ungaria, Traian Cresta. Așezarea oficialilor în jurul mesei a fost sugestivă: un demnitar român, alături de unul maghiar. Deci, pentru prima dată unul lângă altul, și nu față-n față.

Organizarea unei astfel de şedinţe comune a fost decisă în ianuarie 2005, la Budapesta, cu prilejul vizitei oficiale a premierului Călin Popescu Tăriceanu. El a convenit, atunci, cu omologul său ungar, ca România şi Ungaria să organizeze anual o şedinţă comună de guvern, consacrată programelor de dezvoltare regională pe termen mediu.

În acest context, în cadrul întâlnirii comune a celor două guverne, membrii Cabinetelor de la Bucureşti şi Budapesta au semnat 15 acorduri bilaterale din diferite domenii de interes: sănătate şi securitate socială – se stabilesc reguli, drepturi şi obligaţii pentru cetăţenii români şi ungari care lucrează în cealaltă ţară; regimul legal al frontierei româno-ungare; chestiuni legate de azil şi refugiaţi; cooperarea în domeniul întreprinderilor mici şi mijlocii; comunicaţii şi tehnologia informaţiei; mediul înconjurător; transportul aerian în domeniul apărării; schimburi culturale; funcţionarea Institutului Cultural Român din Budapesta şi a Centrului Cultural Ungar de la Bucureşti; crearea Fundaţiei Publice Gojdu şi lărgirea reţelei consulare.

În timpul sesiunii lor comune, guvernele României şi Ungariei au căzut de acord asupra unor proiecte comune precum: integrarea minorităţilor române şi maghiare în societatea informaţională; asigurarea logisticii necesare pentru trei licee; armonizarea planurilor de prevenire şi combatere a inundaţiilor determinate de râurile transfrontaliere; elaborarea unui studiu privind curăţarea apelor uzate prin echipamente ecologice inovative pentru localităţi cu mai puţin de 2000 de locuitori; cooperarea între Parcul Naţional Retezat şi Parcul Naţional Bükk; decizia de a participa cu proiecte comune la Programul Life-Natura; crearea de centre pentru informaţii turistice în zonele rurale în apropiere de frontiera comună; cooperare transfrontalieră prin turism educaţional prin schimburile de elevi care vizitează locuri din ţara vecină; proiecte comune de promovare a turismului regional; dezvoltarea infrastructurii în zona transfrontalieră cu scopul de a asigura legăturile dintre reţelele de infrastructură; acord asupra creării unui Birou al Tineretului, inspirat din modelul franco-german; proiecte comune pentru pregătirea de tineri instructori, în spiritul valorilor comune, al culturilor politice din România şi Ungaria şi al protecţiei minorităţilor naţionale.

De asemenea, cele două Guverne au decis să înfiinţeze Fundaţia Româno-Ungară „Gojdu" cu sediul în Curţile Gojdu la Budapesta, care va asigura burse studenţilor şi elevilor români şi maghiari cu merite deosebite şi cu venituri reduse. Pe de altă parte, s-a hotărât înfiinţarea Muzeului Memorial „Gojdu", a Librăriei şi Institutului Româno-Ungar de Parteneriat strategic „Gojdu", care va contribui la consolidarea cooperării între România şi Ungaria.

În cadrul şedinţei comune de la Bucureşti au fost abordate solicitările minorităţii române din Ungaria şi a minorităţii maghiare din România. Cele două Guverne au decis ca solicitările să fie analizate şi rezolvate cu prioritate în cadrul Comitetului bilateral pe probleme de minorităţi.

A fost lansat şi un portal româno-ungar cu legături utile la oportunităţi de turism, mass-media şi informaţii economice (www.bilateral.ro şi www.bilateral.org.hu), precum şi o emisiune filatelică care marchează acest eveniment.

Concluzii şi previziuni privind evoluţia relaţiilor bilaterale dintre România şi Ungaria

Dezvoltarea relaţiilor bilaterale româno-ungare în contextul economic, social şi politic actual nu poate avea decât urmări pozitive asupra celor două state. Trebuie avut în vedere faptul că relaţiile dintre România şi Ungaria au fost mereu în centrul negocierilor privind aderarea acestor ţări la structurile europene şi euro-atlantice. Nu este mai puţin adevărat că rezolvarea (cel puţin parţială) tensiunilor existente în zonă a făcut ca Ungaria şi România să fie membre NATO.

În raporturile dintre România şi Ungaria de după 1989, problema cheie a relaţiilor bilaterale este situaţia comunităţii maghiare din Transilvania. Într-o accepţiune teoretică aceasta se bazează pe interpretarea diferită a conceptului de naţiune şi viziunea diferită privind drepturile minorităţilor[99]. La nivelul relaţiilor interstatale celelalte legaturi (economice şi de integrare) sunt secundare. Aceste relaţii depind în acelaşi timp de priorităţile celor două ţări. Trebuie avut mereu în atenţie dacă factorii de politică externă îndeamnă cele două state la cooperare sau nu. De asemenea, relaţiile bilaterale depind de componenţa guvernelor aflate la putere şi de politica dusă de acestea în privinţa minorităţilor.

Deoarece s-a demonstrat că la baza relaţiilor bilaterale dintre România şi Ungaria se află situaţia comunităţii maghiare din ţara noastră putem aprecia că o evaluare şi o gestionare mai atentă a acestei problematici poate duce la o îmbunătăţire a relaţiei majoritate-minoritate, la o evitare a conflictelor interetnice, precum şi la o dezvoltare armonioasă a relaţiilor româno-ungare.

---

99 În relaţia dintre minoritate şi majoritate problema fundamentală este înţelegerea reciprocă. Realizarea acestei înţelegeri este împiedicată de decalajul priorităţilor. Pentru minoritate, soluţionarea problemei naţionale este problema numărul unu. Majoritatea consideră că relaţia minoritate-majoritate este, evident, importantă, iar instituţionalizarea ei este una dintre problemele de rezolvat. S-ar putea, însă, ca pentru guvern reforma economică să fie mult mai urgentă, lucru pe care minoritatea nu-l poate percepe;

Creşterea bunăstării determină dispariţia conflictelor intercomunitare, oferind condiţii pentru manifestarea toleranţei, acceptarea diversităţii şi interculturalismului.

Existenţa prosperităţii atrage după sine participarea membrilor comunităţii la soluţionarea problemelor cu care se confruntă, cât şi la dezvoltarea comunicării individuale şi intercomunitare.

Evitarea conflictului dintre majoritate şi minoritate ca obiectiv primordial al politicii publice duce la creşterea responsabilităţii reprezentanţilor comunităţii, precum şi la transparenţa instituţiilor publice, paralel cu dezvoltarea spiritului civic, atât cel individual cât şi al comunităţii.

Se observă că au devenit frecvente vizitele reciproce între politicienii din Ungaria şi România[100], în cadrul cărora au fost încheiate mai multe acorduri importante. Dintre acestea subliniem acordurile privind muncitorii sezonieri şi deschiderea unor noi puncte de trecere a frontierei.

Putem afirma că, având în vedere modul cum sunt privite problemele, cele două state au făcut paşi importanţi în vederea dezvoltării unor relaţii de cooperare şi bună vecinătate, urmând ca dezvoltarea relaţiilor să se accentueze în interiorul Uniunii Europene.

Realizarea obiectivelor de politică externă este azi inseparabilă de promovarea intereselor de comerţ exterior, diplomaţia se întrepătrunde strâns cu activitatea de comerţ exterior[101]. În consecinţă, România şi Ungaria au inclus în atribuţiile ministerelor de externe gestionarea unor activităţi de comerţ exterior, creând astfel condiţiile pentru armonizarea eficientă a obiectivelor politicii externe şi cele ale activităţii de comerţ exterior, precum şi pentru îmbunătăţirea posibilităţilor de promovare a intereselor reciproce.

---

[100] Astfel, prima vizită (17 ianuarie 2005) a noului prim-ministru român, Călin Popescu Tăriceanu a fost tocmai în Ungaria. Prima vizita în străinătate a unui demnitar abia investit este, întotdeuna, un semnal, fiindcă indică limpede una dintre priorităţile politicii externe ale ţării sale. Noul premier român, Calin Popescu Tariceanu, a ales drept destinaţie Ungaria, confirmând continuitatea reconcilierii istorice, inspirată de modelul franco-german şi devenită, la rându-i, un model pentru Europa Centrală şi de Est;

[101] Conform declaraţiiilor lui Terenyi János - ambasadorul Ungariei la Bucureşti, „Obiectivele fundamentale de politică externă se pot realiza cu succes doar într-o concordanţă deplină, prin care se întăresc reciproc. Stabilitatea regională constituie o condiţie indispensabilă a integrării euro-atlantice reuşite, în timp ce integrarea europeană stimulează şi consolidează cooperarea şi securitatea regională. Stabilitatea şi integrarea europeană a regiunii au totodată o contribuţie însemnată la creearea unei Europe unitare şi puternice. în cadrul acestei colaborări regionale, Ungaria aspiră spre realizarea unor raporturi complexe de bună vecinătate cu România".

Programul economic ungaro-român vizând edificarea relațiilor economice între România şi Ungaria devine deosebit de important şi pentru etnicii maghiari din România, pentru că dacă acestea relații se extind ele reprezintă un sprijin pentru această comunitate.

În concluzie, relațiile de după 1989 dintre România şi Ungaria, trebuie privite ca un proces neliniar, marcat uneori de discursuri contradictorii (exemplu elocvent în acest sens fiind modul în care cele două state au abordat problematica „Legii Statutului" şi a „Dublei cetățenii"), proces cu nivele de intensitate variabile, dar care poate fi valorificat la nivelul fiecărui stat în parte. Această valorificare se poate observa în progresele făcute pe calea cooperării atât comerciale cât şi politice.

Bibliografie

ANDREESCU, Gabriel; MOLNÁR, Gusztáv (ed.) - *Problema Transilvană*, Editura POLIROM, Iaşi, 1999;

BREZEZINSKI, Z. – *Europa Centrală şi de Est în ciclonul tranziției*, Editura DIOGENE, Bucureşti, 1995;

BURGESS, Michael – Federalism and European Union: The Building of Europe, 1950-2000, Routledge, 2000;

CALAFETEANU, Ion – *Revizionismul ungar şi România*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995;

CHIRIEAC, Bogdan – Legitimația de maghiar – o problemă pentru Europa? în Adevărul, nr. 3430, 2001;

DELLETANT, Dennis – Minorități şi autonomie în Europa de Est de azi: modificări în concepția internațională, în Cumpăna, vol. 2, 1995;

GHIŞA, Alexandru – Romania & Hungary at the Beginning of the 20th Century – Establishing Diplomatic Relations (1918-1921), Institutul Cultural Român, Cluj-Napoca, 2003;

MATEI, Ioan – *Românii din Ungaria*, Institutul Cultural Român, Bucureşti, 2004;

SALAT, Levente – *Relaţii interetnice în România postcomunistă*, Fundaţia CRDE, Cluj-Napoca, 2000;

SALAT, Levente; ENACHE Smaranda – *Relaţiile româno-maghiare şi modelul de reconciliere franco-german*, Editura Liga Pro Europa & Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2004;

ZĂPÂRŢAN, Liviu-Petru – *Relaţiile Internaţionale*, Editura STUDIA, Cluj-Napoca, 2001;

www.divers.ro - buletin informativ pentru minorităţile naţionale din România;

www.htmh.hu;

www.infoeuropa.ro;

www.mae.ro.

KESE KATALIN

ÁCS KÁROLY, A MAGYAR-ROMÁN IRODALMI KAPCSOLATOK ÚTTÖRŐJE

A magyar és a román nép – Kelet-Európa más népeihez hasonlóan – sohasem egymástól elzárva, elszigetelve, hanem évszázadokon át szüntelenül érintkezve élt. Az együtt élő népeknek a folklórja is mindig egymásra hatva fejlődött a történeti-társadalmi kapcsolatok következményeként. Éppen ezért, amióta a rendszeres magyar népköltészeti kutatás elkezdődött, a kutatók munkájuk során, még ha kizárólag csak a magyar folklórt vizsgálták, akkor is a román folklórral akarva-akaratlanul nemegyszer találkoztak. Ez elvezetett a magyar és a román folklór kapcsolatainak és kölcsönhatásának feltárásához. Román írók, tudósok is, mint Iosif Vulcan, Gheorghe Alexici és mások, utaltak a román-magyar népköltészeti kapcsolatokra.

A román népköltészet legelső magyar méltatása, továbbá a román-magyar népköltészeti kapcsolatok, rokon vonások feltárása az 1848-49-es szabadságharc idejéből, Dózsa Dánieltől származnak: „Midőn reátok gondolok, mindig egy fájérzet vonul át keblemen, fülembe egy bús dalotok zeng, mely szívemet annyit vérzette, s melyből tapasztaltam legelőbb, hogy a román nép szellemében gyönyörű költészet rejlik... Azon rokon érzés, mely a ti és mi nemzeti dalainkon elömlik, lelki rokonérzelmünket jellemzi. Európában csak ti és mi vagyunk, ... kiknek egy dala sincs, melyet egy búsongó fájdalom ne jellemezne, mely könnyet ne idézne az érző szemekre... A románság, mely szolgaságának hosszas súlya alatt is megőrizte nemzetiségét, s nyomorult állapotában is egy szelíd költészetet fejte ki, megérdemli a szabadságot és felvirágzást."[1]

Pár évvel azután, hogy a román irodalom érdeklődése Russo, Alecsandri lelkes szavai és gyűjtő munkássága révén a népköltészet páratlan szépségei iránt felébredt, a Duna -Tisza közén Ács Károly volt az, aki kitűnő fordításaival azt a célt tűzte ki maga elé, hogy a magyar irodalmat megismertesse az addig alig ismert román népköltészettel. Ő tekinthető a román népköltészet első, mondhatni „hivatásszerű" magyar tolmácsolójának és népszerűsítőjének. Ács Károly nagyon sokoldalú volt; költő, műfordító, népköltészeti kutató, nyelvészeti szakíró, szabadságharcos, ügyvéd, országgyűlési képviselő, földbirtokos.

1824. július 14-én született Kisbankházapusztán, Pereg község mellett, Pest megyében. Középbirtokos családból származott. Általános iskolai tanulmányait Ráckevén, a gimnáziumi osztályokat pedig Kunszentmiklóson végezte. Ezután bölcseleti és jogi tanulmányokat folytatott Kecskeméten. Tanulmányai során mindenhol magára vonta a figyelmet tehetségével, szorgalmával és jó magaviseletével. Így elnyerte nemcsak tanítóinak, hanem tanuló társainak szeretetét és bizalmát. Ekképpen történhetett, hogy tanulótársai közül majdnem a legfiatalabb létére, 1841-ben Kecskeméten megválasztották az ott alakult iskolai képzőtársulat jegyzőjévé, 1842-ben pedig ugyanannak elnökévé és emellett a működvelő társulat pénztárnokává.

Kecskeméten diáktársa és barátja volt Ács Károlynak Jókai Mór, aki portrét készített róla. „Itt lett belőlem ember és különösen itt lett belőlem magyar író ...", vallja Kecskemétről Jókai, aki sok kellemes órát töltött itt Ács, Petőfi, Muraközy stb. társaságában. Ács első versírási kísérletei is erre az időszakra vezethetők vissza.

Mivel tanárai az oktatás iránt nagy előszeretetet fedeztek fel benne, felkérték Ács Károlyt a Pest megye gyámsága alatt álló gróf Beleznay család egyik gyermekének nevelésére. Erről azonban másfél év múlva lemondott. Ekkor felkérték a francia nyelv nyilvános oktatására és megbízták az iskolai énekkar számára a különböző alkalmakra szükséges énekek elkészítésével. Az általa írt, csupán 12 díszpéldányban kinyomtatott üdvözlő versekkel nyitották meg Kecskeméten a könyvnyomdát. Ács kezdeményezésére és közreműködésével jött létre az iskolai lapolvasó egylet, melynek helyisége felszerelésével szintén őt bízták meg. E célból több alkalommal Pestre is felutazott, ahol megismerkedett Bajzával, aki a költészeti pályára buzdította őt. Két éven keresztül egyik szerkesztője volt a Calliope című iskolai hetilapnak, melynek hasábjain megjelent két verse, a Ne lopj és a Mátkaleány, 1842-ben a tekintélyes Athenaeumban is megjelent.

Kecskemétnél maradva, felmerült Petőfi, Jókai és Ács közös kötetének kiadási terve, azonban ha volt is ilyen terv, valószínű csak terv maradt. Talán a cenzor közbelépése miatt. Petőfi Kecskemétről írt leveleiben /Bajzának, Szeberényinek/ nem említi, Jókai tollából pedig a következőkről értesülünk: „leírtuk Petőfi betiltott költeményeit sok példányban, úgy osztattak ki azok a közönség között". Megjegyzendő e versek közül egy sem került elő, mint ahogy az Ács Károly által szerkesztett kéziratos diáklapnak, a Calliopénak egyetlen példánya sem.

Az 1843-ban befejezett jogakadémiai tanulmányok után, Ács ellátogatott a pozsonyi Országgyűlésbe. 1844-ben joggyakornok lett Pesten. A magán- és váltójogi eljárásokban szerzett gyakorlatot és 1845-ben letette az ügyvédi vizsgát. Ezt megelőzően, 1845. május 6-án a Pest megyei tisztújítás alkalmával a pilisi járás tb. esküdtjének választották meg. 1848. május 8-án első szolgabíró lett Vácon. A szabadságharc kitörése után, 1849 januárjában az előretörő császári csapatok elől Kalocsára menekült. Főként Kalocsán és Kecelen tartózkodott. 1849. február 11-én a Solt Járási Választmány igazgatási bizottmány elnökeként népgyűlést tartott és részt vett az ú.n. mozgó nemzetőrség megszervezésében. A mozgó nemzetőrség február 28-án Foktőnél három ágyú 28 lövésével visszafordulásra kényszerített egy Bajára tartó császári hajót. Március közepén a Sárközi mozgó nemzetőrség létszáma 2-3000 fő volt, közöttük a kalocsai kispapok Bende József teológiai tanár vezetésével. A választmány feloszlatása után, 1849. március 12-én Ács Károlyt megválasztották Pest vármegyei főjegyzővé, majd május 14-én a pilisi járás főszolgabírójává. Május 17-én, 18-án és július 4-én kiáltványokat bocsátott ki az újoncok szolgáltatását és a magyar jegyeknek teljes értékben való elfogadását illetőleg. A szabadságharc bukása után tíz hónapig bujdosott, külföldre akart menekülni, de elfogták és Pestre vitték. 1852. május 5-én kötél általi halálra ítélték, amit kegyelemből hatévi várfogságra váltóztattak. Fogsága idején, amit Josefstadtban töltött, nyelvtanulással foglalkozott. Többek között elsajátította a török és a román nyelvet. Ács Károly nagyon jó nyelvérzékkel rendelkezett. Két-három hónap alatt megtanult egy nyelvet. 13 nyelvet tudott. Szabadulása után Pesten, Seltenreichné leánynevelő intézetében a magyar nyelv és irodalom tanára lett. Nyolc éven át működött tanárként és ez idő alatt több írását közzétette a Kis Pajtások című füzetekben és az Ifjúság lapjában.

Szép életének egyik gyakorlati oldala, hogy ő volt a magyar biztosítási rendszer egyik leglelkesebb képviselője. A biztosítási eszme népszerűsítésére egy népies költeményt is írt, /Biztosítsd javaidat, Arad, 1862/, amelyről Pákh Albert, a költő jó barátja, a Politikai Újdonságok című lap egyik számában a következőket írja: „Vajha az iskolákban a tanítók könyv nélkül megtanultatnák a gyermekekkel". E kívánság teljesítése érdekében Ács versét három román népballada fordítással együtt kiadta és 1000 példányt ingyen a néptanítók rendelkezésére bocsátott elnézést kérve tőlük, hogy „heterogén tárgyakat" vegyített össze a füzetben. E ténykedésével Ács kettős célt akart elérni: egyrészt anyagi alapot teremteni a fordítások megjelentetésére, másrészt széles körben elterjeszteni őket. A tanítókhoz eljuttatott ezer példány végül elérte a fordító célját, a román népballadák gondos tolmácsolásával érdeklődést keltett a román népköltészet iránt. Ács később különböző biztosítási társaságoknál lett vezető tisztségviselő.

Így 1857-ben az első magyar általános biztosító társaság igazgatósági jegyzője, majd a Pannonia biztosító társaság titkára.

Ács Károlyt egyéb dolgok is foglalkoztatták. Így a soroksári Duna-ágon létrehozandó gőzhajózás már 1861-ben felkeltette érdeklődését és végül 1863-ban ő is közreműködött annak megvalósításában.

Két ízben, 1861-ben és 1865-ben a szentendrei választókerületben országgyűlési képviselővé választották.

Az 1880-as évek végén a közélettől visszavonultan, ráckevei birtokán élt. 1894. március 1-én halt meg Budapesten. Végrendeletében vagyona egy részét Ráckeve községre hagyta egy gazdasági iskola létesítése céljából, a Magyar Tudományos Akadémiára pedig 18 ezer koronát hagyott. Hagyatékából meg is épült a ráckevei Ady Endre Gimnázium elődje, a mezőgazdasági iskola.

1857-ben barátja és egykori tanulótársával, Jókaival karöltve, Ács Károly „a hazában lakó nemzetiségeknek a magyarral testvéresítését, egyszersmind azok irodalmának megismertetését tűzvén ki célul, e tekintetből az irodalom terére lépett,"[2] *és több hazai lapban a szerb és a román népköltészetet, nyelvet és irodalmat értekezések és fordítások formájában bemutatta az olvasóközönségnek. Hogy ez irányú tevékenységével milyen nagy sikereket ért el, arról tanúskodnak az 1858-as és 1859-es években megjelent szerb és román méltatások, amelyek a magyar lapokban is napvilágot láttak. Itt megemlítendő Boerescu, akkori román igazságügyi miniszternek hozzá intézett, a magyar lapokban is megjelent levele.*

Ács Károly költeményei, cikkei a következő folyóiratokban jelentek meg: Athenaeum /1842/, Vasárnapi Újság /1856, 1859/, Magyar Sajtó /1857/, Szépirodalmi Közlöny /1858/, Kalauz /1858/, Nővilág /1857-1858/, Napkelet /1860/, Hon /1865/, Igazmondó /1871/. Kiemelném A román népköltészet című cikket, amely a Magyar Sajtóban jelent meg. Ebben kitér a román irodalom fejlődését gátló társadalmi viszonyokra, sokoldalú tájékozottságáról tanúbizonyosságot téve: „Mai napig is a vagyonos osztály és értelmiség képzésére hivatott előkelő családoknál majdnem általában, a francia nyelv és műveltség bitorolja a nemzetinek tiszteletes előjogait, s csak nehezen enged helyet a sokáig háttérbe szorítottnak. S innen könnyen megfejthető, miért nem igen tudott a világ napjainkig a dunai fejedelemségekről és románokról; s miért nem volt képzete azon vidékeken felserdülendő nemzeti irodalomról. Ellenben az most már valóban, mégpedig meglepő alakban feszülendő félben van, küzdvén a kezdetnek mindazon nehézségeivel, miken a mívelt irodalmú nemzetek színvonalán álló bármely

népnek át kellett esnie."[3] Utal arra, hogy miért irányult érdeklődése a népköltészet felé: „A népköltészet a néppel együtt születik; eredete tehát a rendszeres irodalom létesülését mindenütt jóval megelőzi, s benne nem az egyén, hanem a nemzet egyetemes érzelmei, fölfogása nyilatkozván, valamely nép irodalma jellemének ismertetésénél – úgy hiszem – leghelyesebben járunk el, ha annak régibb idők szellemében gyökerező dalait, balladáit, legendáit stb. megelőzőleg közöljük, hogy így az olvasó fokonként vezéreltessék azon álláspontra, melyet az illető nép az irodalom egyenjogú világában jelenleg elfoglal."[4] Szól arról, hogy Kotzbue román népköltési gyűjteseit használja fel, de tud arról, hogy Vasile Alecsandri szánta rá magát arra a munkára, hogy azon dalokat, balladákat, melyek a román nép szájában élnek, összegyűjtse. Ezután bemutat egy román dalt, amit a gyűjtő Târgovişte mellett egy hídnál egy koldustól hallott és annak magyar fordítását, majd ír arról, hogy a román népköltészetben gyakran találkozunk Jupiter, Merkur és Venus római istenekkel s nem ritkán mint szentekkel. A román népköltészetben a sas ritkán vagy soha, a sólyom pedig annál gyakrabban fordul elő. Ugyanebben a cikkében, Ács Károly elmélyült tanulmányozáson alapuló fejtegetést folytat a román balladák és népdalok zöld falevél motívumáról. A „zöld levél" – mint írja – a román legbenső valójából ered. Az előszeretet minden iránt, ami zöldellik és virul, átment a népdalba. A falevél, melyet zenész, énekmondó megszólít, jellemzi a tárgyat, amit megénekelni akar. Ha hősről van szó, ott áll fölül a tölgyfalevél; a rózsa és a viola levelek szerelmi történetet sejtetnek; a fenyő „zöld levele", melynek éppen semmi levelei sincsenek, halálesetet vagy egyéb valami borzasztót ígér. A népköltészeti darabok ismeretlen szerzőktől származnak és meglehetősen régiek. Közöttük és az első költői kísérletek között több mint egy évszázad van.

Kiválóan sikerült fordításai közül Ács Károly egy füzetet, könyvecskét is kiadott. Itt említendő a Virágok a román népköltészet mezejéről című, 1858-ban napvilágot látott kötete, mely az első magyar vállalkozás a román népköltészet bemutatására. Az előszóban a következőket olvashatjuk: „...A román népnek költészeti termékeit tartja kezében az olvasó; népéit, melynek millióival évezredes történeti kapocs fűz bennünket össze; népéit, melynek millióival úgyszólván egy házfödél alatt lakunk; népéit, melynek erkölcsi és szellemi életét eddigelé oly kevéssé ismertük, oly kevéssé méltányoltuk... Alig van érdekesebb valami, mint e nép jellemének tanulmányozása dalai körében, mert azok természete minden hajlamát, géniusza minden sugarát hűn tükrözik. Megbecsülhetetlen kincstárai azok a gyöngéd érzelmeknek, a föllengző eszméknek, a történelmi ismereteknek, a babonás véletleneknek, a régi szokásoknak, legfőképp az eredeti szépségeknek, s valóban méltók arra, hogy a román nemzet dicsőségének örök címeül világ elejébe hozassanak."[5]

A nagy gonddal és alapos jegyzetekkel ellátott kötet néhány népballada- és népdalfordítást tartalmaz azokból a tolmácsolásokból, amelyeket Ács Károly korábban már különféle folyóiratokban közölt. Valamennyi legenda, ballada és dal, mely kis könyvében szerepel, évszázadokon keresztül nemzedékről nemzedékre szállva, tovább él. Szerzője egyiknek sem ismert. *„A nép teremtette azokat, mely ihletéseit papírra nem tevé azért, mert még sem írni, sem olvasni nem tud. És e nép megérdemli, hogy Aleksandri Vazulnak igazat adjunk, midőn így szól: a román született költő. Fellengző képzelem s érzékeny szívvel áldva meg a természettől, lelke minden titkát kellemes dallamok s rögtönzött költeményekbe önti ki."*[6]

Ács azokat a darabokat vette be gyűjteményébe, amelyek tartalmukkal és művészi értékükkel érdeklődésre tartanak számot a magyar olvasóközönség körében. Kötetében a következő legendák szerepelnek: Marioara Florioara, valamint Negru vajda és Manoli, a balladák közül pedig: A román Gruje-Grozován, Az átok, Brankovanu Konstantin, Alimos Tamás, István vajda, A szellem és Kodrán. A dalok címét nem adja meg, csak római számmal jelöli azokat a könyv fejezeteinek megfelelően /X, XI, XII. XIII/. Ács Károly érdeme, hogy a balladák után közli az Alecsandri-kötet bőséges jegyzeteit, sőt esetenként meg is toldja azokat, a maga történelmi és néprajzi tanulmányai alapján, magyarázatokkal szolgálva a magyar olvasó számára. Így például A román Gruje-Grozován című balladánál kitér Nicolae Bălcescu adataira a Magazinul istoric pentru Dacia című kiadványból és az ott közzétett oklevelekre, annak igazolására, hogy miként váltak a törököktől fosztogatott és a földesuraktól kizsarolt román jobbágyok szegény legényekké: „A személyrabság eltörlése után is szintoly kevéssé volt biztosítva a paraszt a zsarolástól, hogy a zsiványcsinek nem szűntek. 1755-ben például a „dáciai történelmi tár" közleménye szerint tízezerre ment azon parasztok száma, kik az ekét odahagyták és fütykössel kezökben keresték kenyeröket."- írja Ács. A lefordított balladák és dalok túlnyomó többségében a román nép hazaszeretetét és a török vagy tatár elnyomók elleni szabadságharcokban tanúsított hősiességét ismerhetjük meg. E balladák hősei a török iga ellen vívott függetlenségi harcok hősei: Ştefan cel Mare /Purcsel dombja/, a hazájáért saját magát és fiait is feláldozni kész Constantin Brâncoveanu /Brankovanu Konstantin/, a szegénylegényből lett törekvő hős Codran és a többi.

Ács Károly fordításai elsősorban irodalomtörténeti értékűek, de művészi értékek is felcsillannak bennük. Az alábbiakban bemutatnám a Szellem címűt:

Mogyorófa zöld levele!
Mircsa ballag a hegyekre
S egy lány jő szembe vele,
Korsócskát hoz a kezében
Forrásvizzel telve szépen:
„Lányka, hadd igyam csak, állj meg".
- Nem, nem, bátya, eressz, kérlek,
Mert a kedvesemtől félek.-
„Ne félj, lánykám, semmit tőle,
Ha azért haragba jőne,
A baltámmal földre verném
És a földbe betemetném."
- Menj a völgybe, a forrásnál
Vizzel telve egy korsó áll,
Én merítém meg kezemmel,
Szállj le és a szomjad verd el.
De belefújj s vess keresztet,
Mert vizében szellem lehet,
Megbüvölheté azóta
Az átkozott vénanyóka.

Mircsa a lánynak köszönve,
A forráshoz ment a völgybe
S meglelé a korsót telve;
Ámde keresztet nem vete
S nem fújt bele a korsóba,
Hanem mohón fölhajtotta,
És az első hörpentésre
A lány után vágyat érze,
Amint másodszor hörpentett,
Megborzadt és jéghideg lett,
A harmadik hörpentésre
A forrásnál halva dőlt le.
Szellem volt a vizben menjen
A pokolba az a szellem!

A fordítások értékét növeli az a körülmény, hogy a költő eredetiből ültette át azokat magyarra. E fordítások ugyanakkor, mint Dávid Gyula helyesen rámutat, jórészt magukon hordozzák a XIX. század első felének verselési fogyatékosságait,[7] ugyanakkor már érezni rajtuk Petőfi és Arany népiességének megtermékenyítő hatását. A balladák fordításánál Ács arra törekedett, hogy felidézze a magyar népballadák hangulatát, de ugyanakkor ne távolodjon el az eredetiek szövegétől, formai sajátosságától. Ezzel magyarázható, hogy a balladafordítások művészi értéke megőrződött és manapság is élvezettel olvashatók. Csak helyenként találkozunk régies, elavult kifejezésekkel. Példaként a Kodrán /Codreanul/ című balladából idézek:

Domnule, măria ta,
Jur pe Maica Precista!
Eu creştini n-am omorât-
Vreun creştin de-l întâlneam
Averile-i împărţeam,
Cu doi cai de-l apucam,
Unu-i dam, unu-i luam,
Mâna-n pungă de-i băgam,
Jumătate-o deşertam.
Unde vedeam săracul,
Îmi ascundeam baltagul
Şi-n chimir mâna băgam
Şi de cheltuială-i dam.
Iar unde zăream turcul
Mult îmi ardea sufletul
Pân ce-i retezam capul.

Uram, nagy uram, fejedelöm,
Szűz Máriára esküszöm,
Hogy egy keresztényt sem öltem,
Mióta betyár lettem.
Ha keresztényre akadtam,
A vagyonát megosztottam;
Ha két lovával találtam,
Egyiket neki meghagytam;
Ha foglyommá lett tíz level /leivel/
Tőle csak ötöt vettem el;
Ha valahol szegényt láttam,
A baltámat félre dugtam,
Tüszőmbe tettem kezemet
S útjára adtam költséget.
De ha törököt láttam meg...
Belsőmben felforrt a méreg-
Fej nélkül maradt a féreg.

Ács tudatosan kereste a kapcsolatot román írókkal. Mint egyik balladafordításának lábjegyzete is elárulja, baráti viszonyban volt Atanasie Marienescuval, az erdélyi román népköltészet első gyűjtőjével, akinek 1859-ben megjelent népköltési gyűjteményéből le is fordított egy darabot, az Ileana Braileanát. Mint a fentiekből is kiderül, tanulmányozta Vasile Alecsandri népdalgyűjtő munkásságát is. Fordításai főként az ő gyűjtéséből származnak. Később az egész román

költészetből fordítás-antológiát állított össze, melyet 1865-ben eljuttatott Koós Ferenc bukaresti református lelkész barátjához, „összes románból fordított költeményeit három díszes kötetben elküldötte volt hozzám, hogy adjam át Kuza Vodának. El is vittem azonnal a Kotrocsény-zárdába, ahol Kuza nyaralni szokott. E költemények Bolintineanu román költőhöz kerültek."[8] A költő megbetegedésekor /Bolintineanu bekerült a Pantelimon kórházba/ a kéziratnak nyoma veszett. Ács Károly román költészeti fordításaira utal egyébként Román népköltészet című cikkének utolsó előtti mondata: „Kostaki Konaki költeményei az egyetlenek azon időkből, melyek nyomtatásban megjelentek. Majd közlendünk belőlük példányul az akkori ízlésnek."[9]

Ács Károly balladagyűjteményét a későbbiekben a román népköltészet ismertetései, méltatásai és főként magyar fordításai, hosszabb-rövidebb időközökben, megszakítás nélkül követik. Még egy év sem telik el és Zilahy Károly a szilágysági románokról szóló cikkében a következőket írja: „Népdalaikban, melyek kedélyüket, nemzeti életüket és történetüket egészen visszatükrözik, sok szépség és igaz érzés található, s idevéve azon tűnődő, örökké szomorú melódiát, melynek lágy zengésében egy ezred története szól, ezeknél valami megragadóbbat gondolni nem-igen lehet... A román népköltészetet népismereti tekintetből és saját irodalmunk érdekében mentől nagyobb figyelemre méltatnunk, szükséges."[10] Mailand Oszkár pedig „a román nép leányának lelki világáról" szólva így vélekedik: „Bájos kis világ ez: a parasztnő hamisítatlan lelkének világa, mely madárdal-, erdőzúgás-, szellősúgással van tele, s valami kimondhatatlan sejtelmes gyöngédséggel, mely virágillatot lehel s harmat üdeségével hat a lelkére."[11] Kádár Imre kis balladás-kötete mellett, Bartók Béla az, aki igen korán hozzákezd a román népdalok /s így természetesen a szövegek/ gyűjtéséhez, tehát a román népköltészet tudományos feltárásában neki is van része. Román barátokra talál és egyik legnagyobb alkotását, a Cantata profana-t román népballadára írja. Később a kelet-európai népköltészetet bemutató különböző antológiák /Csuka Zoltán, Nagy László, Kiss Károly munkái/ mellett a román népköltészet alkotásai is egyre inkább ismertté válnak. Itt megemlítendők Domokos Sámuel gyűjteménye /Betyárok tűzénél, Budapest, 1959/, valamint azon romániai magyar népköltészeti kiadványok, melyek a román népköltészettel megismertetik az olvasót. Ilyenek Faragó József Legszebb román népballadák /Bukarest, 1960/ és Kihajtott a bükk levele. Román népballadák és népdalok. Szerkesztette V.András János és Domokos János /Budapest, 1961/.

A Kihajtott a bükk levele című kötet célja az, hogy a román népballadák legősibb rétegétől, tündéries-mesés elemeket, motívumokat tartalmazó balladáktól kezdve a lírai dalok különböző műfajain keresztül, a csúfolódó-csujogató rigmusokon

keresztül a román népéletet tükröző alkotásokig lehető teljes képet adjon mind a román népköltészet történetéről, mind pedig műfajairól. Célját sikerült is megvalósítania, mert a könyv a korábbi gyűjteményekhez képest többet, teljesebb képet ad a román népköltészetről, úgy a szakemberek, mint a népköltészet laikus hívei számára. A szakember számára – mint arra Ortutay Gyula is, aki a bevezetőt írta, rámutatott – „tanulságos lehet az a költői hajlékonyság, amellyel a román népköltészet /s ebben más és más módon rokon minden népköltészettel/ a maga motívumait átülteti az egymástól eltérő műfajokba. Ezek a motívumok lehetnek egyszerű formai elemek, költői kezdőképek, formulás hasonlatok, amelyek egyébként felbukkanak a lírai és epikus dalokban, a szokásokhoz kapcsolódó énekekben, de lehetnek tartalmi, nagyobb egységek is."[12] A könyv Bartók Béla, Bajor Andor, Csanádi Imre, Gulyás Pál, Ignácz Rózsa, Illyés Gyula, Jancsik Pál, Jánky Béla, Jékely Zoltán, Kádár Imre, Kányádi Sándor, Kiss Jenő, Majtényi Erik, Salamon Ernő, Szemlér Ferenc, Székely János, Tóth István, Veress Zoltán és Ács Károly fordításait tartalmazza, aki a Dojnák és dalok című fejezetben két balladát fordított, Hej, bárcsak szeretőm volna és Dal . Ez utóbbit az alábbiakban bemutatom:

Jaj, jaj, oda vagyok én,
Kedves Konstantin öcsém!
Rossz a váltóhideg, hajh!
Hozzá még szerelmi baj.
Érzed a láz rohamit,
Mégis szerelem bódít,
Lelked tűzlángra gyújtja,
Mely eszedet elrabolja.
Jaj! A vágy, mi engem bánt,
Végre is a sírba ránt.
Ah! A szerelem emészt föl,
Mint a harmatot virágon
S a tenger fehér tajtékát
Forró napsugár fölszíja.

A hatás és az átvétel sohasem egyoldalú, hanem kölcsönös. A magyar folklórban éppen olyan szép számmal vannak román hatások, mint ahogy a román folklórban is sokféle a magyar átvétel. „A hatás a magyar folklórban nem szegényedést,

hanem gazdagodást eredményezett: nem színtelenné és jellegtelenné, hanem mindenütt, ahol megvalósult, tartalmilag is, formailag is változatossá és különlegessé tette a magyar folklórt."[13]

1858-ban megjelent népköltészeti gyűjteményének megjelenése után, Ács Károly 1871-ben kiadta Még három román népballada, függelékül a Virágok a román népköltészet mezejéről című munkáját, mely a Burcsel dombja, A nap és a hold és Iliana Brailana című balladákat öleli fel, ráadásul pedig, még egy írást bemutat az olvasónak, a már említett Biztosítsd javaidat. E kis füzet egyik lábjegyzete elárulja, mennyire szívügyének tartotta Ács román balladafordításainak kiadását.

A népköltészet szépségei mellett, Ács Károly a gyakorlati élet velejáróiról sem feledkezett meg. 1859-ben nyelvtani és társalgási útmutatót állított össze a magyar, német, olasz, román, cseh, szlovák és szerb nyelvet megismerni óhajtók számára, ezáltal a nyelveket, köztük a románt népszerűsítve. /Magyar, német és szerb beszélgetések otthon és úton, Pest, 1859; Magyar, német és cseh-tót beszélgetések otthon és úton, Pest, 1859; Magyar, német, olasz, román, cseh-tót és szerb beszélgetések otthon és úton, Pest, 1859/. Ezekben megismertet az egyes nyelvek betűivel és azok kimondásával, a szófajokkal, a nyelvi sajátosságokkal, közmondásokkal, egyszerűbb mondatokkal kérdés-felelet, igenlés és tagadás formájában, a társalgáshoz szükséges szókinccsel különböző témakörökből, a levelezésben előforduló megszólításokkal. Köszönetet mond többek között Atanasie Marienescunak, aki – mint írja- a román rész összeállításában segítségére volt.

Ács Károly társalgási könyveinek célszerű és gazdag tartalma általános elismerést váltott ki és úttörőnek tekinthető a maga nemében. Az Olasz Tudományos Akadémia is elismerő levéllel tisztelte meg Ács Károlyt. A Szerb Matica folyóirata, a Letopis a szerb irodalom és népköltészet magyar tolmácsolóit méltatva, Kondor Lajos után Ács Károly nevét emeli ki.

Befejezésül megállapíthatjuk, hogy Ács nagyon sokoldalú ember volt, nagy szeretetnek és elismerésnek örvendett. Lelkesen fáradozott azon, hogy a román nép irodalmát a magyar közönséggel megismertesse, mint azt több méltatója kiemelte. „... Ács Károly tetőtől talpig becsületes, sokoldalúlag képzett, tudományos férfiú, értelmes, tevékeny, szilárd jellemű, következetes és megpróbált hazafi, ki hona és a nép boldogságáért minden áldozatra kész. Ő mint tanár s volt nevelő gyakorlati ismeretekkel bír a nevelés és oktatás terén, s különösen elhanyagolt népnevelésünk felkarolását hathatósan sürgeti, - mint volt bíró és közigazgatási hivatalnok a leglelkiismeretesebb s legemberibb eljárást

tanúsítá, - mint volt országgyűlési képviselő teljesen megfelelt választói bizalmának, - mint igazgatási tisztviselő a biztosító társulatnál szorgalom-, ügyesség- és szakavatottsággal működik,- mint író igen gyakorlatilag hatott a nemzetiségi súrlódások kiegyenlítésére és így a nemzetiségi kérdés szerencsés megoldásának útját tettleg egyengeté, - végre mint emberbarát számos jótettel halmozá el embertársait."[14] – így emlékeztek meg róla barátai.

„Ács életét és munkásságát különösen jelentőssé teszi az egyetemes szellemi élet történetében, az a szeretet és lelkesedés, amellyel a román népköltészet szépségeit bevitte a magyar irodalomba, s még hozzá olyan korban, az abszolutizmus sötét napjaiban, mikor a politikai emlékek nagyon kedvezőtlen levegőt terjesztettek a szellemi közeledés számára."- írta róla Bitay Árpád.[15]

Ács Károly „alkotása maradandó, hisz ő tette meg az első határozott és céltudatos lépéseket azon az úton – a román-magyar irodalmi kapcsolatok kiépítésének útján – melyre, nyomában, oly sokan léptek."- *jegyezte meg Dávid Gyula[16], és végül Domokos Sámuelt idézném, aki eképpen méltatta Ács Károlyt:* „román fordítói munkássága nagyon is „korszerű dolog", haladó cselekedet volt, mégpedig Bălcescu és Kossuth testvéri kézfogásának szellemében."[17]

Ács úttörő jellegű népköltészeti gyűjteménye után, 1877-ben megjelent a Román népdalok című gyűjtemény a Kisfaludy Társaság révén, Iosif Vulcan szerkesztésében.

Jegyzetek

1. Dózsa Dániel: Levél a románokhoz. Ellenőr, Kolozsvár, 1848. szeptember 5.
2. Ács Károly rövid életrajza. Összeállították barátai, Pest, 1865, p. 6.
3. Magyar Sajtó, 1857. szeptember 9., 213 sz.
4. U.o.
5. Ács Károly: Virágok a román népköltészet mezejéről, Pest, 1858, p. III., IV.
6. U.o.
7. *Dávid Gyula:* A román népköltészet első magyar fordítója, Ács Károly
8. /1824-1894/, Utunk, 1954. április 23., 17 sz.
9. Koós Ferenc: Életem és emlékeim 1828-1890, II. kötet, Brassó, 1890, p.109.
10. Magyar Sajtó, 1857. szeptember 9., 213 sz.
11. Zilahy Károly: Szilágysági románok, Vasárnapi Újság, Pest, 1859, 150.
12. *Mailand Oszkár:* A román néphit és népköltészet jellemző vonásai. *A Kisfa-*

13. ludy Társaság Évlapjai, Új folyam, 32. k. 1897-98, Budapest, 1900. 127.
14. Kihajtott a bükk levele. Román népballadák és népdalok. *Szerkesztette V.András*
15. János és Domokos János, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1961, p. 7.
16. *Faragó József:* Népköltészeti kapcsolataink kutatásáért, *Korunk, 1959, p.1309*
17. Ács Károly rövid életrajza. Összeállították barátai, Pest, 1865, p. 8.
18. Bitay Árpád: Ács Károly /1824-1894/, Cultura, Cluj, 1924, 3 sz., p. 268.
19. *Dávid Gyula:* A román népköltészet első magyar fordítója, Ács Károly
20. /1834-1894/, Utunk, 1954. április 23., 17 sz.
21. Domokos Sámuel: Százéves gyűjtemény, Előre, Bukarest, 1958. december 14-i szám.

MIHAELA BUCIN

UNGURENII DIN PUSTINIŞ – UN FILM DESPRE EXODUL ROMÂNILOR DIN UNGARIA ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Scrierea de faţă este un pandant la filmul documentar *Ungurenii* realizat de Ştefan Crâsta de la Redacţia în limba română a Studioului MTV din Seghedin şi foloseşte întregistrările făcute cu ocazia prospecţiei făcute în vederea filmărilor, în luna martie 2008. Tema centrală este analiza reconstucţiei identităţii unui grup şi a deconstrucţiei naraţiunilor de istorie orală (ca texte) prin care îşi exprimă identitatea grupului respectiv.

Firul factic al acestui demers (filmic şi literar, dacă vreţi) este acesta: în 1937, un grup de aproximativ 50 de persoane, (numai români) părăsesc localitatea Cenadul Unguresc pentru a se stabili în România, în localitatea Pustiniş, la o depărtare de circa 100 de km. Originea comună, condiţiile noi de viaţă, aspiraţiile economice şi sociale, implicaţiile ulterioare ale politicului duc la formarea unei identităţi de emigraţie (în sensul stabilit termenului de Csepeli György). O dată cu dispersarea grupului şi cu dispariţia din viaţă a membrilor săi iniţiali, legăturile cu localitatea de origine, ca şi identitaea de grup încep să slăbească. În 2008, un grup de specialişti din Ungaria (în primul rând jurnalişti), descind în Pustiniş pentru a reface istoria grupului plecat în 1937. Dintre migranţii primari, mai trăiesc trei persoane, au în jur de 80 de ani. A doua şi a treia generaţie cunosc însă povestea înaintaşilor. În urma interesului manifestat de intruşi (adică de noi), ei îşi reconstruiesc identitatea pe care nu au moştenit-o decât parţial.

Sociograful maghiar Féja Géza scria în lucrarea sa Viharsarok – Ungherul viforului, apărută în 1937: „Muncitorii agricoli români migraează înapoi, în Ardeal, în grupuri considerabile, în ultima vreme au plecat 104 familii. Aici nu mai e pământ şi pentru ei, în schimb statul român se preocupă ca cele câteva mii de români din Ungaria să nu se piardă în marea proletariatului agrar ungar."Afirmaţia sa se referă la situaţia din localitatea Kétgyháza /Chitighaz. Exodul românilor rămaşi în Ungaria după trasarea graniţelor stabilite la Trianon a scăpat în general din vedere istoricilor şi cum practic, documente şi evidenţe despre acest fenomen nu există, destul de anevoios se mai poate reface astăzi firul evenimentelor. In această primăvară am încercat, împreună cu redactorii studioului emisiunilor româneşti al Televiziunii Maghiare, să reconstituim exodul a 15 familii de români

din Cenadul Unguresc, care s-au mutat în România chiar în anul apariţiei cărţii din care vă citam: 1937.

Pe cele două maluri ale Mureşului, nu departe de locul în care râul se varsă în Tisa, au existat odinioară mai multe localităţi cu numele Cenad. Nu numai structurile demografice ale zonei au variat în timp, ci şi toponimele. Cenadul Unguresc, Magyarcsanad, se află la 8 km de Nădlac, punctul de frontieră al României cu Ungaria. Localitatea e situată pe malul drept, malul unguresc al Mureşului, pe porţiunea în care acesta este graniţă între cele două ţări, în timp ce pe malul românesc al râului se află tot o localitate cu numele Cenad. În memoria românilor din Cenadul Unguresc trăieşte convingerea că românii de aici se trag din Cenadul de dincolo de Mureş, pe care l-au părăsit fiind situat în zonă inundabilă. Acest lucru se întâmpla desigur, pe când râul Mureş era doar o graniţă geografică, nu şi una statală, şi astfel se explică şi denumirea de Cenadul Mic, pe care satul din Ungaria a purtat-o până în 1810. Calificativul de Unguresc, cu care Cenadul Mic este denumit oficial de la începutul secolului al 19-lea nu se referă la compoziţia etnică a localităţii ci la faptul că localitatea grănicerească ce ţinea direct de curtea de la Viena este cedată administraţiei maghiare.

Cenadul de pe malul stâng, azi malul românesc al Mureşului era numit în documentele medievale timpurii „Urbs Morisena", şi s-a înfiripat în jurul mânăstirii de călugări răsăriteni „Sf.Ioan Botezatorul", atestată aici încă din 1002, sub căpetenia Achtum/Ajtony, şi desfiinţată după 1028 de regele maghiar Ştefan cel Sfânt pentru a fi înlocuită cu o mănastire benedictină. Tot sub Ştefan cel Sfânt zona cetăţii Morisena a lui Achtum primeşte numele de Csanád, hipocoristic al numelui maghiar Csana, un conducător de oşti al regelui Ştefan. Numele nou, maghiar al cetăţii Morisena îl va purta apoi secole întregul comitat bănăţean Cenad / Csanad Varmegye.

În anul 1781, Cenadul de pe malul stâng al Mureşului se divizează în Cenadul Sârbesc şi Cenadul German. Începând cu anul 1858, cele două comune se reunesc, revenind la vechea denumire, Cenad, ca apoi, în anul 1911, să se împartă din nou în două localităţi cu noi denumiri din care sunt excluse etnonimele: Cenadul Sârbesc este denumit acum Cenadul Mare, iar Cenadul German este cunoscut sub numele de Cenadul Vechi. După Primul Război Mondial satele se reunesc din nou sub denumirea de Cenad, pe care o poartă până astăzi.

Zona Cenadurilor de pe ambele maluri ale Mureşului a fost eliberată de sub ocupaţie turcească în 1686. Din 1698, Consiliul aulic de război de la Viena a colonizat pe malurile Mureşului familii ale sârbilor refugiaţi din calea turcilor pe

teritoriul Ungariei, sub conducerea patriarhului Arsenie Cernoievici. Sârbii din Cenad au îndeplinit serviciu grăniceresc şi s-au bucurat de o serie de drepturi (ca proprietăţi de pământ şi scutire de impozite), până în 1750, când împărăteasa Maria Tereza desfiinţează sectoarele grănicereşti. Speriaţi de iobăgie, în mare parte sârbii părăsesc Cenadul Mic şi emigrează în Rusia. După exodul masiv al sârbilor, au fost colonizaţi în Cenadul Mic români şi maghiari. În 1756, românii alcătuiesc majoritatea locuitorilor din Cenadul Unguresc. În 1757, în Cenadul Mic sunt menţionaţi ca proprietari de pământ 35 de români. În 1762, structura etnică a satului de schimbă: familiile maghiare se separă de cenădeni, şi alcătuiesc o localitate separată, Apátfalva. În 1793, întregul sat, alcătuit în majoritate din români şi din sârbii care nu au plecat, îşi mută vatra spre nord, pe un loc mai înalt, pentru a se feri din calea apelor albiei mereu schimbătoare a Mureşului. Aici rămâne până în ziua de azi. Primele date despre viaţa spirituală a cenădenilor ortodocşi, români şi sârbi, sunt din 1767, an în care sunt consemnaţi în localitate doi preoţi ortodocşi: Adam Hidişan, preot român şi Ioan Lăcătuş. preot sârb. În 1774 e menţionată existenţa unei biserici ortodoxe comună pentru sârbi şi români, în vechea vatră a satului, biserică despre care se specifică faptul că e foarte veche, cu pereţii din pământ şi în care abia dacă încăpeau o sută de persoane. În aceste bisericii mixte, serviciul divin urma un protocol tradiţional, menţinut până la despărţirea celor două biserici: într-o duminică slujba era condusă de preotul român, în cealaltă servea cel sârb. Ecteniile se rostreau de fiecare dată în ambele limbi, răspunsurile erau date alternativ de cântareţii români şi sârbi, aflaţi în strane separate.

După ce localitatea se mută mai sus din zona inundabilă a Mureşului, ortodocşii îşi construiesc o nouă biserică, în 1808. În jurul anului 1840 românii ajung în majoritate netă faţă de sârbi, ridică pretenţii în ceea ce priveşte biserica şi şcoala confesională, încep discuţii şi certuri care durează mai mulţi ani. Buna tradiţie a slujbelor comune şi bilingve se întrerupe. Credincioşii se separă strict în interiorul bisericii, se taie chiar încă o uşă prin care intrau şi ieşeau numai credincioşii sârbi (locul ei, deşi a fost rezidită, se vede şi azi). Cum încă din 1776 în oraşul apropiat Cenadului Unguresc, Macău, se înfiinţase o parohie greco-catolică, la care fuseseră trecuţi şi ortodocşii din acest oraş, ca urmare a certurilor dintre credincioşi, o parte importantă a românilor ortodocşi din Cenad, au trecut la greco-catolicism, în frunte cu preotul Steva Drăgan. E vorba de 75 de familii, 390 de persoane. Însă după izbucnirea revoluţiei maghiare, în 4 aprilie 1848, preotul greco-catorlic a fost alungat din localitate şi cenădenii s-au reîntors la ortodoxie.

În urma reînfiinţării Mitropoliei Ardealului (1864) şi a desprinderii Bisericii Ortodoxe Române de sub tutela Mitropoliei din Karlowitz, disensiunile religioase din cadrul

comunităților româno-sârbe se aplanează. Comunitatea românească din Cenad, din 1866 până în 1878, îi despăgubeşte cu o sumă de bani pe sârbi, iar aceştia şi-au ridicat o nouă biserică, în timp ce biserica veche le-a rămas până azi, românilor.

Pe parcursul secolului al 19-lea, ostilitatea dintre români şi sârbi, propagată în primul rând prin preoți, s-a făcut simțită la nivelul vieții sociale a localității, reflectându-se în scăderea numărului căsătoriilor mixte, mai ales în cazul femeilor, care – prin tradiție – adoptă religia soțului, obligatorie apoi şi pentru botezul copiilor din familie.

Comunitatea românească din Cenad intră în secolul al 20-lea cu o conştiință identitară, etnică şi confesională puternică, susținută în primul rând de starea materială bună şi foarte bună a familiilor românești de aici. După 1920, populația satului scade treptat, un număr mare de locuitori români se mută în sate aflate de cealaltă parte a graniței: la Şeitin, la Iratoş şi, în ultimul val, la Pustiniş. Motivul declarat al trecerii în România este totdeauna acelaşi: dorința de a cumpăra pământ. Căci, după 1920 e pus în vânzare pământul proprietarilor unguri, rămas în Câmpia Aradului şi Banat, iar vestea prețurilor mici îi încântă pe mulți din Ungaria, de menționat că nu numai pe români. Motive legate de o eventuală discriminare etnică, de reținerile în fața orientărilor politice ungare, nu sunt invocate sau sunt prezentate disimulat şi confuz. Suntem în Ungaria anului 1937, guvernată de Horthy Miklos, la un an după moartea prim-ministrului Gömbös Gyula. Despre valul de români care au părăsit Cenadul Unguresc în 1937 am auzit prima dată în anul 2000, de la Văsălie Mărienuț, un cenădean născut în 1931, şi azi mândru proprietar a 150 de hectare de pământ. Dragostea şi setea de pământ a cenădenilor i-a împins să se despartă de satul natal pentru a face avere în locuri străine. Totuşi, localitățile din România în care s-au mutat familiile din Cenad nu sunt mai departe de o rază de o sută de km, dar nimeni nu bănuia că granița, care în anii 1930 părea încă o formalitate, va deveni un mijloc de separare strictă şi severă pentru decenii la rând.

Un alt român din Cenad, Ioachim Hidişan, bace Atea, (n. 1920), mi-a povestit şi el în primele luni ale anului 2001 despre cei peste 50 de consăteni care au părăsit satul Cenadul Mic în 1937. Faptul că el însuşi părăseşte satul si s-a mutat la bătrânețe lângă fiu, la Seghedin, îl face să-i caute în memorie pe toți românii cenădenii răspândiți în lume şi să le scrie numele într-un caiet mare cât un registru de la evidența populației. A început cu cele 15 familii care au părăsit Ungaria pentru pământul românesc de la Pustinici. *„Fă bine şi-i scrie!"* mi-a spus, neavând încredere în reportofon. Şi după mi-a dictat numele, porecla şi numele copiilor din aceste „triburi pierdute", a părut cumva împăcat. Trăiau în sat, în deceniul al treilea al secolului trecut, 2672 de locuitori, mai mult de jumătate fiind români şi sârbi. Majoritatea pământului era în mâna proprietarilor români. Cei care aveau pământ mai puțin şi agonisiseră ceva bani, au plecat în Banatul românesc, în satul

Pustiniş, la nici 80 de km de Cenad, unde statul român le-a asigurat pământ roditor ieftin, din moşiile foştilor proprietari maghiari. Permiteţi-mi să vă redau cuvintele lui bace Atea Hidişan din Cenad, care spunea despre ultimul exod al românilor din Cenadul Mic: Puţâni rămâni este amu la Cenad. Având vreme, dă multe ori cu femeia vorbim că pă dă-lături, inde noi am şezut, câţi rămâni or şezut! Ş-amu, mă rog, numa Niţă Ardelean şede, câtu-i satu dă lung... În o mie nouă sute trizăci şi şapte, cinsprece familii dă rămân or plecat la Rămânia, la Pustinici. Mă rog, care-or avut aice o ţâr' dă pământ, ş-or fost în stare mai bună, ăştia tăţ s-or dus la Pustinici, c-acolo ceva spăhie, a lu ceva grof o fost, ş-acee s-o-mpărţât. Şi ei or cumpărat pământ acolo. Poate că şi eu meream, c-am fost slug-atunci la unu, Ghiorghe Dehelean, numa tata nu m-o lăsat. Ş-or umblat rău, săracii! Că la fo câţva ani or fost ape mari, şi inde ei or cumpărat pământu-cela, o fost aşa, on loc mai jos, şi i-o luat apa. Şi cât îi Rămânia, tăţi s-or împroşcat, ca făina orbului! Nu mai ştim dă ei care pă inde-i. Da pă tăţ îi ştiu să-i spui pă nume, care s-or dus în o mie nouă sute trizăci şi şapte, la Pustinici. *Boghirca, aşa i-o spus: Musca! Ghiorghe Otlocan, i-or zâs Biştag, Todor Becan, Bencău. Radoia Rus, i-or zâs Crăciun, acolo or fost doi prunci, unu Sfetuzar ş-unu Ghiţă, Ghiţ-acela o fost popă. O fost Todor Popon, Şoaricili l-or poriclat, ş-acolo or fost doi prunci, Sfetuzar şi Ilia. Atunci, bace Lucu lu Toşici, acolo-or fost vreo şasă prunci. Trăian Rus, Pruscan i-or zâs. Atunci o fost Cristifor Dehelean, Portoloanca, ş-acolo or fost prunci: Văsălie, Maxa, Duşan, Sida, Vidoasava... Atunce o fost unu, Mircea, a lu Lenta i-or spus. Atuncea, Ghiorghe Dehelean, Butucu, no, la-iesta am fost eu slugă. Atuncea o fost bace Todea lu Lisu. Sfetuzar Suci, Cap-dă-viţăl i-or zâs, c-o avut, aşa, on cap mare. O fost acee-a lu Tăiţăl, ş-acolo or fost vreo şasă-şapte prunci. Atunce, Iuăn a lu Tepşi... Ş-atuncea o fost Trăian Suci, Vegheţ i-or spus, ş-acolo or fost doi prunci...*

Cenădenii care şi-au părăsit localitatea natală cu căruţe şi camioane, au trecut podul care unea odinioară malurile Mureşului. La Pustiniş, sat aflat iniţial de pe valea Begăi, transbordat cu anii pe un teren mai înalt din calea apelor, îi aştepta preotul Aurel Dan. Născut în 1900 la Cenad, Aurel Dan a absolvit teologia la Arad, şi-a adus protească de la Pecica şi s-a instalat ca tânăr preot în noua biserică, terminată în 1925, la Pustiniş, în judeţul Bihor, la 47 de km de Timişoara. El este, poate, cel care şi-a îndemnat consătenii să treacă hotarul şi să întemeieze o nouă colectivitate. Preotul Dan i-a înştiinţat probabil pe cenădeni că surorile Jenovay vând pământul Pustinişului, moştenit de la tatăl lor, tot el va fi tratat cu arendaşul Demko Geza, fost notar în Macău, şi cu sotia sa, Demcoane, cum o stiu şi azi pustinişenii. Şi tot preotul Dan a dus în căptuşeala pălăriei banii ungureşti trecuţi peste vamă într-o scobitură făcută în piciorul mesei pentru a-i schimba, la Timişoara, pe bani buni de cumpărat pământ. Cenădenii şi-au făcut întâi sălaşe,

odăi, lângă pământurile cumpărate. Apoi au cumpărat case în sat, mai târziu le-au construit ei înşişi. Nu le-a fost uşor ugurenilor, cum erau numiţi de băştinaşi, să se acomodeze cu noul mediu. Percepuţi ca oameni harnici şi inventivi, erau văzuţi însă şi ca zgârciţi, în cumpătarea lor zilnică, având un singur gând: să cumpere mai mult pământ. Şi când Pustinişul a devenit al lor, când s-a născut prima generaţie de copii, a venit flagelul comunismului. În noaptea de Rusalii, 18 iunie 1951, cele mai înstărite familii din Pustiniş, familiile de chiaburi, au fost deportate în Bărăgan, unde au rămas până în 1956. Din cele 15 familii venite din Cenadul Unguresc, 5 au fost declarate chiaburi şi deportate Nici preotul Dan nu a avut un destin mai bun: a fost condamnat pentru uneltire împotriva sistemului şi a fost închis şapte ani în închisorile comuniste de la la Gherla şi Aiud. În mod tragic, singurul fiu al preotului, Puiuţu, cum era alintat, s-a sinucis în 1949, la 21 de ani. Naraţiunile pe care se construieşte identitatea urmaşilor familiilor plecate din Cenad îl au în centru în primul rând pe eroul descălecător, preotul Dan. Soţia sa a trăit până la mijlocul anilor 1990, fiind în îngrijirea familiei unui nepot de frate al preotului. În casa familiei Dan din Pustiniş sunt păstrate cu smerenie lucrurile dragi preotesei, o cutie cu fotografii de familie, articole de ziar din anii 1940, despre fiul său, Puiuţu, talentat dansator, care la balul de absolvire al liceului Loga, din Timişoara, a prezentat un frumos program coregrafic, scrisoarea de adio a lui Puiuţu, patru pagini scrise în grabă, cu creionul. Povestirea despre motivul siniciderii unicului fiu al preotului Dan este repetată cu minuţiozitate de pustinişeni, ca o lecţie bine învăţată. Preotul dorea ca fiul său să devină popă, preoteasa îl vedea farmacist (în cutia preotesei este şi o înştiinţare de reuşită la examenul la facultatea de farmacie din Bucureşti), Puiu însă dorea să se facă dansator. Pustinişenii îi motivează astfel sinuciderea: în 1949, din cauza condiţiilor politice, Puiuţu şi un prieten al său se hotărăsc să fugă din ţară cu avionul, de la Sibiu. Întocmai cum, cu un deceniu şi jumătate în urmă, tatăl, bunicul, unchiul tânărului Aurel Dan, părăsiseră Cenadul fără să se uite în urmă. La câteva minute după decolare, piloţii au primit de la turnul de control înştiinţarea că se pregăteşte o furtună, şi au întors avionul. Tinerii, crezând că au fost depistaţi, au înghiţit otrava dinainte pregătită pentru caz de urgenţă. Băiatul de 21 de ani a murit pe patul spitalului din Sibiu, în braţele mamei sale îndurerate. Scrisoarea de adio a lui Puiuţu nu e însă pledoaria unui luptător politic, ci mai degrabă a unui artist. Este o scrisoare în care îşi cere iertare pentru o vină misterioasă şi în care le dă părinţilor libertatea să inventeze despre moartea lui nesăbuită orice poveste care să le salveze onoarea. Preotul Dan a creat o legendă demnă de un urmaş al său, om preocupat în primul rând de comunitate, de politică, de dreptate şi de prestigiu social şi etic. Mie personal mi-a fost prezentată numai această poveste romanţată. Însă bărbaţii, după câteva pahare, au mărturisit băieţilor de la televizune o altă versiune: tânărul dansator era homosexual şi s-a sinucis împreună cu prietenul său. Mult mai credibilă, varianta aceasta, care nu s-a construit ca o naraţiune, ci se

rezumă la câteva propoziții, e propagată în general de urmașii mai tineri ai cenădenilor sau de pustinișenii băștinași.

Din cei 15 capi de familie veniți din Cenadul Unguresc, 8 își dorm somnul de veci în cele două cimitire din Pustiniș. Ceilalți s-au răsfirat prin întreaga lume.

Din descinderea noastră la Pustiniș s-a născut un film documentar, realizat de Ștefan Crâsta de la Redacția în limba română a Studioului din Seghedin al Televiziunii Maghiare, cu titlul *Ungurenii*. De asemeni, în acest an (2008), de Rusalii, la harmul bisericii din Cenadul Mic, urmașii cenădenilor din Pustiniș au venit pentru a petrece o zi în satul strămoșilor lor. Păcat că satul e azi gol, iar tinerii, cei care mai sunt, abia dacă înțeleg românește. Cum zicea și bace Atea Hidișan: *Ș-atuncea, gândește uomu: măi, câți rămâni or fost în sat, acole, la noi! Numa rămâni or fost, unu ș-altu. Da acuma... Fluieri dâpă ei!...*

În 2005, Cenadul Unguresc număra 1560 de locuitori. Dintre acestia, doar 11 la sută se mai declară români.

MISKOLCZY AMBRUS: ROMÁNOK A TÖRTÉNETI MAGYARORSZÁGON

Cartea lui Ambrus Miskolczy, apărută la editura Lucidus în 2005, reprezintă una din fațetele istoriei Transilvaniei, concetrându-se, așa cum și titlul lucrării ne indică, asupra evoluției politice, sociale și religioase a românilor din „Ungaria istorică". Autorul abordează cu predilecție acele teme care au constituit și continuă să constituie obiectul unor puncte de vedere diferinte între majoritatea istoricilor români și maghiari: problema continuității daco-romane, cea a încadrării instituționale a românilor în structurile regatului medieval ungar, episodul Mihai Viteazul, impactul Reformei asupra românilor, evenimentele din timpul revoluției de la 1848-1849 până la momentele istorice ce au marcat separearea românilor de Ungaria. Termenul folosit de Miskolczy pentru a defini geografic și politic teritoriul în care protagoniștii cărții sale s-au aflat în tot decursul acestor secole, indiferent de evoluția hotarelor în spațiul vechiului regat medieval al Ungariei, cel de „Ungaria istorică," este larg acceptat în istorigrafia maghiară având totodată și o încărcătură sentimentală ce sugerează dreptul istoric pe care maghiarii l-ar fi avut pentru a-și păstra hegemonia în spațiul vechiului regat ungar de până la 1541.[102]

Cartea pornește de la constatarea că la români continuă să fie cultivată convingerea despre o conjurație istoriografică maghiară împotriva lor, în sensul denaturării voite a istoriei Transilvaniei, convingere amplificată uneori de scrierile unor „pseudo-istorici" occidentali, care le susțin punctul de vedere. Astfel Miskolczy îl aminteste pe germanul Gottfried Schramm care în cartea sa referitoare la istoria timpurie a românilor a ridicat teoria continuității daco-romane și interpretările pentru secolele evului mediu timpuriu ce decurg din ea, la rang de certitudine istorică[103]. Numai "istorici de bună credință" ar putea în viziunea lui Miskolczy să atenueze aceste divergențe și puncte de vedere diferite asupra istoriei comune româno-maghiare. Un contra-exemplu al acestei viziuni ar fi istoricul clujean Gelu Neamțu căruia Miskolczy îi reproșează prezentarea tendențioasă, de genul basmelor Fraților Grimm, a unor evenimente din revoluția de la 1848 – 1949 precum arderea pe rug a unor români. Lipsa unei opere ample despre istoria

[102] Nu este ușor o definire succintă și totodată cuprinzătoare a spațiului în discuție deoarece chiar dacă dezmembrarea regatului ungar de după Mohács și refacerea s-a parțială sub Habsburgi a însemnat separearea instituțională a Transilvaniei de Ungaria, s-a menținut formula de "Țările Coroanei Ungare" incluzând și Transilvania.

[103] Menționând de faptul că bunicul lui Schramm ar fi fost maghiar, Miskolczy lasă impresia că ar cere socoteală autorului german pentru ‚trădarea' de a se fi dat de partea daco-românismului. Vezi Gottfried Schramm, Istoria românească timpurie....

românilor din "Ungaria istorică" de la Iorga[104] încoace se impune cu atât mai mult cu cât naţionalismele secolului trecut nu au permis o abordare imparţială *sine ira et studio* a acestui subiect.

Constatarea cine tratează teme istorice cu bună credinţă şi cine nu, poate fi o constatare subiectivă. Miskolczy se străduieşte prin soluţii de compromis în abordarea temeleor sensibile să apropie puctele de vedere atât de divergente, însă multe dintre formulările sale ne dezvăluie de care parte a baricadei istoriografice se află şi, mai ales, că se află pe aceste baricade.

Referitor la problema etnogenezei românilor Miskolczy atrage atenţia asupra suprapolitizării acestui subiect. El scoate în evinenţă latinitatea românilor ignorată de către o parte a istoricilor maghiari făcând chiar referire la faptul că românii sunt singurii neolatini care au păstrat etnonimul ce aminteşte de Roma. În tendinţa sa spre obiectivism Miskolczy prezintă principalele teorii ale etnogezei românilor accentul căzând nu atât asupra originii lor cât mai ales asupra spaţiului în care etnogeneza s-a produs. Astfel, autorul distinge trei teorii de bază (spre deosebire de practica de până acum când se vorbea doar de două): a continuităţii daco-romane, cea imigraţionistă (sau "roesleriană" cum e numită în cercurile româneşti de parcă Roesler ar fi fost părintele ei şi doar el ar fi susţinut-o) şi cea a admigraţiei, de fapt o combinaţie a primelor două în ideea de compromis. Argumente dar mai ales contraargumente a teoriei continuităţii daco-romane sugerază cititorului că prima este imposibil de susţinut în forma sa exclusivistă în timp ce a doua terorie ar avea mai multe baze istorice deşi s-ar putea admite şi includerea în ea a unor elemente din prima. De aici şi necesitatea celei de-a treia teorii de sine stătătoare care s-ar baza pe cea mai credibilă sursă a cercetării etnogenezei: lingvistica. Miskolczy recurge la teoriile unor filologi pentru a stabili cu aproximaţie leagănul poporului român menţionându-l pe lingvistul german G. Weigard[105] dar şi pe cei românii precum B. P. Haşdeu, Sextil Puşcariu, Alexandru Rosetti şi Alexandru Philipide. Acesta din urmă pare a fi teoreticianul etnogenezi românilor preferat de Miskolczy. Conform teoriei lui Philipide românii ar fi ocupat în linii mari teritoriul locuit astăzi de către ei în două mari valuri de admigrare. Pe lângă unele rămăşiţe foarte slabe de elemte romanice care ar fi putut supravieţui secolele popoarelor migratoare în Haţeg şi unele zone din sudul Transilvaniei numai o admigrare considarebilă de români de la sud de Dunăre ar fi putut da spaţiului carpato-danubiano-pontic un caracter etnic românesc.[106] Pentru

[104] Este vorba de Istoria ... pe care Iorga a publicat-o în 1915

[105] Acesta stabilise teritoriul de formare a poporului român în aşa numitul triunghi Skopje – Belgrad – Niš.

[106] Alexandru Philipide

Miskolczy teoria continuității daco-romane exprimă de fapt un fel de "religie secularizată" ridicată în anii protocronismului național-comunist din România la rangul de dogmă națională. El recunoaşte că şi adversarii acestei teorii au făcut din negarea faptului că pe teritoriul Transilvaniei ar fi existat români şi înainte de secolul al XIII-lea o dogmă. Fără a lua o poziție clară într-una dintre cele trei teorii ale etnogenezei, Miskolczy respinge totuşi posibilitatea acceptării continuității daco-romane în timp ce teoria admigrării, prin însăşi spațiul dedicat descrierii şi argumentării acestei teorii, îi este cea mai simpatică.

Din capitolul referitor la evul mediu nu lipseşte nici în cartea lui Miskolczy, asemenea multor autori maghiari, celebrul citat din Învățăturile regelui Ştefan cel Sfânt către fiul său Imre referitoare la bunăvoința cu care trebuiesc primiți coloniştii străini în regatul său. Se sugerază astfel din nou că românii au fost primiți în regatul Ungariei asemenea altor grupuri de străini. Chiar şi sublinierea faptului că ei au beneficiat în epoca regilor arpadieni şi angevini de recunoaşterea dreptului românesc (acel jus valahicus) ar indica faptul că ei au fost bineveniți (deci veniți de undeva...) în regat, chiar dacă nu a existat o colonizare documentată a lor ca şi cea a saşilor şi nu au primit în plus şi privilegii precum aceştia. Expansiunea regatului ungar s-ar fi făcut nu din setea de cucerire a unor pământuri străine, aşa cum tratează istoriografia românească problema, ci din misiunea apostolică de catolicizare pe care Ungaria şi regii ei şi-au asumat-o după creştinarea în rit catolic a țării. Prima atestare documentară a unor români în regatul ungar se referă la membrii unei armate auxiliare a regelui ungar formată din români în 1210. Pătura nobiliară românească s-a străduit pe cât se poate să se integreze instituțiilor medievale ungare, Miskolczy aducând ca argument răspândirea cuvintelor derivate din *kende* > cândea şi *gyula* > Giuleşti (sat în Maramureş). Exagerând puțin, cititorul ar putea avea impresia că românii veniți în regatul Ungariei (şi mai ales pătura lor conducătoare) s-au străduit să se integreze în "noua lor patrie" asemenea emigranților din zilele noastre în SUA. Vis à vis de rolul românilor din regatul Ungariei în evul mediu timpuriu, Miskolczy accentuiază faptul că românii trăiau în districte autonome precum în Haţeg, Făgăraş, etc. tocmai pentru că ei, asemenea secuilor, aveau rolul de a apăra fruntariile regatului. Din perspectiva istoriografiei româneşti, această interpretare poate părea de natură fantasmagorică dând peste cap discursul istoriografic românesc despre cucerirea prin forță a presupuselor voievodate româneşti din Ardeal şi supunerea silnică a populației româneşti de către regatul ungar. Rămânând la începuturile evului mediu românesc în regatul ungar, Miskolczy reia teza imigraționistă în contextul unor evenimente din Peninsula Balcanică: prin cucerirea Constatinopolului de către latinii occidentali, românii din țaratul vlaho-bulgar al Asăneştilor, fiind împiedicați să mai folosească păşunile alpine ale

Balcanilor, ar fi trecut masiv la nord de Dunăre spre Carpaţi. Momentul marii invazii tătare de la 1241 este privită de Miskolczy ca o frăţie de arme între secui şi români care umăr la umăr au apărat regatul Ungariei împotriva tătarilor. Totuşi marea invazie tătară i-ar fi avantajat din nou pe români, care după aceste evenimente au jucat un rol important în repopularea regatului ungar (cu predilecţie a Transilvaniei) dat fiind că tătarii ar fi pustiit în mod cuidat doar aşezările în care trăiau maghiari sau saşi. Făcând trimiteri bibliografice la cartea unui George Murnu publictă în 1915, Miskolczy afirmă că regatul Ungariei a devenit pentru români un adevărat punct de atracţie pentru emigrare, o ţară a făgăduinţei, care nu numai că nu i-a persecutat pe români, ci în ciuda presiunilor papale de a combate schismaticii, i-a ocrotit pe unde şi cum s-a putut... Câţi români erau la sfârşitul secolului al XIII-lea în regatul Ungariei este greu de aproximat. O diplomă din 1293 emisă de cancelaria regelui Andrei al III-lea a oferit, precum multe documente medievale, obiectul disputei istoriografice româno-maghiare privind numărul românilor în regatul Ungariei la acea dată. Documentul decretează că românii ajunşi în iobăgie pe teritoriul comitatelor, deci al nobilimii, să fie adunaţi pe teritoriul unui singur domeniu regal. De aici mulţi istorici unguri au tras concluzia că la acea dată numărul românilor a fost într-atât de mic încât au încăput pe un singur domeniu regal. Miskolczy atrage însă atenţia că nu e vorba de totalitatea românilor ci doar de cei ajunşi în iobăgie, pe când majoritetea românilor erau ţărani liberi. Integrarea românilor în rândul locuitorilor liberi ai regatului a depins de loialitatea lor faţă de rege. Cei care au fost loiali regelui au putut accede la înnobilări şi funcţii pe când cei aflaţi în conflict cu acesta au decăzut în iobăgie.

Chiar dacă cartea sa are ca temă istoria românilor din "Ungaria istorică" Miskolczy se referă şi la constituirea voievodatelor româneşti extra-carpatice. În interpretarea sa, total opusă celei din istoriografia românească, dominaţia cumană şi tătară nu numai că nu a împiedicat formarea statelor româneşti ci ea a fost cea care ar fi oferit bazele structurii unei forme de statalitate centralizată, pe care pătura de războinici români coborâtă din munţi în momentul decăderii puterii cumane şi tătare ar fi preluat-o. Un alt documet, de data aceasta din secolul al XIV-lea este exploatat pentru a constata configuraţia confesională a regatului ungar, din care istoricii români ar fi dedus că la 1380 doar un sfert din regatul ungar era catolic, oferind teren interpretării unei nete superiorităţi numerice româneşti, cel puţin în Ardeal. Însă Miskolczy atrage atenţia că nu e vorba de faptul că "un sfert din populaţia regatului a devenit catolică" ci că un sfert din domeniile regatului se afla în proprietatea Bisericii catolice, combătând "fantezia" istoricilor români, care în opinia sa proiectează tot timpul imaginea unui bloc etnic omogen românesc în Transilvania. Odată cu creşterea pericolului otoman, secolul al XV-lea devine epoca luptelor comune româno-maghiare împotriva turcilor.

Răscoala de la Bobâlna oferă autorului încă un argument pentru a sugera inferioritea numerică a românilor în Transilvania anului 1438. Din şase căpitani ai răscoalei doar unul a fost român dar admite că răscoala a fost cel puţin mişcare socială la care românii şi maghairii au luat parte deopotrivă. Deoarece răscoala nu a avut nici o revendicare cu caracter etnic ci numai social, ea i-ar fi unit pe locuitorii ţării (români şi maghiari) în lupta pentru drepturi sociale. Interpretarea acelei Unio Trium Nationum de după Bobâlna ca o expresie a asupririi românilor este cu totul falsă şi tendenţioasă înscriindu-se în tendinţa istoricilor români de a promova un "misticism secondat de o martirologie naţională". Aici Miskolczy reia teza conform căreia la acea dată românii erau dintre cei mai fideli apărători ai Ungariei, păzind nu numai graniţele regatului ci însăşi unitatea regatului contra feudalilor rebeli regelui, fapt pentru care mulţi dintre ei au fost înnobilaţi. Unul dintre cele mai fericite exemple este Ioan (Iancu) de Hunedoara, deşi mai între paranteze, referindu-se la originea sa, Miskolczy ţine să amintească faptul că printre contemporanii lui Huniade se zvonea că de fapt acesta nu se trage din familie boierească românească ci ar fi un fiu nelegitim al lui Sigismund de Luxemburg. Cât despre românismul lui Huniade, acesta era aşa de bine integrat în societatea catolică a regatului încât nu s-ar fi sfiit să ia măsuri contra românilor ortodocşi. Nici Nicolae Olahus nu e omis ca fiind de origine românească, deşi, adaugă Miskolczy, cu sora sa coresponda în maghiară. Din această enumerare nu putea lipsi nici Matia Corvinul. Fidelitatea românilor din Ungaria faţă de regat şi rege este din nou pusă în evidenţă cu ocazia bătăliei de la Baia cu Ştefan cel Mare unde oştenii maramureşeni ai regelui ungar au luptat înpotriva moldovenilor lui Ştefan, ba chiar au salvat viaţa regelui lor ungar. Parafrazându-l pe istoricul maghiar de la mijlocul secolului trecut, László Makkai, atât Ioan de Hunedoara cât şi Matia Corvinul au fost şi pentru Miskolczy "o sinteză româno-maghiară".

În secolul al XVI-lea apar problemele pe măsură ce numărul românilor creşte din ce în ce mai vârtos. Nu întâmplător tot acum se dezmembrează şi "ţara făgăduinţei", adică regatul Ungariei lăsând impresia că această catastrofă naţională a maghiarilor a însemnat începutul greutăţilor şi pentru românii din "Ungaria istorică". Poate tocmai în amintirea acelui "paradis pierdut", românii din proaspătul creat Principat al Transilvaniei au continuat o vreme să denumească această entitate statală drept "Ungaria" iar pe principii ei drept crai, adică rege. Chiar şi aşa, sâmburele trezirii naţionale nu a venit de dincolo de Carpaţi, dimpotrivă, de acolo se frâna orice manifestare de românitate. Aici Miskolczy aminteşte de opoziţia mitropolitului Ungro-Vlahiei de a traduce Tatăl Nostru în limba română, în timp ce Principatul Transilvaniei şi reforma calvină le-ar fi oferit românilor impulsul deşteptării naţionale prin descoperirea originii lor latine. Aşa se face că în Palia de la Orăştie se scria la 1582 "român" în loc de rumân. Când

Mihai Viteazul ajunge să stăpânească Ardealul, acesta o face din sete de putere şi nicidecum pentru a îmbunătăţi traiul românilor de acolo, Miskolczy considerând «Unirea» atribuită domnului muntean drept un « mit istoriografic ». Voievodul Mihai nu numai că nu a făcut nimic pentru ca şi confesiunea ortodoxă să fie egală cu celelalte din Ardeal, dar el însuşi obişnuia să participe la mese catolice. Cât despre imaginea românilor printre contemporanii umanişti ai timpului, domnea ideea că românii ar fi nişte corcituri depravate ale romanilor pentru care în viziunea lui Miskolczy ar fi existat doar două căi de emancipare : trecerea lor la calvinism sau cultivarea mitică a originii lor romane. Românii au ales-o pe cea din urmă.

Războaiele secolului al XV, asemenea invaziei tătare cu două secole în urmă, ar fi lovit din nou în primul rând în populaţia maghiară a Ardealului, iar deficitul demografic ar fi fost completat cu români de dincolo de Carpaţi. Astfel, Miskolczy construieşte teoria creării unei superiotăţi numerice a românilor în Ardealul din zorii epocii moderne pe baza unei admigrări necontrolate şi deci nesurprinsă de documentele vremii. În acest context se înăspresc măsurile discriminatorii, de excludere a românilor din viaţa politică şi socială a principatului, cu precădere în timpul domniei principelui Rákóczi I. Totuşi, remarcă Miskolczy, primii care au instituţionalizat excluderea românilor nu au fost nobilii unguri, ci patriciatul săsesc, care printr-o hotărâre din 1781 i-a privat pe români de şansa de a primi dreputuri cetăţeneşti pe Pământul Crăiesc. O parte a românilor chiar a aderat mişcării de eliberare de sub Habsburgi, când mulţi dintre ei au luptat în sprijinul lui Rákóczi al II-lea. Marea şansă a românilor din "Ungaria istorică" de a se emancipa din statutul inferior în care decăzuseră, a fost Unirea cu Biserica Romei ceea ce a dat un nou imbold dezvoltării teoriei originii romane prin Inochentie Micu-Klein, urmată de măsurile sociale ale depostismului luminat din epoca lui Josif al II-lea. Înfiinţarea zonelor grănicereşti în regiunile locuite de români ar fi pus bazele loialităţii lor faţa de Curtea de la Viena, deschizând totodată capitolul prin care Viena s-ar fi folosit de români pentru a slăbi atotputernicia nobilimii transilvane şi aşi realiza propriile ţeluri hegemonice. Răscoala însăşi ar fi fost pregătită la Viena. Astfel, Miskolczy descoperă în răscoala lui Horea, Cloşca şi Crişan primul moment ale acestei politici *divide et impera* la care istoricii maghiari fac adesea referire atunci când românii s-au opus maghiarilor, aşteptând ajutorul Curţii de la Viena. Intervenţia târzie a armatei imperiale în reprimarea răscoalei ar fi fost un şantaj şi o atenţionare a nobilimii de a manifesta mai multă supunere faţa de Habsburgi. Pe plan cultural, Miskolczy dedică un spaţiu însemnat Şcolii Ardelene. Triada Samuil Micu- Gheorghe Şincai- Petru Maior a lăsat o moştenire culturală însemnată românilor, o moştenire care fără contribuţia tipografiei de la Buda, unde Maior şi Şicai au fost pe rând cenzori, nu ar fi avut

această amploare. Referindu-se la Şincai, Miskolczy sugerază cititorului faptul că performanţa profesională a acestuia nu ar fi fost la aceeaşi înălţime fără sprijimul familie Wass din Szinyén, comitatul Abaúj, pe a cărui domeniu Şincai a fost consilier economic. Ba mai mult, citând din Şicai, Miskolczy scoate în evidenţă faptul că din cauza conflictelor din sânul Bisericii greco-catolice române, Şincai a primit mai mult sprijin din partea familiei Wass dacât de la proprii săi conaţionali. Laitmotivul regretului românilor pentru dezmembrarea "Ungariei istorice", ba chiar dorinţa lor ca Ardealul să se reunească cu Ungaria, revine şi în acest capitol prin cuvintele lui Şincai scoase în evidenţă de către autor.

Miskolczy plasează epoca şi locul primelor manifestări ale deşteptării naţionale a românilor la sfârşitul secolului al XVIII-lea în Ardeal, subliniind rolul acelor câţiva intelectuali greco-catolici care trecuseră şi prin şcoli ungureşti şi care au redactat celebrul *Supplex Libellus Valachorum,* înaintat Curţii de la Viena la 1791. Autorul reia aici din nou ipoteza conform căreia şi în spatele acestei acţiuni s-ar fi aflat Cancelaria Aulică dornică să lovească în nobilimea transilvană. Nu este omisă nici din ce în ce mai bogata activitate litareră şi jurnalistică din anii premergători revoluţiei paşoptiste, rolul lui Gheorghe Bariţ, Ioan Barac şi a lui Simion Bărnuţiu, care solidifică conştiinta apartenenţei la aceaşi naţiune a românilor de dincolo şi de dincoace de Carpaţi. Nu întâmplator este menţionată Gazeta de Transilvania a lui Bariţ ca organul ce a încetăţenit printre români termenul de *naţionalitate* nefolosit până atunci. Această pătură de intelectuali care, spre deosebire de alte popoare nu se trăgea din lumea aristocraţiei, şi-a asumat şi rolul de a reduce analfabetismul printre românii de pretutindeni. Miskolczy atrage atenţia asupra procentajului mare de analfabeţi în Principate şi acţiunile de pionierat ale intelectualilor români ardeleni în răspândirea cunoaşterii de carte în principatele dunărene. Ei au fost aceia care au continuat să ţină strânse legaturi cu Viena dar în situaţii de conjunctură, când forţele conservatoare ale Transilvaniei păreau să câştige teren, n-au ezitat să se ralieze taberei liberalilor unguri, de la care sperau o ameliorare a situaţiei urbariale, care îi afecta cu precădere pe iobagii români.

Odată cu revoluţia de la 1848 din Ungaria se remarcă printre români o adâncire a diferenţelor în privinţa atitudinii faţă de felul în care ei au decis să se raporteze la acele evenimente. Miskolczy stabileşte trei moduri de raportare: românii din Transilvania, chiar dacă la început sunt neutri, ei, "instigaţi" de Bărnuţiu mai ales în privinţa unirii Transilvaniei cu Ungaria, trec de partea duşmanului. Românii din Banat în frunte cu Eftimie Murgu dau dovadă de o neutralitate constantă în timp ce cei din Bihor şi Maramureş sprijină într-u totul revoluţia ungară şi principiile acesteia, autorului nescăpându-i să amintească de faptul că în Comisia de Unire a

Transilvaniei cu Ungaria au activat şi români, inclusiv Andrei Şaguna. Deşi Miskolczy recunoaşte că Avram Iancu a fost un "luptător idealist pentru liberate", el denumeşte lupta politică şi armată a românilor din Transilvania drept "contrarevoluţie" şi că abia după înfrângera revoluţiei ungare, mulţi dintre români şi-ar fi dat seama că s-au aliat cu un "prieten perfid", adică cu trupele imperiale. Habsburgii s-ar fi folosit de fapt de Comitetul Naţional Român condus de Bărnuţiu ca şi de mitropolitul Şaguna, care trecu de partea "contrarevoluţiei", şi de luptătorii lui Avram Iancu pentru a înfrânge revoluţia ungară uitând ulterior de vreo răsplată pentru serviciile acestora. Conform interpretării lui Miskolczy, responsabilitatea pentru conflictul armat fratricid revine în cea mai mare parte Comitetului Naţional Român de la Sibiu, care nu a avut răbdarea să se convingă de binefacerile revoluţiei maghiare şi pentru românii transilvăneni. În unele aspecte nu sunt absolviţi de această responsabilitate nici unii comandanţi militari maghiari precum Imre Hatvani sau Csányi, comisarul guvernamental al Transilvaniei în timp ce guvernanţii maghiari în frunte cu Kossuth sunt prezentaţi ca cei care au apărat cuceririle revoluţionare şi integritatea "Ungariei istorice", iar atunci când s-au lansat în conflict armat cu toţi cei care au pus sub semnul întrebării legitimitatea statului naţional ungar în graniţele ei "istorice" şi-ar fi îndeplinit o datorie patriotică. Pornind de la atitudinea diferită a românilor din Bihor şi Maramureş faţă de cea a celor din Ardeal, Miskolczy se referă în detaliu la misiunea de mediator între Kossuth şi Avram Iancu a deputaţilor români din dieta ungară. Sfârşitul tragic al lui Ioan Dragoş, deputat de Beiuş, şi eşecul unei înţelegeri şi colaborări româno-ungare pecetluieşte nu numai soarta revoluţiei ungare, dar şi viitorul relaţiilor dintre românii din Ardeal şi maghiari, relaţii încărcate de povara războiului civil. Medierea lui Bălcescu şi realizarea tardivă a Tratatului de Pacificare semnat la 14 iulie 1849 la Seghedin aproape că îşi pierde ori ce valoare din moment ce el nu mai poate servi la nimic. Referindu-se la acest document, Miskolczy face un salt în contemporaneitate şi sugerază actualitatea principiilor documentului şi în zilele noastre, principii ce se referă la drepturi colective şi autonomie teritorială cu o clară aluzie la revendicările minorităţii maghiare din România de azi.

Perioada "neoabsolutismului" de după înfrângerea revoluţiei ungare ar fi trezit regrete printre românii care se împotriviseră cu arma în mâna revoluţiei ungare şi ar fi făcut astfel jocul Vienei. Să fi fost aşa ori ba, dar în Munţii Apuseni s-ar fi cântat balade despre o viitoare luptă comună a generalului Bem şi a Crăişorului Munţilor împotriva asupritorului neamţ. Făcând trimitere la un articol din Buletinul emigranţilor paşoptişti români de la Paris din 1850, Miskolczy relevă, faptul că în 1848-49 cel mai bine au procedat românii din Ungaria propriu-zisă, adică din Părţile Ungurene, care deşi au luptat pentru o cauză străină (cea a

maghiarilor) ca şi cei din Transilvania (pentru cea a habsburgilor), primii măcar au luptat pentru libertatea unei naţiuni şi nu pentru absolutismul unui monarh. Scurtul episod al Dietei de la Sibiu, dietă preponderent românească, ce pentru prima dată decretă recunoaşterea naţiunii române şi egalitetea Bisericilor româneşti cu celelalte confesiuni, ar fi putut pune bazele unui Ardeal independent cu trei naţiuni moderne egale (români, maghiari, germani) dar boicotul deputaţilor maghiari şi re-orientarea politică a Curţii de la Viena către soluţia dualistă au pus capăt unei asemenea evoluţii politico-statale în Transilvania. Dualismul şi reglemenatrea chestiunii naţionale prin prisma statului naţional unitar într-o Ungarie în care ne-maghiarii constituiau cel puţin jumătete din locuitorii ţării au deschis un nou capitol al confruntărilor politice româno – ungare. Legea Naţionalităţilor din 1868 confirma refuzul clasei politice maghiare de a recunoaşte mai multe naţiuni pe teritoriul "Ungariei istorice", definind drept "naţionalităţi" popoare ce alcătuiau împreună cu maghiarii Cislaithania. Românii nu şi-au dat girul unei asemenea legi militând pentru autonomia Ardealului, recunoaşterea hotărârilor dietei de la Sibiu din 1863 şi a lor ca naţiune, asemenea dorinţelor şi altor popoare din Austro-Ungaria. Deşi în linii mari aceste ţeluri nu s-au schimbat, atingerea lor a cunoscut însă două căi ale luptei politice: pasivismul şi activismul, amintind oarecum de segregarea dintre românii din Transilvania şi cei din Părţile Ungurene din timpul revoluţiei de la 1849-49. Epoca deşteptării naţionale a românilor se încheia odată cu semnarea pactului dualist, cu refacerea unităţii, cel puţin politice, economice şi geografice, a "Ungariei istorice". Anii luptelor politice dintre reprezentanţii românilor reuniţi din 1881 în Partidul Naţional Român şi guvernele de la Budapesta au fost totodată şi anii în care s-a format acea pătură înstărită de români, care a pus în mişcare un întreg mecanism economic menit să susţină instituţiile naţionale româneşti din Transilvania şi Ungaria. Cel mai însemnat moment al acestei confruntări poltice, scandalul în jurul Memorandului şi a memorandiştilor de la 1892 este prezentat ca o tragicomedie, datorită faptului că tocmai autorităţile maghiare au "salvat" de la fiasco acţiunea PNR-ului prin procesul şi condamnările penale pronunţate împotriva semnatarilor Memorandului, acţiune ce altminteri ar fi trecut insesizabilă în dosarele istoriei. Referindu-se la naţiunea română din acest spaţiu, Miskolczy relevă faptul că românii, ca şi naţiune, au fost asupriţi în Ungaria iar scopul liderilor acestei naţiuni privită ca o familie imaginară nici nu putea fi altul decât elibererea de sub această asuprire. A fost o asuprire secondată însă de un progres economic şi cultural nemaiîntâlnit până atunci. Erau anii *la belle epoque,* când întreaga Ungarie a cunoscut o dezvoltare semnificativă. Petru faptul că la nivel politic nu s-a găsit soluţia care să fi satisfăcut toate naţiunile din sânul Ungarie Mari, această ţară a trebuit să plătească mai târziu scump, conchide Miskolczy, făcând evident aluzie la Trianon. Semnul de întrebare al autorului este în acest final, dacă prin unirea Transilvaniei şi Ungariei locuită de români cu România a fost înfăptuit întradevăr

un act democratic, act ce se baza pe Proclamația de la Alba-Iulia de la 1 Decembrie 1918 în care se vorbea de egalitatea "fiecărui popor" din teritoriile unite, sau s-a produs un simplu schimb de roluri prin care asupriții au devenit asupritori și asupritorii asupriți.

Petru a judeca în ansamblul ei cartea lui Ambrus Miskolczy, trebuie avut în vedere cărui public cititor se adresează. Fiind publicată în maghiară, evident, ea devine din păcate inaccesibilă largului public românesc. "Românii din Ungaria istorică" lasă impresia unor români care și azi ar trebui să fie recunoscători destinului că au avut șansa să fie unul dintre popoarele Sfintei Coroane Ungare. Că în trecut românii și-au iubit patria, adică "Ungaria istorică" și numai secolul naționalismelor i-a transformat în niște fii rebeli, care s-au lepădat de părintele lor, un părinte uneori mai bun, alteori mai rău. În acest fel publicul maghiar se poate regăsi și complace în aceleași tipare despre rolul pozitiv pe care l-ar fi jucat Ungaria pentru toate popoarele din Bazinul Carpatic în decursul istoriei. Publicarea cărții în limba română ar avea însă o mai mare rezonanță prin contribuția la deconstruirea unor judecăți de valoare distorsionate față de istoria românilor din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș ce persistă din generație în generație datorită unei viziuni etno-centrice, exclusiviste, bazată pe un mit al martirajului românilor "de sub ocupație străină", adică ungurească, care încă domină discursul istoriografic românesc. Nu putem omite totuși mertitul lui Miskolczy de a se fi străduit să evite interpretările istorice unilaterale oferind publicului cititor maghiar, spre deosebire de mulți alți istorici maghiari, o concepție mai nuanțată despre trecutul românilor.

WEBER PETRU

TÖBBSZÖRÖSEN KISEBBSÉGBEN

„Az öncsalás és az előítélet történelemformáló tényező"

(Rákos Péter)

Jakab Attila, az Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány kutatója, „Többszörösen kisebbségben. A magyarországi román kisebbség vallási arculata és az ortodox egyház társadalmi szerepe" (Budapest, 2005) című tanulmányának mottója szakmai szempontból lényeges kérdés elemezését kínálja. A Főglein Gizellától kölcsönzött, inkább eszményt, mint valóságot tükröző mondat így szól: „A nemzeti kisebbségek politikai, gazdasági, kulturális és jogi helyzetének alakulása – tulajdonképpen tértől és időtől, illetve létszámtól és etnikai összetételtől függetlenül a politikai demokrácia fokmérője". Ha valaki veszi a fáradtságot, hogy áttekintse Magyarország reformkortól folytatott nemzetiségi politikáját, ugyancsak ellentmondásos, egyrészt önsorsrontó, másrészt a nem asszimilálódó kisebbségeket alárendeltségben tartó politikával találkozik és nem demokratikus viszonyok kialakításával, mint minden európai nemzetállamban egyébként. Ebből kifolyólag az ország „politikai demokrácia"-ja eléggé deficitesnek tekinthető, ha az idézet valóságtartalmának, s nemcsak jólhangzó, vágyakat, eszményeket tükröző jelentést tulajdonítunk. A történelmi valóság az, hogy sem demokráciáról, sem kisebbségbarát, tényleges nemzetiségi jog-és esélyegyenlőségről Európában, néhány országtól eltekintve, nem beszélhetünk.

Egy ország nemzetiségi politikája lényegében az állam, illetve nemzet típusától függ. Közismert tény, hogy a nemzetállam jellegénél, berendezkedésénél többségi akaratot és érdeket tükröz. Ezért a többség etnocentrikus felfogására épülő nemzetállam nemzetiségi politikája méltányos, politikai és kulturális szempontból igazságos nem lehet, amiről saját nemzetében gondolkodó kutató, elemző általában figyelmen kívül hagy. Ebből következik, hogy a politikailag egy és oszthatatlan nemzetben való gondolkodást jellemző államban a nemzeti kisebbségek szükségszerűen kerülnek hátrányos helyzetbe, mégpedig a kollektív jogok el nem ismerése és a korlátozott nyelvhasználati lehetőségek miatt. Ráadásul a magát sokáig nemzetállamként, a területén élő lakosságot pedig etnikai hovatartozástól függetlenül az egységes magyar nemzet részeként definiáló Magyarországon a románság többségének ortodox vallása hosszú időn át csak „megtűrt" vallás volt és még a két világháború között is erős nyomás nehezedett rá, hogy feladja nemzeti jellegét és betagozódjon a Moszkvához tartozó ortodox vallásba. Következésképpen a Főglein Gizellától vett idézet illuzórikus jellege

nem csak a nemzeti kisebbségekre vonatkozik, hanem törvényszerűen a kisebbségek vallására is. Különösen vonatkozik ez a keleti kereszténységhez tartozó ortodoxiára.

A többségi magyar és a kisebbségben tartott más nemzetiségű lakosság viszonya csak ebben a kontextusban, a nemzetállam dominanciájára épülő struktúrában értelmezhető helyesen. Jakab Attila tanulmánya sem ebben a logikai rendszerbe illeszthető, hiszen a többség és a kisebbség viszonyrendszerét többnyire nem e felfogás szerint elemzi. Nem kizárólag az ő módszeréről van szó, hanem egy általános tendenciáról. Különösen feltűnő ez az elmúlt évtizedek kisebbségkutatására, amely gyakran az események rekonstruálására, a kialakult helyzet konstatálására, rosszabb esetben szimpla statisztikai adatok kortól és tértől függetlenül történő felsorakoztatására redukálódott. E generációhoz tartozik Jakab Attila is, és dolgozatára részben ez a felfogás jellemző, amely akaratlanul is a többségnek „kedvez", ezáltal a kisebbség sorsának elemzése vákuumba kerül, mintha a többségtől teljesen függetlenül élné életét, kikerülve az ok és okozat összefüggésrendszeréből. Nem más ez, mint a nyugaton és az Egyesült Államokban szinte általánosnak mondható kollektív jogok elismerésének tagadása, a kisebbségi identitás magánügyként történő feltüntetése. Ennek célja a történelem során mindig is a kérdés politikai élének tompítása és a kisebbségi nyelvek és kultúrák másodlagos, lokális kérdésként való kezelése volt. Szélsőséges esetben a másság el nem ismerése.

Jakab Attila a trianoni döntés következtében Magyarország területén maradt románság vallási arculatának bemutatására vállalkozik, ritkán tapasztalt előzékeny álláspontról, hiszen elemzését és megállapításait elsősorban hazai román kutatók munkáira alapozza. A tanulmány címében foglalt magyarországi román kisebbség vallási arculatának és az ortodox egyház társadalmi szerepének felvázolása annyiban inkonzekvens, hogy legalább annyi teret szentel a hazai románság általános helyzetének és különösen oktatásának, mint az ortodox egyház történetének és jelenének elemzésére. Ez logikusnak tűnik, ha figyelembe vesszük, hogy a románság évszázadokon át az ortodoxiában élte meg önazonosságát és a két világháború közötti korszakig az egyház és az iskola elválaszthatatlan egységet alkotott. A trianoni döntés után Magyarország területén maradt románság helyzetét jól illusztrálja az 1927-ben Békés Vármegye főispánja által elrendelt felmérés. Sorra veszi a Békéscsabán, a Kétegyházán és más településeken élő románság vallási helyzetét és kulturális életét, helyesen állapítva meg, hogy a legnagyobb gondot a pap- és tanítóhiány jelenti, kiemelve, hogy a háború után Magyarországon összesen öt ortodox pap maradt, s ez a körülmény ösztönzőleg hatott más, pl. a baptista vallásra való áttérésre. A magyar állam részéről

megnyilvánuló bizalmatlanságról is említést tesz a szerző, ilyenek pl. az ortodox papok rendőri megfigyelése, a román ortodox egyház önálló szervezetének kiépítését akadályozó intézkedések, a papoknak a román kulturális élettől való távoltartása, a magyar állam feltételek nélküli politikájának kiszolgálása. Bár a szerző ismeri a hazai ortodox egyház történetét bemutató Teodor Misaroş *Din istoria comunităţilor bisericeşti ortodoxe române din Ungaria* (Giula, 2002) című munkáját, csak jelzésszerűen utal arra a kemény harcra, amelyet a román ortodox egyház vívott önállóságának és identitásának megőrzéséért. A megnyugvást a második világháború hozta meg, amikor is 1946-ban sor kerülhetett a román ortodox közösség intézményes megszervezésére, amelyet azonban a magyar állam csak 1951-ben vett tudomásul. A végső megoldást mégiscsak a Román Ortodox Patriarkátussághoz való csatlakozás jelentette, amely a második világháború utáni egyházellenes politika káros következményeitől óvta meg e törékeny, kislétszámú ortodox közösséget.

Figyelemreméltó a szerző *Nemzet és vallás* című fejezete, amelyben a vallás, a politika és a nemzeti hovatartozás összefonódásáról fejti ki véleményét, hangsúlyozva, hogy „*az egyes ortodox teológiák alapját képező bizánci „teokrácia" tulajdonképpen a világi és az egyházi hatalom egységét jelenti, ami komoly kihatással van magára a közösség megszervezésére, illetve életére*". Abban igaza van a szerzőnek, hogy az ortodox nemzetfogalom alapja az etnicitás és, hogy a keresztény és nemzeti erkölcs a kettőt egybeolvasztja, de ez általában a többséget alkotó nemzet esetében rendelkezhet relevanciával. A kisebbségbe szorult nemzetrész viszont a nemzeti vallástól való határozottabb eltávolodás esetében nagymértékben csökkenti identitása megőrzésének esélyeit, amelyet a szerző elismer, de a felekezeti kötődés bizonyos körülmények között, a modernizálódó, globalizálódó világban hátrányt is jelenthet. Gondolatmenetéből mégiscsak az érdemel kitüntetett figyelmet, amely arra irányul, hogy „*aki ... a vallási kötődését veszíti el, az jobban kiszolgáltatott az asszimilációnak*". Abban teljes az egyetértésünk, hogy egy kisebbség esetében a közösségi identitás igen fontos alkotóeleme az ortodoxia és mindazok a felekezetek, amelyek az anyanyelv használatát megőrzik.

A szerző jó szolgálatot tesz közösségünknek azzal, hogy viszonylag kis terjedelemben felvázolja lényegében a hazai románság legfontosabb gondjait, problémáit és identitásának megőrzésében elért eredményeit, hangsúlyozva azt a mindnyájunk által helyeselt gondolatot, hogy „*pontos és átfogó képet csakis a magyarországi román kisebbség történetének és a rá vonatkozó dokumentumoknak az alapos és tudományos feldolgozása után nyerhetnénk*".

Valóban, a „mozaikok" összeillesztésének nem csekély munkája vár a hazai román kutatókra, amely viszonyainkat, gyengülő identitásunkat és – nemegyszer nagymérvű közömbösségünket ismerve – nem lesz könnyű feladat.

PETRUSÁN GYÖRGY

SPONZORI:

Dipl.-Ing. SORIN NICOLAE (Germania)
MIHAI NISTOR (Micherechi)
GHEORGHE POPA (Cenadul Unguresc)

Mitropolitul Andrei Şaguna
(1808-1873)